

TSHIVENĀ HOME LANGUAGE
 GRADE 5 – BOOK 1
 TERMS 1 & 2
 ISBN 978-1-920458-69-0
 THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
 14th Edition

ISBN 978-1-920458-69-0

9 781920 458690

TSHIVENĀ LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 5 Bugu 1

ISBN 978-1-920458-69-0

Yo vusuludzwa,
 i tevhedza CAPS

Gireidi ya **5**

Dzina:

Kilasi:

basic education
 Department:
 Basic Education
 REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

TSHIVENĀ LUAMBO
 LWA HAYANI

Bugu 1
 Themo 1 & 2

Vho Angie Motshekga
Minista wa Mhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Dr. Reginah Mhaule,
Mthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dza u shumela dzo bveledzwa u itela uri dzi shumiswe nga vhagudi vha Afurika Tshipembe nga fhasi ha vhurangaphanda ha Minisita wa Pfunzo ya Muteo, mufumakadzi Vho Angie Motshekga na Mthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Dr. Reginah Mhaule.

Bugu dza u shumela dza Rainbow dzi vhumba tshipiḽa tsha mbekanyamushumo dza vhudzheneleli dza Mhasho wa Pfunzo ya Muteo wo livhiswaho kha u khwinisa kushumele kwa vhagudi vha Afurika Tshipembe kha gireidi dza rathi dza u thoma. Sa tshinwe tsha zwithu zwa nthesa zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo itwa uri i vhe hone nga thusedzo ya masheleni ya Mhasho wa Gwama. Izwi zwo ita uri muhasho u kone u bveledza idzi bugu dza u shumela kha nyambo dzothe dza tshiofisi hu si na mbadelo.

Ri fulufhela uri vhadededzi vha ḽo vhona ndeme ya bugu idzi kha u funza havho ha ḽuvha liḽwe na liḽwe vha dovha vha ita uri vhagudi vha kone u khunyeledza kharikhuḽamu yothe. Ro lingedza nga nḽila dzothe u sumbedza vhagudisi kha nyito inwe na inwe nga u dzhenisa aikhoni dzine dza sumbedza zwine vhagudi vha fanela u ita.

Ri na fulufhelo lothe ḽa uri vhagudi vha ḽo ḽiphina nga u shuma nga idzi bugu musi vha tshi khou aluwa na u guda, na uri vhone sa vhadededzi vha ḽo vha na mukovhe kha dakalo iḽi.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

VHUDIFHINDULELI HA VHASWA VHA AFRIKA TSHIPEMBE

<p>Ndingano</p> <p>Farani muthu muḽwe na muḽwe nga u linganana na u fana. Ni songo ḽalula.</p>	<p>Tshirunzi tsha muthu</p> <p>Tthonifhani muthu muḽwe na muḽwe. Ni vhe na vhuwawho na u vhavhalela.</p>	<p>Vhutshilo</p> <p>Hulisani na u tthonifha vhabebi vhaḽu. Funanani na u fulufhedzea muḽani wa haḽu. Vhutshilo hothe ndi mpho. Vhu tthonifheni.</p>
<p>Hayani</p> <p>Thusani kha mishumo ya hayani.</p>	<p>Pfunzo</p> <p>Dzhenani tshikolo, ni gude ni shumese. Tevhedzani milayo ya tshikolo.</p>	<p>U shuma</p> <p>Vhana vha songo kombetshedzwa u toḽa mishumo.</p>
<p>Mbofholowo na tsireledzo</p> <p>Ni songo vhaisa, u shengedza kana u shushedza vhaḽwe, nahone ni songo tenda vhaḽwe vha tshi zwi ita. Tandululani phambano nga mulalo.</p>	<p>Ndaka</p> <p>Tthonifhani ndaka ya vhaḽwe vthathu. Ni songo tshinyadza ndaka nahone ni songo tswa.</p>	<p>Vhurereleli, lutendo na mihumbulo</p> <p>Tthonifhani lutendo na mihumbulo ya vhaḽwe vthathu.</p>
<p>Tsireledzo</p> <p>Vhavhalelani liḽhasi. Ni songo tambisa maḽi na muḽagasi. Tsireledzani zwiḽpuka na zwimela. Kunakisani miḽi ya haḽu na zwitshavha zwa haḽu.</p>	<p>Vhudzulapo</p> <p>Ivhani mudzulapo wa Afrika Tshipembe wa vhukuma na u fulufhedzea. Tevhedzani milayo, ni vhe na vhuḽanzi uri na vhaḽwe vha ita ngauralo.</p>	<p>Mbofholowo ya u amba</p> <p>Ni songo tuḽuwedza mazwifhi na vengo. Ivhanani na vhuḽanzi uri vhaḽwe vthathu vha songo nyadziwa kana u vhaiswa.</p>

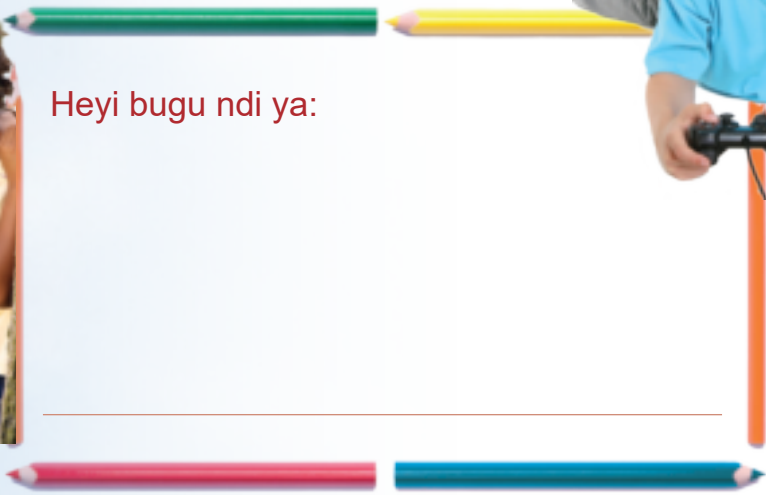
Gireidi
ya **5**

L u a m b o

i w a h a y a n i

NGA TSHIVENDĀ

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENDĀ

Bugu ya

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiñwe zwiko zwi re hone. Kha vha ñole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo Iwa Hayani.

Bugu ya Mishumo ya Vhuimo ha Vhukati ha ngudo ya Luambo Iwa Hayani i a vha ñanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo Iwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda pfunzoni ri tshi buña na kharikhuḽamu. Ri na fulufhelo ḽa uri vha ḽo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzanywa hu tshi tevhedzwa sekele ya vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḽo ñangana na migaganyo ya zwine zwa ḽo funzwa kha sekele inwe na inwe ya vhege idzi mbili kha masiḽari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Sekele inwe na inwe ya vhege mbili yo vhekanywa uri i katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

1 U thetshesela na U amba (Oraḽa) – awara 2 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri ambe

Vhagudi vha tea u ñewa zwikhala tshifhinga tshoḽhe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshesela na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihumbulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo iyi i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshesela dzine vhona vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuñanzi uri vhagudi vha wana zwikhala tshifhinga tshoḽhe zwa u ita ñdowendowe dza u tou amba.

2 U vhala na U ñalela – awara 5 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri vhale

CAPS i ñoḽa uri vhagudi vha vhale na u ñalela zwibveledzwa zwa mañwalwa magede na tshaka dza mañwalwa ngede kha sekele inwe na inwe ya vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwiḽori zwipfufhi), foḽokuḽoo (ngano), nganetshelomune, mañwalo, imeḽi, zwiñwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannḽa, atikili dza magazini, inthaviyu dza radio, vhurendi, mañwalwa a u tuḽuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i ñoḽa uri vhagudi vha vhale mañwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhona: mimepe, tshati, dzithebuḽu, nyolo, mepe wa mihumbulo, tshati dza mutsho, phosiḽara, ñḽivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḽo wana hu na zwibveledzwa zwa mañwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitete a u vhala ane a vha maga a u rangela u vhala, u vhala na nga murahu ha u vhala.

3 U ñwala na U ñekedza – awara 4 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri ñwale

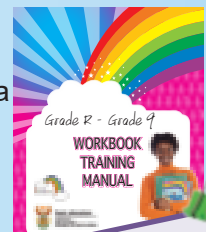
CAPS i ñoḽa vhagudi vha tshi ita ñdowendowe dza u ñwala tshifhinga tshoḽhe dza mafhungo o fhambanaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ñwala ngadzo khathihi na nzudzanyo dzi no ḽo ḽuḽumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou ñwala, zwa u tou vhona na zwa midia minzhi.

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo – awara 1 kha sekele ya vhege 2 (mbili)

Kha ri ñwale

CAPS i vha ñea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa kushumisele kwa Luambo (zwiḽeñwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi inwe na inwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzhenisa na ñdowedzo ngede dza sekele inwe na inwe ya vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela u dzhiela nzhele dza u ñalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi ñoḽa tsivhudzo inwe kha vha ñole Workbook Training Manual.

LUAMBO

Z W i r e n g o m u

Thero ya 1: U anetshela ngano

Zwi ori Themo ya 1: Vhege dza 1 - 2

1 Pele - bola ya milenzhe i a mu tanganya thoho 2

U vhala mañwalwa a no amba nga Pele
U fhindula mbudziso dze dza disendeka nga mañwalwa aya.
U vhambedza maipfi na zwine a amba.

2 Zwinzhi nga Pele 4

U rera nga mbudziso zwigwadani.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mvumbo, fhethu na muhumbulo muhulwane wa tshitori.
U pulana manweledzo hu tshi shumiswa mepe wa buvhi.
U ñwala manweledzo.

3 Portia u sedzulusa tshitori tsha bola ya milenzhe 6

U vhala tsenguluso ya bugu.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tsenguluso.
U topola muñwali, dzina ja bugu na zwi re ngomu ha tsenguluso.
U bula zwiitisi zwauri ndi nga mini vhana vha tshi nga diphiña nga tshitori itshi.
U fhedzisa mafhungo a tshi shumisa nyito i re kha tshifhinga tsho fhiraho.
U fhedzisa mafhungo a tshi shumisa nyito i re kha tshifhinga tsha zwino.

4 U ñwala tsenguluso 8

U dubekanya mafhungo.
U shumisa lubuvhi kha u pulana tsenguluso.
U ñwala tsenguluso nga fhasi ha thohwana dze dza ñewa.
U ola tshifanyiso tshi no khou sumbedza uri bugu i amba nga mini.

5 U shandula kuhumbulele 10

Therisano nga tshifanyiso.
U vhala tshitori tshi no amba nga mutukana we a guda u diphiña nga mitambo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshitori.
U ñwala phara.
U ñea tshitori thoho.
U topola madzina vhukuma na madzinazwao.

6 Huiwe u ñwala hafhu 12

U shumisa puloto ye ya ñewa kha u pulana tshitori.
U ñea tshitori thoho.
U ñwala marangaphanda a tshitori.
U ñalutshedza fhethuvhupo hu re tshitorini.
U topola vhaanewa vha re tshitorini.
U topola puloto ya tshitori.
U swikisa tshitori mathakheni.

U shumisa thangi kha u vhumba maipfi maswa.
U shumisa mitshila kha u vhumba maipfi maswa.
U ñwalula mafhungo hu tshi shumiswa dzikhoma nga ñgila yone.

7 Metshe wa u khunyeledza wa Pele 14

U vha tshipitshi tshi re na thoho i no ri: 'Ndi nga mini mitambo i tshithu tshihulwane.'
U asesa tshipitshi tshe tsha itwa nga tshigwada.
U vhala phara i no amba nga metshe wa u khunyeledza wa Pele.
U fhindula mbudziso dzi no kwama phara.
U topola ppanya mafhungoni.

8 Zwi a tangana 16

U ñwala litambwa li no amba nga Pele.
U ñanela kilasi litambwa.
U ñwala tsengluso ya litambwa hu tshi topolwa uri litambwa li amba nga mini, vhabvumbwedzwa ndi vhone, lushaka lwa luambo lwe lwa shumiswa, ndi nga mini litambwa li tshi tea u ñalelwa kana li songo tea.
U shumisa zwi ga zwa u awela, malederedanzi, khoma, zigambudziso na zwi ñevhe pharani ye ya ñewa.
U ita mtevhe a tshi shumisa tshifhinga tsha zwino tsha a.
U ñwala mafhungo a tshi shumisa tshifhinga tsho fhiraho.

Mañwalwa a mafhungomatsivhudzi Themo ya 1: Vhege dza 3 - 4

9 Muvhuda wa tshipentshela 18

U topola phambano dza zwi fanyiso zwi vhihi.
U vhala mañwalwa a no amba nga thulo dza Milamboni
U fhindula mbudziso dzi no kwama mañwalwa aya.

10 Mañwe hafhu nga thulo dza milamboni 20

U topola fhungo thoho na fhungo litikedzi.
U fhedzisa mepe wa buvhi u no kwama thulo dza Milamboni.
Thulo dza Milamboni

11 Nomboro dzi anetshela mafhungo a sa takadzi 22

U vhala girafu i no amba nga thulo dza milamboni.
U pfesesa na u ñwala nga girafu i no amba nga thulo dza milamboni
U topola zwine maipfi a amba.
U ñalukanya ppanya.

U ñwala maipfi kha dikishinari.
U tuma maipfi hu tshi shumiswa mañanganyi nahone, fhedzi, ngauri, arali, zwino na musi

12 Zwiñwe hafhu nga thulo dza milamboni 24

U ñwala mafhungo a tshi tevhekana nga ngona hu u itela u ita phara i no pfala.
U topola fhungo thoho ja phara.
U shumisa zwiñanganyi kha u tuma mafhungo:
tsha u thoma, tshi no tovhela, tsha u fhedzisela, nga murahu, zwenezwoha.
U ñwala phara i no pfala nahone yo dzudzanywa nga ngona.

13 Zwiñwe hafhu nga mivhuda 26

U vhala mañwalwa a no amba nga mivhuda haya na mivhuda daka
U fhindula mbudziso dzi no kwama mañwalwa aya.
U ñwala thohwana ya mañwalwa.
U thabuleitha phambano dza re vhukati ha mivhuda haya na mivhuda daka.
U topola mbumo.
U shumisa inifinitivi.

14 Kha ri lavhelese mivhuda haya na mivhuda daka 28

U ñwala phara a tshi bula uri muvhuda daka u lela vhana vhawo nga ñgila ifhio.
U lulamisa mafhungo a tshi shumisa maipfanisi a re kha vthuthi na vthunzhi.
U topola maitimafukeli na inifinitivi mafhungoni.
U ñwala manweledzo a mañwala a no khou amba nga Tshaka dzo fhambanaho dza Mivhuda.

15 Ri ñala figara dza muambo 30

U vhala mañwalwa a no amba nga tshikokovhi tsha khumbulelwa.
U topola maambe kha mañwalwa.
U livhanya maidioma na zwine a amba.
U topola maidioma mafhungoni.
U ñalukanya maedzavhathu.
U livhanya maipfi a luambo lwa musanda na zwine a amba.

16 U sedza kuñwalele hafhu 32

U ñekana mihumbulo ya maanea a tshipuka.
U pulana maanea a tshipuka hu tshi shumiswa mepe wa buvhi.
U ñwala maanea a no bula uri tshipuka tshi na tshivhumbode, saizi yatsho, tshi tshila tshifhinga tshingafhani na uri tshi khomboni ya u thothela naa.

Kha ri ambe Ambani nga tshifanyiso itshi.

Bola ya milenzhe ndi muñwe wa mitambo yo doweleswaho lifhasini. Ni a u funa? Ndi nnyi mutambi wa bola ya milenzhe ane na mu funesa? Ndi ngani ni tshi mu funesa? Ni guda mini khae? Ndi ngani?

Kha ri vhale

“Musi ndi tshi pfa luimbo lwa lushaka lwa

Brazil, ndi pfa u nga ndi khou lora. Ndi

a lingedza uri muhumbulo wanga u tou

fombe kha uri ndi do tamba hani fhedzi ndi dzulela u humbula uri: Zwi konadzea hani uri ndi vhe fhano, kha thimu ya *Brazil*, *Sweden*, hune nda do bva ndi tshi tambela shango Jashu hu si kale? Kha u kundwe u muloro!”

Uyu ndi Pele e na miñwaha ya 17, u khou tamba mutambo wawe wa

u thoma wa makhaulatshela wa Tshiphuga tsha Bola tsha Lifhasi. Ndi nnyi uyu mutukana? O swikisa hani **mutatisanoni** wa Tshiphuga tsha Bola tsha Lifhasi? U dipfa hani nga bola ya milenzhe, mutambo we wa mu ita mudivhalea?

Pele u bva ku doroboni kutuku kwa ngei *Brazil*. Muṭa wa hawe wo vha u na vhushai vhuhulu. Pele ndi mutukana we a vha a tshi tamba bola ya milenzhe nthani ha u vha e tshikoloni. O vha na mashudu nge khotsi awe na vhone vho vha vhe mutambi wa bola. Vho mu funza uri u daha na u nwa a zwo ngo luga.

Pele uri, “Vhathu vha *Brazil* vha a tangana thoho nga bola ya milenzhe. Vha thoma u raha bola zwenezwi vha tshi tou kona u ima. U tshimbila hu da nga murahu.”

O thoma kijabu yawe ya bola ya milenzhe, *The Shoeless Ones*, e na miñwaha ya 10. O vha a tshi kona nga maanda. E na miñwaha ya 14 o tambela kijabu ya atletiki ya henefho ha hawe.

Nga hetshi tshifhinga o vha a sa khou shuma zwavhuḍi tshikoloni. O vha o **sedzesa** zwa u tamba bola. O feila ñwaha muthihi. A litsha tshikolo e na miñwaha ya 14 a thoma u shuma limagani ja zwienda. Musi o no aluwa a pfa mbilu yawe i tshi vhavha nge a shavha tshikolo. A vhuzelela tshikoloni a ya na yunivesithi o no mala o no di vha na ñwana.

Musi e na miñwaha ya 15, o ya u tamba bola ya milenzhe kha thimu i divheaho ya *Santos*.

Nga murahu ha miñwaha mivhili a tambela *Brazil* kha mutatisano wa Tshiphuga tsha Lifhasi wa 1958 ngei *Sweden*. A kora zwikoro zwa fumi kha **mutambo wa vhugwenja**, *Brazil* ya wina. Nga murahu ha izwo o tamba kha mitambo minzhi a kora zwikoro zwi no fhira 1300.

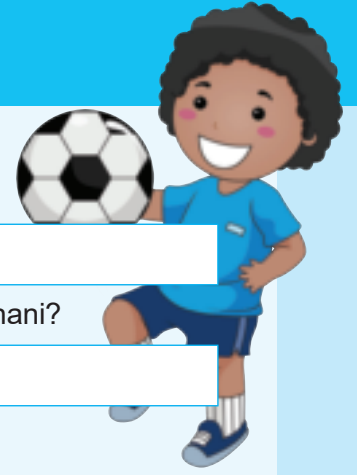
Ndi ngani Pele o vha a **tshi kona**? Hu na zwiitisi zwinzhi. Tsha u thoma, o vha a tshi funa bola ya milenzhe. Tsha vhuvhili, o vha o thanya kha kutambe kwawe kwa mutambo uyu. Tsha u fhedzisela, o vha a sa tambeli ene muñe fhedzi, a tshi tambela thimu.

Pele o vha a si mutambimakone wa bola fhedzi, o vha a tshi shumesa na kha zwa pfanelo dza vhatambi vha bola. O vha ene we a kombetshedza uri musu vha tshi lwala kana vho huvhala vha badeleliwe.

Duvha:

Kha ri n̄wale

Pele o d̄ipfa hani musi a tshi tamba mutambo wa u thoma o imela shango ǀa hawe?

Pele o vha a tshi tenda kha u ita uri muvhili wawe u dzule wo takala. Ni zwi d̄ivha hani?

Pele o vhuelela tshikoloni o no mala. Ni vhona u nga zwo mu lelutshela kana u mu kondela? Ndi ngani ni tshi ralo?

Ndi ngani ni tshi vhona u nga Pele o vha e mutambimakone wa bola?

Ndi nnyi ane a khou amba kha phara ya u thoma?

Ni vhona u nga Pele o vha a tshi d̄ihudza nga u tambela *Brazil*?

Vhana kanzhi vha a kokovha vha sa athu tshimbila. Pele uri vhana vha ita mini *Brazil*?

Ho vhudziswa mbudziso tharu kha phara ya vhuvhili ya tshiṭori. Dzi n̄waleni.

Ni n̄wale na phindulo dza mbudziso idzo tharu.

Mbudziso 1	
Phindulo	
Mbudziso 2	
Phindulo	
Mbudziso 3	
Phindulo	

Kha ri n̄wale

Livhanyani maipfi na zwine a amba. Talani mutalo u tshi bva kha ipfi ǀiṅwe na ǀiṅwe kha tsha monde u tshi ya kha zwine ǀa amba zwi re kha tsha u ǀa.

wina
muṭaṭisanoni
u vha na dzangalelo
vhugweṅa
u bvela phanḁa

u kona
u takalela
makhaulatshela
u kunda
u ṭaṭisana mitamboni

Kha ri ñwale

Thomani nga u rera nga mbudziso idzi ni kha zwigwada zwa vhoiwe. Ni kone u ñwala phindulo dzadzo.

Muanewa muhulwane tshitorini itshi ndi nnyi?

Ndi nga mini ni tshi vhona e ene muanewa muhulwane?

Nga maipfi aṅu, ñwalani uri tshitori itshi tshi khou bvelela ngafhi.

Shumisani maipfi aṅu musi ni tshi ñwala zwine na vhona u nga ndi wone muhumbulo muhulwane wa tshitori itshi.

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala manweledzo a tshitori tshi no amba nga Pele. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulana manweledzo aṅu. Ñwalani muhumbulo muhulwane kana fhungoṭhoho kha tshibuḷoko tshiñwe na tshiñwe. Shumisani mihumbulo iyi na mañwe mafhungomatsivhudzi a no bva kha siṭari ḷo fhiraho kha u sika mihumbulo yaṅu mihulwane.

mutambo we a vha a tshi u funesa

muṭa wa hawe

he Pele a vha a tshi dzula hone

kiḷabu ye a i thoma

u dzhena tshikolo hawe

zwiitisi zwa u bvela phanda hawe

mitambo ya Oḷimpiki

thimu ye a tambela yone u thoma

Duvha:

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u n'wala
- N'walani mvetamveto • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu
- Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho
- Zwino n'walani maṅwalwa aya buguni yaṅu nga vhudele.

Blank writing area with horizontal lines.

Blank writing area with horizontal lines.

Blank writing area with horizontal lines.

Blank writing area with horizontal lines.

Blank writing area with horizontal lines.

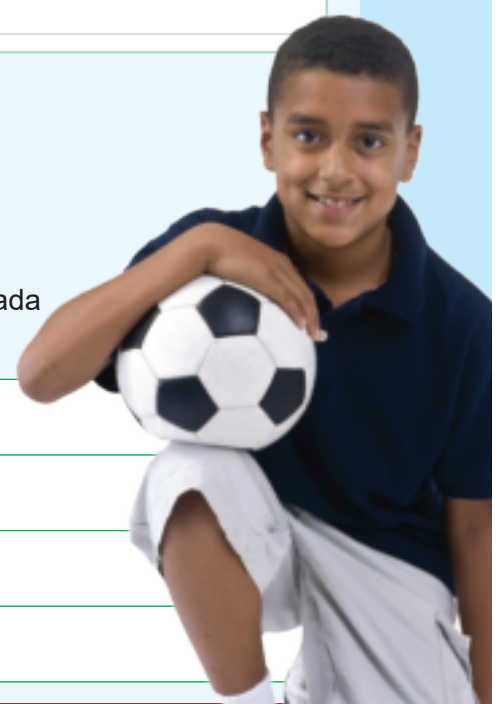
Blank writing area with horizontal lines.

Kha ri n'wale

Rerani nga manweledzo aṅu ni na vha tshigwada tshaṅu. Zwino n'walani manweledzo aṅu.

Large blank writing area with horizontal lines for the main activity.

Kha ri vhale

Vhalani tsenguluso iyi ya bugu ya tshiṭori yo ṅwalwaho nga muzwala wa Pele, Sam.

Sam wa Bola ya Milenzhe

Nga Portia Nchabeleng

Mathomoni a tshiṭori Sam u ya u ṭangana na muzwala wawe Pele a no khou tou bva u swika a tshi bva *Brazil*. Tshikoloni Pele ha ṭalukanyi kutambelwe kwa khirikhethe, ragabii kana thenisi. U dovha hafhu a si pfane nga maanda na u dzhena tshikolo. U funesa mutambo muthihi fhedzi. Bola ya milenzhe! Pele u gudisa khonani dzawe dza gireidi ya vhuṅa u tamba bola ya milenzhe. Vhalani bugu iyi ni vhone arali vha tshi nga kunda vha gireidi ya vhuṭanu.

Ndi takalela bugu iyi ngauri ndi pfana na bola ya milenzhe. Zwifanyiso zwo olwa zwavhuḍi nahone zwi na mivhalavhala. Vhatambi vha nga vha khou tamba bola ya milenzhe zwavhukuma. Ndi takadzwa nga kuṅwalele kwa muṅwali ngauri u ita uri bola i tshile.

Ndi vhona u nga vhafuni vha bola vha tea u vhala bugu iyi sa izwi ndi tshi vhona u nga yo ṅwalwa zwavhuḍi nahone tshiṭori tsha hone tshi a nyanyula.

Kha ri ṅwale

Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho dzi no kwama tsenguluso ya bugu.

Dzina ḽa bugu ndi ḽifhio?

Ndi nnyi o ṅwalaho tsenguluso ya bugu?

Bugu i amba nga mini?

Ndi ngani Portia a tshi takalela itshi tshiṭori?

U vhona u nga vhaṅwe vhana vha ḍo i takalela? Ndi ngani ni tshi ralo?

Kha ri ñwale

Shandulani mafhungo a re afho fhasi a bve tshifhinga tsho fhelaho a ðe kha zwino.

Tsumbo

Pele o dzula kuðoroboni kuṭuku kwa Brazil.

Pele u dzula kuðoroboni kuṭuku kwa Brazil.

Ndi nga mini Pele o bvela phanḁa?

O thoma kilabu yawe ya bola ya milenzhe.

O litsha tshikolo nga nṭhani ha bola ya milenzhe.

O thusa vhatambi vhanzhi vha bola ya milenzhe.

Pele o vha e mutambimakone wa bola.

Kha ri n̄wale

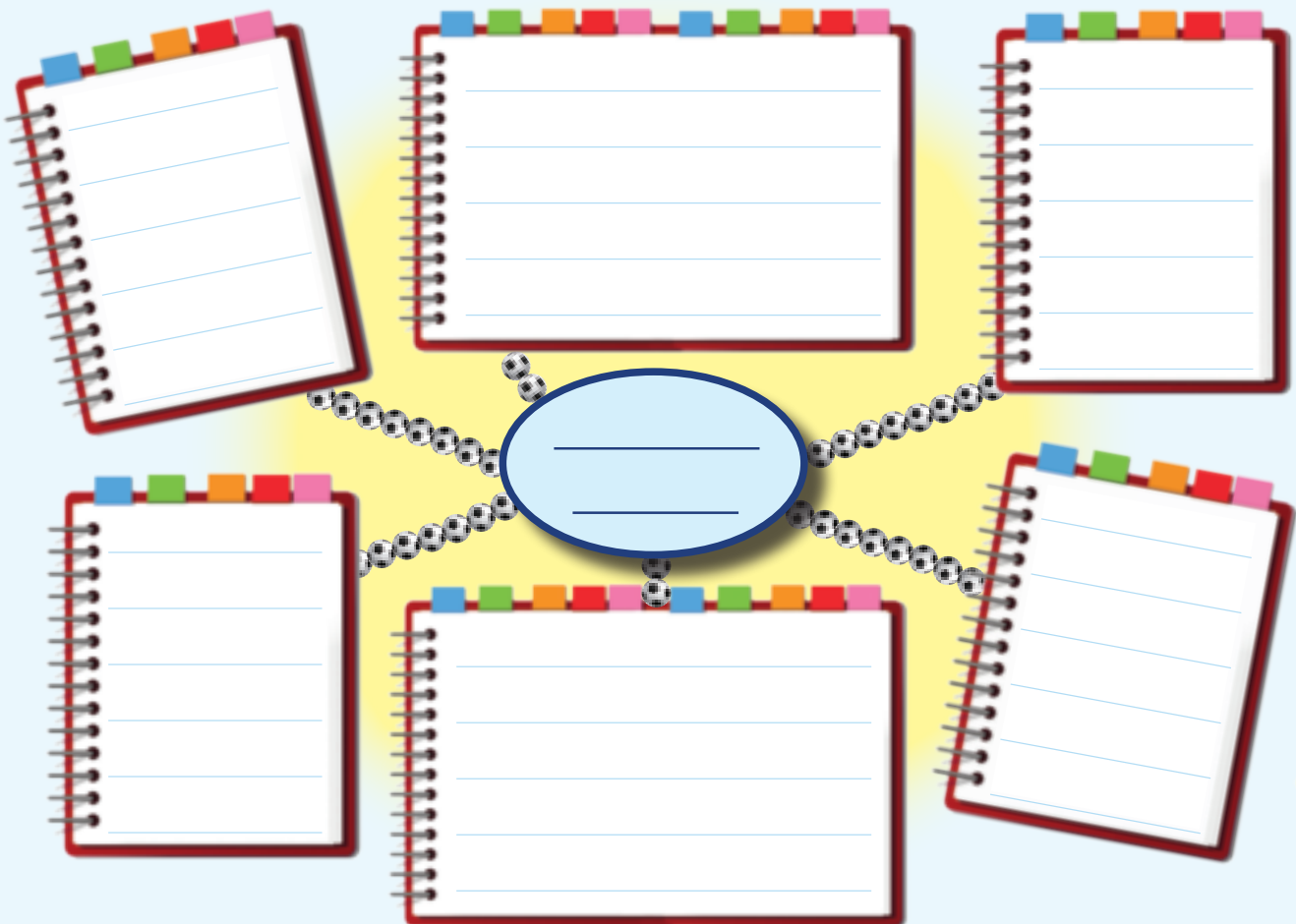
Mafhungo aya ha tevhekani nga ngona.
A vheeni nga ngona yone ni a nombore.

Ndi vhona u nga vhana vha no takalela bola ya milenzhe vha tea u vhala bugu iyi.
Vhalani bugu iyi ni wane uri vhagudi vha nga kunda vha gireidi ya vhuṭanu naa.
U takalela mutambo muthihi fhedzi: bola ya milenzhe!
Tshikoloni Pele ha ṭalukanyi kutambelwe kwa khirikhethe, ragabii kana thenisi.
Heyi bugu ndi a i takalela ngauri ndi funesa bola ya milenzhe.
Ndi takadzwa nga kuṅwalele kwa muṅwali ngauri u ita uri bola i tshile.
Ndi vhona u nga yo n̄walwa zwavhuḍi nahone tshiṭori tsha hone tshi a nyanyula.

Kha ri n̄wale

Ni khou ya u n̄wala tsenguluso ya tshiṭori tsha Pele. Tsha u thoma, pulanani tsenguluso yaṅu.
Shumisani mepe wa mihumbulo kha u pulanela tsenguluso yaṅu.

Duvha:

M A I P F I M
A
S
W
A

Kha ri n̄wale

Zwino n̄walani tsenguluso yaṅu.

N̄walani mafhungo maṅa nga fhasi ha ṭhoho
iṅwe na iṅwe.

Tshiṭori tshi amba nga

Pele ndi tsumbo yavhuḍi kha vhaswa ngauri

Ndo takadzwa/a tho ngo takadzwa nga tshiṭori itshi ngauri

Ni vhale/ni songo vhala tshiṭori itshi ngauri

U d̄iphiṅa

Zwino olani tshifanyiso tshi no sumbedza uri tshiṭori itshi tshi amba nga
mini. Neani tshifanyiso tshaṅu ṭhoho.

Kha ri ambe

Ambani nga tshifanyiso itshi ni kha tshigwada tsha vhoiwe.

Ni vhona u nga mutukana u takalela zwifhio?

Ni vhona u nga u a pfana na u tamba mitambo?

Ni zwi divha hani?

Arali no vha ni khonani yawe, no vha ni tshi nga mu kombetshedza uri a ite mini? Tsalutshedzani khonani dzaṅu dzi re tshigwadani tshaṅu.

Kha ri vhale

A tho ngo vhuya nda vuwa ndo takalela bola ya milenzhe. Hu si uri ndi vhona i sa takadzi lini,

tshiitisi ndi uri hoyu mutambo a thi u pfesesi.

U vhone u mutambo wa vuhana arali ri

tshi tou zwi sedza! Thimu mbili dzi tshi rahela bola ngomu ha

mambule muhuluhulu. Kha minete ya futhanu (90) ine vha i fhedza

vhe kha zwenezwi, nṅe ndi nga vha ndo no vhala bugu i no takadza nda i fhedza!

Khotsi anga vho pfa ndo vha kula nungo. Vha lingedza na u nngwanela bola yo ṅwalwaho dzina ḽa

Pele musi wa u fhululedza ḽuvha ḽanga ḽa mabebo. Yo vha i tshi vhone i sa kungi maṅo. Yo vha yo putelwa nga bambiri ḽa u putela mpho yo nambatedzwa na khadi i no ri:

ḽuvha ḽa mabebo ḽavhuḽi Xolisa, nga lufuno luhulu lwa Mma na Baba". Nda dzhia ḽa bola, i tshee yo putelwa ngauralo, nda i vhea nṅha ha desike yanga ya u vhalela – uri ndi sokou tou i sedzavho.

ḽiṅwe ḽuvha, khonani yanga muswa a ḽa u dala. "Naa inwi a ni vhuyi na bvavho na ya u tamba?" ndi ene a tshi vhudzisa. "Hai!" nda mu fhindula nga u ṽavhanya. A dzungudza ṽhoho a mbo lavhelesa ḽa bola i re nṅha ha ṽafula. "Ndi ya nnyi?" ndi ene a tshi vhudzisa a songo takala zwone."Ndi yanga," ndi tshi mu fhindula. A mbo i hovhelela. A putulula ḽḽa bambiri a thoma u bambbisa bola a tshi mona na kamara. "ḽdani ri ṽuwe. Ri ḽo vha ri tshi khou tamba nṅa ngayo!" Nda tenda nga ṽhoho. Ngauri yo vha i bola yanga, nda mbo ḽi mu tevhela! Nda sia ḽa bugu nṅha ha mmbete.

Ndo vha ndi sa divhi uri ndi fanela u ita mini ndo sokou phongoo vhukati ha mudavhi. Nda sokou ima ndo lavhelesa iyi khonani yanga ntswa a tshi khou tamba bola o ḽitakalela. A rahela bola kha nṅe. Nda si divhe uri ndi ite mini. Nda i doba nda gidima ndo i fara. "I raheleni ngeno, mani!" ndi ene a tshi vhidzelela e ngei kule. Nda mbo ḽi vhea ḽa bola fhasi milenzheni nda i bvuvhula u ya nga hune nda nga kona. Ndo vha ndi songo i raha zwavhuḽi, lwe ya mbo ḽi khona ya ya rwa muṅwe musidzana we a vha o ima phanda hanga. Nda pfa ndo shona! Zwo thusa uri a yo ngo mu huvhadza!

Hu si kale, vhaṅwe vhana vha ḽa u tamba na riṅe. Ra mbo ḽi ita thimu mbili. Nga hetsho tshifhinga nṅe milayo ya bola ya milenzhe ndo vha ndi sa i divhi, fhedzi nda guda nge nda edzisela vhaṅwe na u sokou vha ndi tshi khou gidima nayo ndi sa divhi uri ndi khou ita mini. A tho ngo kora, fhedzi zwi si vhe na mushumo hezwo.

Nda pfa ndo mangala ngauri ndo fhedza ndo ḽiphina nga zwe zwa bvelela – naho ndo vha ndo ḽukala nga biko na u khakhaṽhela matope. Nga murahu, nda enda ndi tshi ḽirivhula bola na nḽila yoṽthe ndi tshi humela hayani. Musi mme anga vha tshi tou mmbona, vha fhelelwa nga mare. Fhedzi vha ṅwethuwa vha ri, "Zwienda kha zwi sale nṅa, mukalaha. A thi ṽoḽi thophe nḽuni yanga!" Ndo dzhena nḽuni nga u tou ṽhobila u vhuya u swika bafurumu.

U bva ḽeneḽo ḽuvha, u tamba bola ya milenzhe ḽo vha dzanga ḽanga, tshiṅwe tshifhinga ndi tshi i raha na kamarani yanga!

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ṽhoho ni lingedze u humbulela uri maṅwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbudzani maṅo (u sikima) kha siaṽari ni wane uri ni ḽo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Duvha:

Kha ri n'wale Fhindulani mbudziso idzi.

Ni vhona u nga ndi nga mini Xolisa o kula khotsi awe nungo?

O vha a tshi difhelwa nga u tamba mitambo? Ambani uri ngani.

O vha a tshi pfana na u ita mini?

Nwalani phara nga maipfi anu ni tshi amba uri ho bvelela mini musi we khonani yawe a mu dalela.

Mme awe vho dipfa hani musi a tshi vhuya hayani na milenzhe yo khakhaṭhela matope?

Neani tshitoro itshi thoho.

Kha ri n'wale

Vhalani phara iyi ye ya tumbulwa tshitorini. Talelani nga fhasi madzinazwao oṭhe a re hone nga muvhala mutswuku ni tangeledze madzina vhukuma nga muvhala wa lutombo.

A tho ngo vhuya nda vuwa ndo takalela bola ya milenzhe. Hu si ngauri ndi vhona i sa takadzi, tshiitisi ndi uri hoyu mutambo a thi u pfesesi. U vhonala u mutambo wa vuhana arali ri tshi tou zwi sedza! Thimu mbili dzi tshi rahela bola ngomu ha mambule khulukhulu. Kha minete ya fuṭhanu (90) ine vha i fhedza vhe kha zwenezwi, nṅe ndi nga vha ndo no vhala bugu i no takadza nda i fhedza!

Khotsi anga vho pfa ndo vha kula nungo. Vha lingedza na u nngwanela bola yo nwalwaho dzina la Pele musi wa u fhululedza duvha la nga la mabebo. Yo vha i tshi vhonala i sa kungi maṭo. Yo vha yo putelwa nga bammbiri la u putela mpho yo nambatedzwa na khadi i no ri: Duvha la mabebo la vhuḁi Xolisa, nga lufuno luhulu lwa Mma na Baba". Nda dzhia la bola, i tshee yo putelwa ngauralo, nda i vhea nṅha ha desike yanga ya u vhalala – uri ndi sokou tou i sedzavho.

Kha ri n'wale

Shumani ni kha zwigwada.

Shumisani puloto kha u pulana tshiṭori tshaṅu.

Hu na musidzana kana mutukuna ane a bva vhashaini; muthu uyu ndi mugidimimakone; u swika hune a wina mbambe ya mashango a lifhasi nahone u vho fhedza o pfuma na u divhea.

Neani tshiṭori itshi thoho.

Nwalani marangaphanda a no takadza mathomoni.

Fhethuvhupo ndi hufhio? Tshiṭori tshi bvelela ngafhi nahone lini?

Vhaanewa kha tshiṭori itshi ndi vhonnyi?

Tshiṭori tshi fhela nga ndilade?

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u n'wala
- Nwalani mvetomveto • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetomveto yaṅu • Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho • Zwino nwalani maṅwalwa aya buguni yaṅu nga vhudele.

Puloto ndi mudzedze wa zwine zwa bvelela tshiṭorini.

Kha ri n̄wale

Thangi dzo ḡowelwaho khedzi na ṭhalutshedzo dzadzo.

THANGI

Ri ṭuma thangi kha mudzi wa ipfi kana kha tsinde ḷa ipfi ri tshi vhumba ipfi ḷiswa.

ku-	tshiṭuku
ka-	tshivhalo
ḷi-	tshihuluhulu

ḡi-	nyito i tea kha muṅe wayo
ra-	mudzia/muṅe wa (wa tshinnani)
nya-	mudzia/muṅe wa/mme a (wa tshifumakadzini)

Zwino n̄walani thangi yone tsini na mudzi kana tsinde ḷiṅwe na ḷiṅwe ḷa ipfi.

<input type="text"/>	tukana	mutukana muṭuku
<input type="text"/>	nṅḡu	nṅḡu khulukhulu
<input type="text"/>	fhis	u ita nyito ya u fhis kha ene muṅe
<input type="text"/>	mulayo	muthu a no shuma na milayo
<input type="text"/>	luvhani	mme a Luvhani
<input type="text"/>	raru	u ita zwithu luraru

MITSHILA

Ri ṭuma mitshila magumoni a mudzi wa ipfi kana kha tsinde ḷa ipfi ri tshi vhumba ipfi ḷiswa.

Kha ri n̄wale

Mitshila yo ḡowelwaho kheyi.

-fulu

-lume

-ela

-ana

-kadzi

Shumisani muṅwe na muṅwe wa mitshila i re afho n̄ṭha u vhumba maipfi ane a vha na ṭhalutshedzo dzi tevhelaho:

ndi khaladzi a mme anga

ndo itela muṅwe muthu nyito ya u n̄wala

ndi mbudzi ṭhukhu

ndi n̄ḡou ya nduna

Khoma dzi shuma kha u fhandekanya zwithu zwi re kha mutevhe, nga n̄ḡa ha musi ipfi ḷi no tevhela ḷi “na”.

Kha ri n̄wale

N̄walululani mafhungo. Dzhenisani khoma fhethu ho teaho.

Nṅe na khotsi anga ri pfana na u ya u rea khovhe u bambela na u gonya thavha mafheleloni a vhege.

Ndi pfana na u vhone baisikopo u vhalo bugu na u ḡigudisa.

Mulanga ha ḡivhesi zwinzhi nga khirikhethe bola ya milenzhe na ragibii.

Kha ri ambe

Vhalani phara dzi no amba nga Pele hafhu, ni kone u rera nga vhuhulu ha mitambo musi ni kha tshigwada tsha vhoiwe. Itelani tshigwada tsha vhoiwe tshipitshi tshi no amba nga uri **Ndi nga mini mitambo i tshithu tshihulwane.**

Lingani tshipitshi tsha muñwe na muñwe wañu ni tshi shumisa thebuḽu i re afho fhasi: 5 ndi u kona vhukuma; 4 ndi u kona; ngeno 3 hu u ṽoḽa khwiñiso.

	5	4	3
Mulaedza wo fhelela nahone u khagala.			
U shumisa zwidombedzwa zwi no pfala zwa u tikedza.			
U amba ipfi ḽi tshi pfala nahone o sedza vhathetshesesi.			
U amba nga ipfi ḽa nga misi ḽine ḽa vha nṽha lune ḽa kona u pfala.			
U amba a tshi elela nahone ha anzeli u amba uri “um,” “uh,” kana “ende”			
Mulaedza wawe u a tevhelea nahone u kunga dzangaelo ḽa muthetshesesi.			
Tshipitshi tshawe tshi na mathomo, mutumbu na magumo a sa lepalepi.			
U shumisa maipfi o fhambanaho a takadzaho.			
Mafhungo awe ha ngo khakhea nahone ha konḽi u pfesesa.			

Kha ri vhale

Vha tshi amba vha ri tshi sa fheli tshi a ṽula vhunga zwo vhone na uri ndi ngoho nga 1977 musi gondo ḽa mutambimakone a ḽivheaho wa bola ya milenzhe ḽi tshi khunyelela. Ndi musi we ngweña ya mutambo uyu ya *Brazil*, Pele, a tamba mutambo wawe wa u khunyeledza ngei *Giants Stadium, New York*.

Muphuresidennde wa Amerika, Vho Jimmy Carter, vho ita tshipitshi vha tshi amba nga Pele nahone na Vho Muhammad Ali vho vha na zwe vha amba he vha ri, “A thi na vhuṽanzi uri avha ndi mutambimakone, fhedzi a zwi vhudziswi uri ndi a vha fhira nga lunako.” Nga murahu Vho Ali ho swika he vha zwi ṽangandza uri “ṽamusi hu na vhatambi vhavhili vhane vha vha vhone vhomakone vha vhukumakuma”, ndi musi vha tshi khou ombedzela vhuhulu ha vhone vhañe na Pele sa vhone vhatambimakone vha no ḽivheswa kha pulanete yoṽhe.

Pele o kora tshikoro tshawe tsha u fhedza nge a raha furiikhikhi e vhukule ha mithara dza fumbilisumbe ngeno vhaṽaleli vha tshi khou vhidzelela uri, “Thovhele Vho Pele!”

Tshifhinga tsha u awela tshi tshi swika, tshikhipha tsha Pele tsha nomboro ya vhufumi ya pfi tsho awedzwa ha dovha ha itwa zwipitshi zwiñwe hafhu khathihi na u leleḽiswa ha dzifuḽaga musi mutambo u tshi fhela hu u itela u khunyeledza vhuṽambo ha ḽuvha ḽo.

Tsho dinaho ho vha uri musi mutambo u tshi vho fhela, ho vhuya mvula khulu, fhedzi inwe ya gurandḽa dza *Brazil* ya ṽalutshedza uri ndi ngauri “na makole o vha a tshi khou lila.”

Duvha:

Kha ri n̄wale

PFANYWA

Pfanywa ndi maipfi a no amba zwi no fana, kana zwi no yelana, na zwa mañwe maipfi.

Ndi nga mini n̄waha wa 1977 wo vha wa tshipentshela kha Pele?

Vho Mohammad Ali vho vha vhe ramavili. Ni vhona u nga ndi nga mini vho divhidza uri “vho naka”?

Vho Ali vho amba uri vhone na Pele ndi vhone vhatambi vhavhili vhane vha vha vhone vhomakone vha vhukumakuma kha pulanete yothe. Vho vha vha tshi khou amba pulanete ifhio?

Ndi nga mini “makole o vha a tshi khou lila?”

Kha ri n̄wale

Nangani maipfi a no amba zwi no yelana na zwa maipfi a re na muvhala mutswuku. A n̄waleni tsini na fhungo lone.

tshipopola

na

munyanya

vñewa

khunyeleli

Vha tshi amba vha ri tshi sa fheli tshi a tula.

Tshikhipha tsha Pele tsha nomboro ya vhufumi tsha pfi tsho awedzwa.

Ha dovha ha itwa zwipitshi zwiñwe hafhu khathihi na u lelediswa ha dzifulaga musi mutambo u tshi fhela hu u itela u khunyeledza vhuṭambo ha duvha ilo.

Ho vhuya mvula khulu.

Tsho dinaho ho vha uri musi mutambo u tshi vho fhela ...

U diphina

Kha ri ite țitambwa

Kuvhanganani ni kha zwigwada zwa vhoiwe. Itani țitambwa ți no amba nga Pele. Ni vhe na vhabvumbedzwa vha no swika vhaņa kha țitambwa ța vhoiwe.

Musi no no ita ndowendowe ya țitambwa ța vhoiwe, ți țaneleni kilasi.

Kha ri n̄wale

Zwino n̄walani tsenguluso ya țitambwa ȷi. Shumisani mudzedze uyu kha u n̄wala tsenguluso yaņu.

ȷitambwa ȷi amba nga mini:

Vhatambi: Vha a tendisea? Vho vha vha tshi amba vha tshi pfala nahone maipfi e n̄ța? Kutshimbizelwe kwa mirado ya muvhili kwo vha ku na zwine kwa ni vhudza nga ha vhabvumbedzwa?

Ndi nnyi we a vha a tshi kona nahone ngani?

Luambo: Tshițori tsho vha tshi khagala? No kona u pfa zwe vhabvumbedzwa vha vha vha tshi khou amba? Luambo lwe lwa shumiswa lwo vha lu tshi takadza? No pfa ni na lutamo lwa u thetshesela vhatambi?

Ndi nga mini no tea/ni songo tea u ya u țalela țitambwa ȷi:

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u n̄wala
- N̄walani mvetomveto • Humbelani khonani yaņu a dzudzanye mvetomveto yaņu
- Dovhololani mañwalwa aņu ni ite ndulamiso dzo teaho
- Zwino n̄walani mañwalwa aya buguni yaņu nga vhudele.

Kha ri n̄wale

Dzhenisani zwigwa zwa u awela, maḽeḽeredanzi, khoma, zwivhudzisi na zwiḽevhe.

Shumisani zwiḽevhe zwi tshi rangela na u tevhela maipfi a muambi kana muñwali o tou ralo.

Tsumbo: Mudededzi vho ri, “No ita tshuñwahaya yañu?” “Ndi a zwi ḽivha uri ni ḽo fhindula zwifhio,” ndi vhone vha tshi ralo.

musi ndi tshi tamba bola ya milenzhe ndi pfa hu si na ane a nga nkunda ndi pfa ndo takala nahone zwitumbambiluni zwoḽhe zwi a fhela ndi dovha hafhu nda takalela u n̄wala ngauri ndi na mihumbulo minzhi ndi pfa ndi na vhuḽipfi ho fhambanaho nahone ndi anzela u n̄wala zwine ndi si kone u vhudza vhañwe vhathu nda ita zwiḽori ngazwo ndi na fulufhelo ḽa uri ḽiñwe ḽuvha muñwe muthu u ḽo ḽangana na ḽitambwa ḽanga kana zwiñwe zwa zwiḽori zwanga a pfa zwi tshi mu takadza ndi anzela u vhudza mme anga nda ri zwine nda khou ita zwi a ntakadza

Kha ri n̄wale

Itani mutevhe wa zwine na ita ḽuvha ḽiñwe na ḽiñwe. Shumisani tshifhinga tsha zwino **tsha a**. *Tsumbo:* **Ndi a vuwa. Ndi a ya tshikoloni.**

Ri shumisa **tshifhinga tsha zwino tsha a** kha u sumbedza nyito yo ḽowelwaho. “Ndi **a** namela bisi/Ndi anzela u namela bisi.” Ri dovha hafhu ra shumisa tshifhinga itshi kha u bula zwithu zwine zwa vha ngoho.

Five horizontal lines for writing practice.

N̄walani zwe na ita musi ni tshi khou lugisela ḽitambwa. N̄walani mafhungo e kha tshifhinga tsho fhiraho. *Tsumbo:* **Ndo ita nḽowenḽowe ya mufhindulano. Ndo amba ndi tshi pfala nahone ipfi ḽi n̄ḽha.**

Five horizontal lines for writing practice.

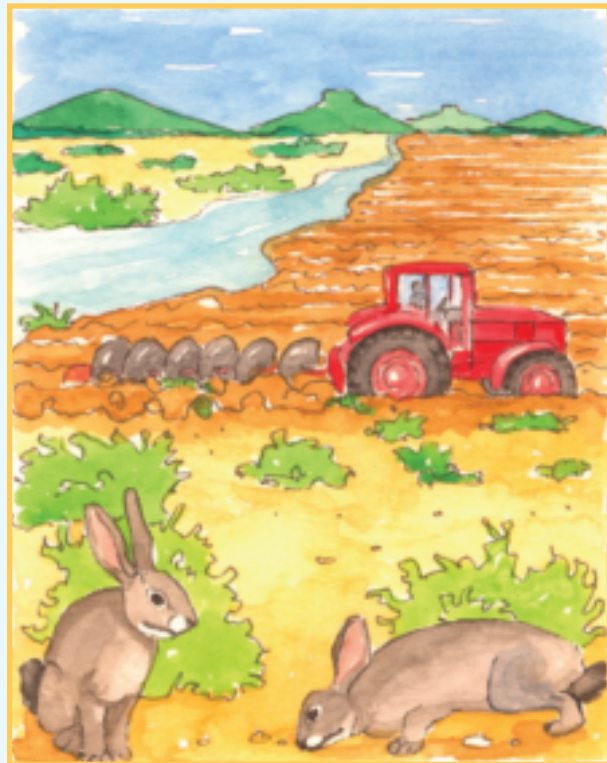
Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso.

Lavhelesani tshifanyiso tshi re kha tsha monde. Ni vhona mini? Lavhelesani tshifanyiso tshi re kha tsha u ɔa. Ni vhona mini? Zwifanyiso izwi zwo fhambana? Phambano i ngafhi?

Kha ri vhale

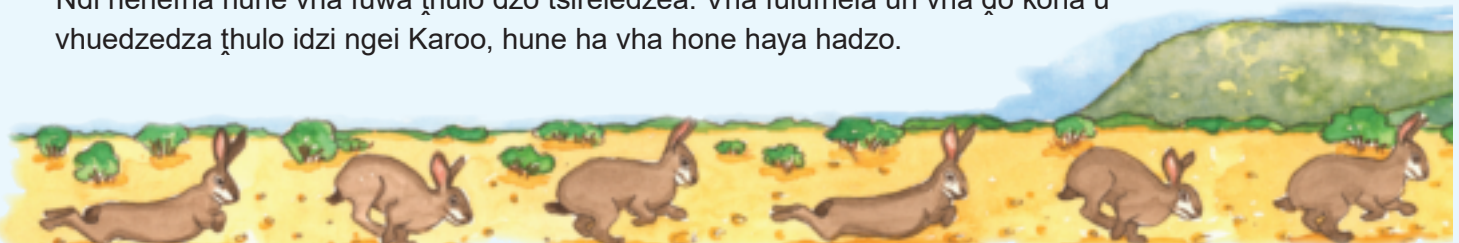
Ṱhulo dza milamboni dzi wanala Afrika Tshipembe, kanzhi ngei Karoo. Mashudu mavhi ndi **phukha dzi re khomboni vhukuma**. Dzi khomboni ya u **ngalangala tshoṱhe**.

Ṱhulo dza mulamboni dzi tshila milamboni ya Karoo. Mavu a hone a ita uri dzi kone u fukula zwilalo zwi tshi leluwa. Ṱhulo dza mulamboni dzi alusa vhana vhadzo **zwilaloni**, ndi vhana vhane vha vha vhe vhaṱukuṱuku musi vha tshi bebwa – vha tshi tou fhira nyana bogisi ɔa metshisi. Vha pfi vhuṱhulwana.

Vhaṱwe vhorabulasi vha lima masimu tsini na milambo. Zwenezwo maṱaka na zwiṱaka zwine zwa ṱoḽiwa nga ṱhulo dza mulamboni ho swika he a tshinyadzwa. A si fhethu hunzhi hune idzi ṱhulo dza nga dzula hone dzi tshi alusa vhana vhadzo.

Dzangano ɔa Phukha dza ḽaka ɔa Afrika Tshipembe ɔi khou lingedza u phulusa ṱhulo dza mulamboni. Vhaṱwe vhorabulasi Karoo vho tenda u tsireledza ṱhulo bulasini dzavho. Hu na mbekanyamushumo ya u fuwa ṱhulo ngei *De Wildt Nature Reserve*.

Ndi heneḽa hune vha fuwa ṱhulo dzo tsireledzea. Vha fulufhela uri vha ḽo kona u vhuedzedza ṱhulo idzi ngei Karoo, hune ha vha hone haya hadzo.

Kha ri pfesese

Vhalani hafhu phara i no amba nga ṭhulo dza milamboni.

Mañwalwa aya a ri fha mafhungomatsivhudzi. Ndi mafhungomatsivhudzi afhio?

Ṭhulo dza milamboni dzi fana na miñwe mivhuḁa?

Ndi ngani dzi tshi vhidzwa u pfi ndi ṭhulo dza milamboni?

Ṭhulo dza milamboni dzi khomboni? Ambani uri ndi ngani ni tshi ralo.

Ni vhona u nga ri nga ita mini uri ri phuluse ṭhulo dza milamboni? Ñwalani mafhungo mavhili.

Ṭhulo dza mulamboni dzi wanala ngafhi?

Vhana vha ṭhulo vha vha vhe vha ngafhani musu vha tshi bebwa?

Ndi ngani hu na ṭhulo dza milamboni dzi si gathi dzo salaho. Ñwalani mafhungo mavhili.

Vhorabulasi vha khou ita mini kha u phulusa ṭhulo dza milamboni? Ñwalani zwivhili.

Ndivho ya mbekanyamushumo ya u fuwa ṭhulo ndi ifhio?

Kha ri ñwale

Tangezalani fhungoṭhoho (muhumbulo muhulwane) wa phara iñwe na iñwe nga muvhala wa lutombo; ni talele mafhungomatikedzi nga muvhala mutswuku.

Fhungoṭhoho li nweledza muhumbulo muhulwane u kha fhungo liṭhihi fhedzi.

T̃hulo dza mulamboni dzi wanala Afrika Tshipembe, kanzhi ngei Karoo. Mashudu mavhi ndi **phukha dzi re khomboni vhukuma**. Dzi khomboni ya u ngalangala tshoṭhe.

T̃hulo dza mulamboni dzi tshila milamboni ya Karoo. Mavu a hone a ita uri dzi kone u fukula zwilalo zwi tshi leluwa. T̃hulo dza mulamboni dzi alusa vhana vhadzo **zwilaloni**, ndi vhana vhane vha vha vhe vhaṭukuṭuku musu vha tshi bebwa – vha tshi tou fhira nyana bogisi la metshisi. Vha pfi vhuṭhulwana.

Vhañwe vhorabulasi vha lima masimu tsini na milambo. Zwenezwo maṭaka na zwiṭaka zwine zwa ṭoḍiwa nga t̃hulo dza mulamboni ho swika he a tshinyadzwa. A si fhethu hunzhi hune idzi t̃hulo dza nga dzula hone dzi tshi alusa vhana vhadzo.

Dzangano la Phukha dza ḍaka la Afrika Tshipembe li khou lingedza u phulusa t̃hulo dza mulamboni. Vhañwe vhorabulasi Karoo vho tenda u tsireledza t̃hulo bulasini dzavho. Hu na mbekanyamushumo ya u fuwa t̃hulo ngei *De Wildt Nature Reserve*. Ndi heneḥa hune vha fuwa t̃hulo dzo tsireledzea. Vha fulufhela uri vha ḍo kona u vhuedzedza t̃hulo idzi ngei Karoo, hune ha vha hone haya hadzo.

Kha ri ñwale

Mafhungo a sumbe a re afho fhasi a amba nga t̃hulo dza milamboni. Maṭanu ao a amba nga t̃hoho nthihi ngeno mavhili a sa yelani nao, a amba nga zwiñwevho. Ndi mafhungo afhio a sa yelani na aya? A taleleni.

T̃hulo dza milamboni dzi dzula khunzikhunzini dza milambo ya Karoo.

Mavu a Karoo o tea kha u ita zwilalo.

Dzi la zwimela zwine zwa mela tsini na milambo.

Ñwana wa hone u lingana na bogisi la metshisi.

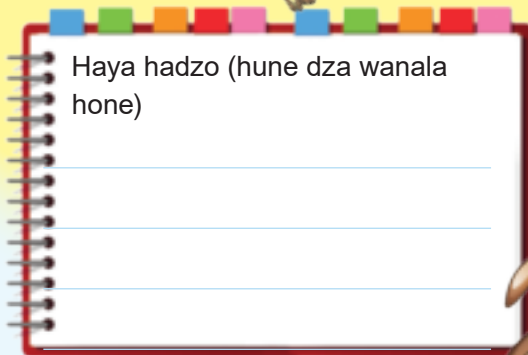
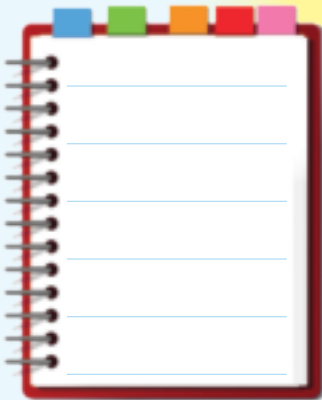
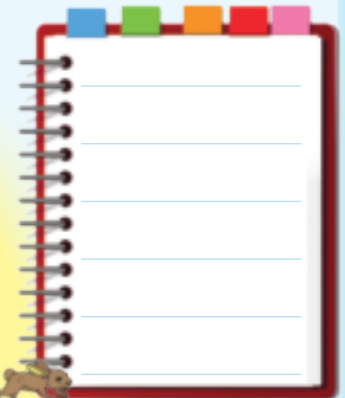
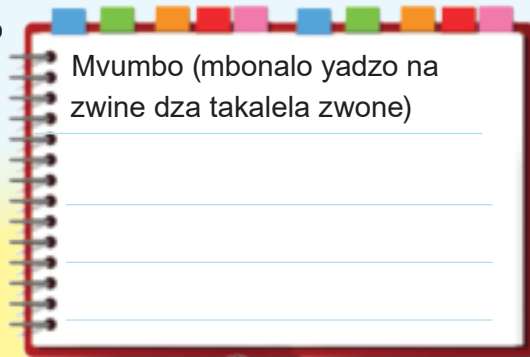
Dzi khomboni ya u ngalangala.

Vhorabulasi vha no lima tsini na milambo vha tshinyadza zwilalo zwadzo.

Vhana vha hone ndi vhaṭukuṭuku.

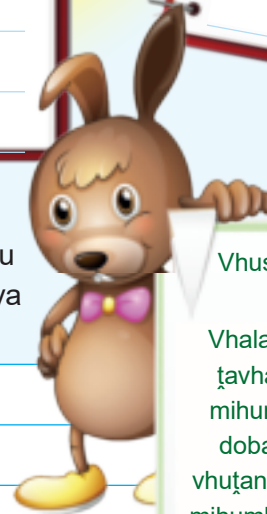
Zwino fhedzisani mepe wa mihumbulo u no amba nga tshulo dza milamboni.

Kha ri n'wale

Shumisani mafhungo tshoho e na a tangedzela kha phara ya u thoma kha u n'wala manweledzo a zwine phara iyo ya amba nga tshulo dza milamboni.

A large set of horizontal blue lines for writing, intended for the student to write their own words.

Vhusevhegi ha u n'wala manweledzo:

Vhalani ma n'walwa nga u tshanya u itela u wana mihumbulo mihulwane (u doba maipfi). Ni vhe na vhu tshanzi uri no kona u wana mihumbulo mihulwane yo tsho (u tshimbidza ma tsho).

Talalani maipfi ane a vha na ndeme. N'walani maipfi mahulwane. Shumisani maipfi mahulwane mafhungoni zwao.

Tshanyani mafhungozwao nga u shumisa ma tshanyani.

Vhambedzani zwe na nweledza na zwa u thomani.

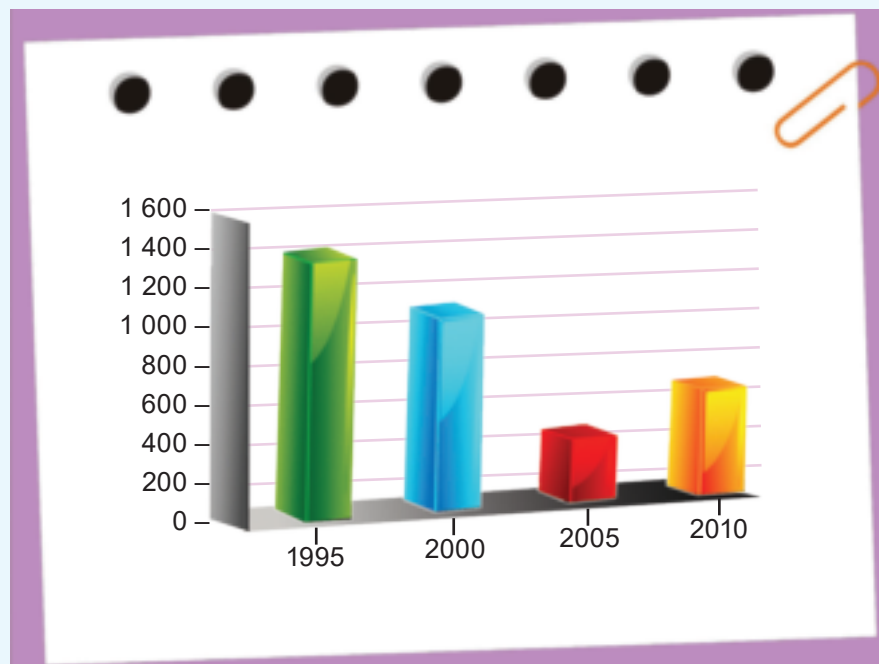
Kha ri vhale

Lavhelesani girafu. Vhalani nomboro dzi re kha tsha monde na miṅwaha i re nga fhasi.

Ka ri pfesese

Wanani uri girafu iyi i ri vhudza mini ni kone u fhindula mbudziso.

Girafu i sumbedza mini?

Ho vha hu na ṭhulo nngana dza milamboni nga 1995?

Ndi nga ṅwaha ufhio he ha vha hu na ṭhulo ṭhukhusa?

Tshivhalo tsha ṭhulo dza milamboni tsho gonya vhukati ha 2005 na 2010? Ndi ngani?

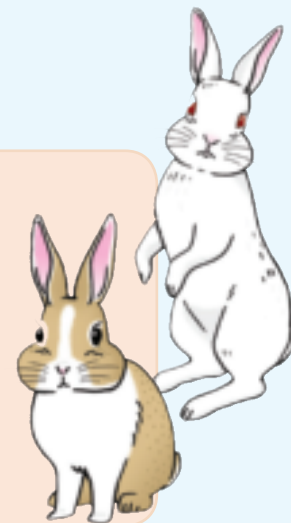
ṭhulo ndi lushaka lwa zwipuka zwi re khomboni? Zwi amba mini?

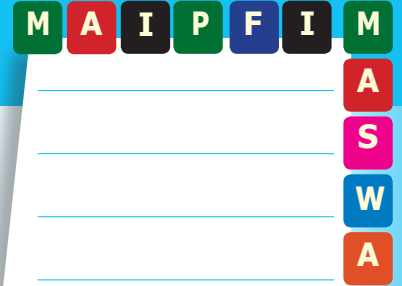
Nangani phindulo nthihi kha tharu.

1. Dzi khomboni ya u ngalangala lwa tshoṭhe.

2. Dzi khou pfuluswa dza iswa kha tshinwe tshipiḽa tsha shango ḽa Afrika Tshipembe.

3. Dzi khou iswa bulasini dzi re nṅa ha Karoo.

Kha ri n̄wale

Kha rou in̄we na in̄we, livhanyani ipfi la u thoma, lo swifhadzaho, na pfanywa ya lo i re kha rou yeneyo n̄thihi. Mañwe a maipfi a re kha rou in̄we na in̄we a amba zwi no fana. Nangani ipfi la khwiñesa.

Ñwalani ipfi ili na ðhalutshedzo ya lo kha dikishinari yañu.

khomboni	fhela	sinyuwa	shushedzwa	nyofho
zwimamisi	zwiñoni	ñotshi	zwamañdamu	zwiñula
ngalangala	zwiñuku	ñhoñhela	engedzea	vhuya
zwilalo	thanele	milindi	migodi	miri
tshinyadzwa	shushedzwa	vhaiswa	lañelwa	phusukanywa

Kha ri n̄wale

Ñanganyani phere dza mafhungo uri a vhumbe fhungo ðithihi. Shumisani mañwe a haya maipfi kha u ðanganya:

musi

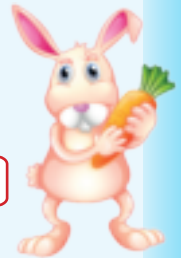
ngauri

arali

fñedzi

nañone

zwino

Tsumbo:

Ñhulo dza milamboni dzi khomboni ya u ngalangala.

Dzangano la phukha dza ðaka li khou lingedza u dzi phulusa.

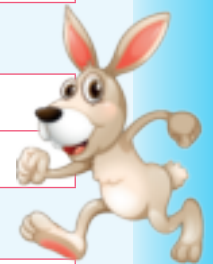
Ñhulo dza milamboni dzi khomboni ya u ngalangala zwino dzangano la phukha dza ðaka li khou lingedza u dzi phulusa.

Ñhulo dza milamboni dzi khou lingedza u fukula zwilalo khunzikhunzini dza milambo. Vhorabulasi vha khou lima masimu a re tsini na milambo.

Hu na Mbekanyamushumo ya u fuwa ðhulo. Mushumo wa hone u khou pfumba.

Vha na fulufhelo la uri vha ðo vhuyedzedza ðhulo milamboni. ðhulo dzo dzula dzo luga.

Ñhulo dza milamboni a dzi nga ðhoñheli. Mbekanyamushumo iyi ya nga pfumba.

Kha ri ñwale

Vhekanyani mafhungo aya a tshi tevhekana nga ngona u itela uri phara yañu i pfale.

Musi vho no vhala bugu iyi, vhavhali a vha nga ðivhi fhedzi uri t̃hulo dzi tshila nga ñdilade, vha ðo ðivha na uri ndi ngani dzi tshi tshila ngauralo.

Dzi na mirele, mivhala na mikumba yo fhambananaho.

Bugu iyi ya u tsivhudza vhathu i funza vhavhali uri vha vhavhalele mivhuḁa, hu sa sedzwi lushaka lwayo.

Hu na tshaka dza mivhuḁa dzi no fhira dza fuiña lifhasini.

Hu na tsivhudzo dza kukanzwele kwa mivhuḁa kwa ðuvha lijñwe na lijñwe, khathihi na mafhungomatsivhudzi a kuñanzwele na a nyonyoloso.

Blank writing area with horizontal lines for student response.

Ñwalani fhungo t̃hoho ja phara yañu.

Blank writing area with horizontal lines for student response.

Kha ri n̄wale

Shumisani zwiṭumi (ṭhumo) kha u ṭuma mafhungo a re afho fhasi ni kone u n̄wala phara i no pfala.

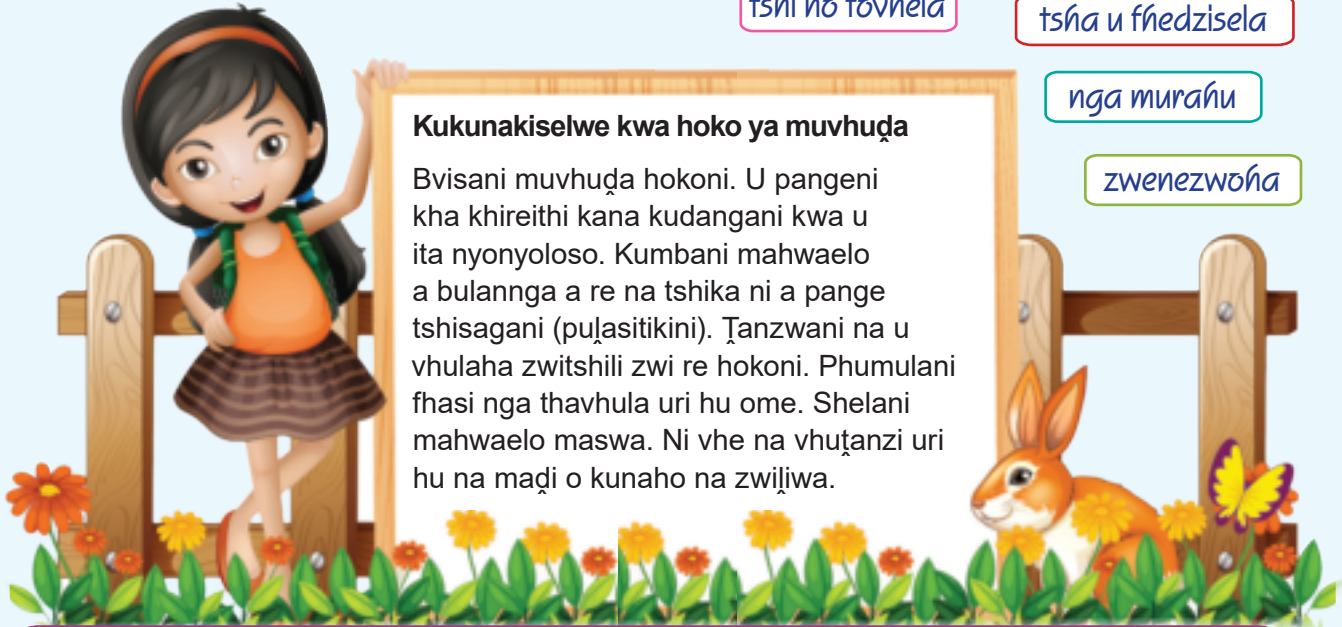
tsḥa u ṭhoma

tsḥi no tovḥela

tsḥa u fhedzisela

nga muraḥu

zwenezwoḥa

Kukunakiselwe kwa hoko ya muvhuḍa

Bvisani muvhuḍa hokoni. U pangeni kha khireithi kana kudangani kwa u ita nyonyoloso. Kumbani mahwaelo a bulanga a re na tshika ni a pange tshisagani (puḷasitikini). Ṭanzwani na u vhulaha zwitshili zwi re hokoni. Phumulani fhasi nga thavhula uri hu ome. Shelani mahwaelo maswa. Ni vhe na vhuṭanzi uri hu na maḍi o kunaho na zwiliwa.

Blank writing area with horizontal lines.

Kha ri n̄wale

N̄walani phara i no amba nga u fhungudzea ha ṭhulo dza milamboni vhukatini ha miḥwaha ya 1995 na 2010. Phara yaṅu i songo paḍa mitaladzi ya malo. Girafu i re kha bammbiri ḷa u shumela ḷa 11 i na mafhungomatsivhudzi ane a ḍo ni thusa u n̄wala phara yaṅu.

Blank writing area with horizontal lines.

Kha ri vhale

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u hambulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Hu na mivhudaḁaka ha vha na mivhudaḁaya. Mivhudaḁaya i a kona u vha zwifuwohaya zwi sa dini nahone zwi re na lufuno. Mivhudaḁaka i dzula madzhangoni oṭhe nga nḁa ha Anthakitika. Mivhudaḁaya yoṭhe ndi vhana vha mivhuda ya Yuropa, ine ya dovha ya vhidzwa u pfi ndi mivhuda yo ḁowelwaho.

Hu na mivhuda miṭuku na mihulwane. Miñwe mivhuda i na thoho tsekene dzo itaho vhuṭoswi ngeno miñwe i na thoho dzo aṭamaho nahone dzi mabande. Mivhuda yo fhambananaho i na vhukuse vhu no yela kha buraweni, fhedzi mivhudaḁaya yone i na vhukuse vhpufufhi na muvhala mutshena, mutswu kana museṭha. Vhukuse uhu ndi hone hu no ita uri i dudelwe.

Mivhuda i na milenzhe ya murahu i re na maanḁa ine ya i shumisa kha u thamuwa. I a kona u gidima nga luvhilo lu no swika khiḁomitha dza fumbiliraru nga awara, nahone vhunzhi ha mivhuda hu a kona u fhufha tshikhala tshi no fhira mithara ṭhanu.

Muvhuda u thuswa nga nḁevhe dzayo dzi no kona u pfa zwithu zwi re matungo oṭhe. Maño a muvhuda a nga matungo a thoho. Nga nṭhani ha zwenezwi, u a kona u vhona zwithu zwi re nga matungo, na nga phanḁa na nga nga murahu. Mivhuda i a kona u vhona zwavhuḁi swiswini.

Muvhuda u dovha wa kona u pfa nga munukho.

Mivhuda i ḁa zwimela zwi re na mañari malapfu. Maño ayo ha imi u aluwa lune u ṭhukhula zwithu na u shenga zwi thusa kha uri maño a si lapfese. Vhuria mivhuda i tshila nga makwati, zwitanda na mitshelo yo no vhaho ya kale ya zwiṭaka na miri.

Mivhuda i tshila vhusiku. I ḁa na u tamba vhusiku u bva nga lufhimavhaeni u swika maḁautsha. Masiari i ṭwa yo awela kana yo eḁela.

Muvhuda wa tshifuwohaya une wa fariwa zwavhuḁi u a kona u aluwa u swika kha miñwaha ya malo kana ya fumimbili. Mivhudaḁaka yone i a tshila u swika miñwaha miṭanu.

Hu na mivhuda ya tshinna na ya tshisadzi ngeno vhana vhayo vha tshi pfi mivhudaḁana. Vha bebwa vha sa vhone nahone vha si na vhukuse.

Uri vhana avha vha dudelwe tshilaloni, mme avho u vha thithiedza nga hatsi na vhukuse hawe he a tou ṭhuvhula. Zwiḁalo zwi tou fukulwa mavuni. Musi vhana avha vhe na vhege nthihi, vha mbo ḁi bonyolowa na vhukuse ha vha ho no mela. Musi vhe na vhege mbili, vha a ṭuwa tshilaloni. Mme avho u vha lela vhegeni dzi si gathi dza u thoma vhutshiloni havho. U bva afho vha thoma u ḁitshelala zwiḁiwa nga vhone vhaṅe. Musi vhe na miñwedzi ya rathi vha thoma u alusavho vhana vhavho.

Duvha:

Kha ri n̄wale

M A I P F I M

A

S

W

A

Mañwalwa aya ndi a lushaka lufhio?

Ñeani mañwalwa aya t̄hoho.

Kha thebuḷu i re afho fhasi n̄walani phambano t̄hanu dzi re hone vhukati ha mivhuḍahaya na mivhuḍaḍaka.

Mivhuḍahaya	Mivhuḍaḍaka

N̄walani mbuno t̄hanu dzi no bva kha mañwalwa aya.

Fhedzisani mafhungo ni tshi shumisa inifinithivi (maitidzina) i no vhumbwa nga maiti a re zwitangeni.

Ni khou t̄ḍḍou nthusa (swiela) hoko ya muvhuḍa?

A no ngo tea (t̄uwa) ngauri a ḷi a thu kovhela.

Ni songo hangwa (tshetshela) muvhuḍa waṅu maṭari na hatsi.

Ndi khou ya (vhona) mivhuḍa ya khonani yanga nga Swondaha.

Ni vhona u nga vho lindela (vhona) mivhuḍa.

Maiti oṭhe a na tshivhumbeo tsha inifinithivi (maitidzina). A vhone nga "u" na mudzi wa ḷiiti. Tshinwe tshifhinga a a shuma sa vhonefhungo mafhungoni:

U ḷa hu a takadza zwo fhambana na O ḍela u ḷa.

Lushaka ulu lwa maiti lu wanala kha zwifhinga zwo fhambananaho.

Kha ri ṅwale

Lavhelesani maṅwalwa aḁa a no amba nga mivhuḁahaya na mivhuḁaḁaka.

ṅwalani phara i no amba ngauri mme wa mivhuḁaḁaka u alusa vhana vhawe nga ṅdila ifhio.

Kha ri ṅwale

ṅwalululani mafhungo a re afho fhasi ni tshi shumisa maiti o teaho.

Ṱhulo dza milamboni dzi/tshi fukula zwilalo mavuni.

Hu na vhuṰulwana vhunzhi vhu no bebwa kha ṅwaha.

Vhorabulasi vha/u tshinyadza haya ha Ṱhulo.

Maṱereṱere avho a/zwi tshinyadza vhupo.

M A I P F I M
 A
 S
 W
 A

Kha ri n̄wale

Talelani maiti a inifinithivi na maitimapfukeli mafhungoni aya.

Ndi a tama u fuwa muvhuḁa sa tshifuwohaya.

Ndi funa nga maanḁa mivhuḁa, fhedzi ndi tea u vhulunga tshelede nda kona u renga.

A thi koni u vhulunga tshelede ngauri ndi a rengesa zwithu.

Ndi a bvafha u ya mavhengeleni ngauri ndi a rengesa zwithu.

Arali nda wana tshelede ndi ḁo i shumisa kha u renga bugu.

Mme anga vho ri ndi vha fhe tshelede ya u renga zwifhiwa, fhedzi nda amba uri a thi koni u vhulunga tshelede.

Kha ri n̄wale

Vhalulani phara ya *Tshaka dzo fhambananaho dza mivhuḁa*. Zwino n̄walani manweledzo a phara iyo.

Ni vhe na vhuḁanzi uri i ita zwi tevhelaho:

• Fhungudzani phara iyo ya kale i vhe tshararu.	• Bulani mihumbulo mihulwane fhedzi.
• Ṭumani zwitatamennde zwo lumbamaho zwithu zwigede ni vhumbe zwitatamennde zwa u tou angaredza.	• Shandulani maambiwa kana maambelwa a vhe zwitatamennde.

Kha ri vhale Vhalani phara iyi ni kone u fhindula mbudziso.

Li tshi swika lo pfala nga mitsindo i no dzinginyisa fhasi. Milenzhe yo pandalala, li tshi tshimbila nga maga mahulu. La tharamudza zwanza zwa tsinga dza tsimbi. Marumbi a lo e mitali yo kukumuwa sa misipha ya mudziammbi. Khana ya lo i thavha ya miri yo songanaho. I tshi kukumuwa ya phovhela i tshi edza u fema ha lo. La ima lo ralo lo lapfa sa mphogoli, li tshi sia miri i tshi vho fana na zwitaka.

A yelana na a Ray Bradbury

Kha ri nwale

Ni vhona u nga ndi buka de ili?

Ndi lifurase ifhio li no ri vhudza uri buka ili lo vha li lihulu?

Muwali u vhambedza vhulapfu ha lo na ha mini?

Ndi figara ifhio ya muambo ine a i shumisa kha u ita mbambedzo iyi?

Muwali uri khana ya ili buka yo vha i thavha. Ndi figara ifhio ya muambo iyi?

Kha ri nwale

Livhanyani maidioma a re kha khojumu i re kha tshanda tsha monde na zwine a amba zwi re kha khojumu i re kha tshanda tsha u la.

Ijidioma

u bika nga khulu

u fhufha vhavhili vha sera

nngwe yo dzhena muqini

u khada zwisusu

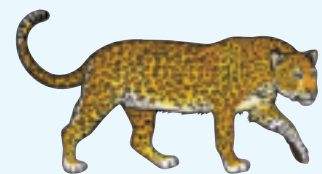
thlutshedzo

u takalesa

u penga

hu na lufu

hu na ndala

Kha ri n̄wale

Talelani liidioma li re kha liñwe na liñwe la mafhungo a re afho fhasi. Ni bule uri liñwe na liñwe li amba mini.

Ri shumisa maedzamuthu kha u fha tshithu tshi si muthu mvumbo dza vhathu dzi no nga u pfa, u phuphuledza kana u amba. Vhañwali vha shumisa maedzamuthu kha u ita uri zwithu zwi bvele khagala.

Mme anga vho ntsevhedza nama thukhu kha ya maḁuvha. Ndi tshi vhilaela vha mmbudza uri nngwe yo dzhena muḁini.

Ro vha ro ya u tolela makhulu Tshimboni fhedzi ri tshi swika ra wana hu tshi pala khwali.

Kurathu kwanga ku tou vha goñoño.

Kha ri n̄wale

Talelani zwithu zwi si vhathu ni tangedzele mvumbo ya vhathu mafhungoni a tevhelaho.

Vhuria ha mbo swika, ha ambadza vhathu vha *Cape Town* phepho khulu. Watshi ya aḁamu ya tzhema i tshi ri humbudza tshifhinga tsha u vuwa. Vhulwadze ha makhulu wanga ho vha tzimbeledza vhukuma. Duvha li ita li tshi poidzapoidza li makoleni. Thetshelesani liivhathavha li tshi imba nyimbo dza u ḁifha. Mbevha dza fhano dzi luma dzi tshi fhodzisa!

Kha ri n̄wale

Livhanyani maipfi a luambo lwa musanda na thalutshedzo dzao. Talani mutalo u tshi bva kha ipfi u tshi ya thalutshedzo.

Ipfi la luambo lwa musanda
Maḁavha.
Tsembavhulo.
Tshamudane

Thalutshedzo
Tshiḁanga tsha musanda.
Halwa hu no iswa musanda sa musumo.
Muḁo wa musanda wa madzhoru.

U sedza kuñwalele hafhu

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala maanea nga tshipuka, fhedzi ni tea u thoma nga u pulanela maanea aṅu. Maanea aṅu a tea u vha o lapfa nga phara ṅṅa.

Ñekanani mihumbulo ya maanea aya. Ñwalani zwithu zwine zwa ḡa muhumbuloni zwi zwinzhi.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanela u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. • Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu. • Dovhololani mañwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho. • Zwino ñwalani mañwalwa aya buguni yaṅu nga vhudele.

Mbonalo (zwipuka izwi zwi vhoneala nga ṅḡilade)

Haya hazwo (fhethu hune zwa wanala hone)

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani maanea aṅu.

- Phara ya u thoma i tea u amba ngauri tshipuka itshi tshi dzula ngafhi na uri tshi dzula tshi tshoṭhe na kana kha tshigwada.
- Kha phara ya vuvhili ṭalutshedzani tshipuka itshi: ndi tshi ngafhani na uri tshi vhonala nga ṅdilaḍe.
- Kha mapa waṅu wa muhumbulo ṭalutshedzani uri itshi tshipuka tshi davihizana hani na zwiṅwe: miungo ine tsha ita.
- Tsha u fhedzisela, bulani uri tshipuka tshaṅu tshi tshila tshifhinga tshingafhani na uri tshi khomboni ya u ṭhoṭhela naa.

Lined writing area for the student's response.

Ndi a kona	😊	☹️
u vhala mañwalwa		
u fhindula mbudziso dzi no bva mañwalwani		
u vhambedza maipfi na zwine a amba		
u pulana na u ñwala manweledzo		
u fhedzisa mafhungo ndi tshi shumisa tshifhinga tsho fhiraho		
u shandula mafhungo a tshi bva kha tshifhinga tsho fhiraho a tshi ya kha tshifhinga tsha zwino		
u vhekanya mafhungo		
u shumisa lubuvhi		
u ñwala tsenguluso		
u ita nyolo dzi no yelana na bugu		
u amba nga tshifanyiso		
u ñwala phara		
u topola madzina vhukuma na madzinazwao		
u shumisa thangi na mitshila kha u vhumba maipfi maswa		
u longa zwiga kha phara		
u ita tshipitshi		
u ñwala na u țana țitambwa		
u ita mutevhe		
u topola phambano vhukati ha zwifanyiso zwivhili		
u vhala mañwalwa		
u fhindula mbudziso dzi no bva mañwalwani		
u topola fhungo țhoho na fhungo țitikedzi		
u țhaphudza mepe wa buvhi		
u ñwala manweledzo		
u vhala girafu		
u topola zwine maipfi a amba		
u țalukanya pfanywa		
u shumisa mațanganyi		
u ñwala phara		
u thabu țeitha phambano		
u topola mbuno		
u shumisa inifinithivi (dzina țiti)		

Z

W

i

r

e

n

g

o

m

u

Thero ya 2: Atikili dza gurannḡa

Vhafumakadzi vha re milomoni ya vhatu

Themo ya 1: Vhege dza 5 - 6

17 Nothembi - nyamuzika a sa fani na vhaḡwe 36

U vhala atikili ya gurannḡa i no amba nga Nothembi
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili ya gurannḡa.
U topola zwine maipfi a amba.
U shumisa tshifhinga tsho fhiraho kha u ḡwala mafhungo.
U shumisa thangeladzina kha u fhedzisa mafhungo.

18 Maiwe hafhu nga Nothembi 38

U shumisa maḡanganyi kha u fhedzisa mafhungo na u vhumba mafhungo au iwe muḡe.
U ḡwala mafhungo a u ḡalutshedza.
U amba nga tshifanyiso.
U dubekanya maipfi a re kha tshifhinga tsha zwino na tsho fhelaho.

19 Maiwe hafhuhafhu nga Nothembi 40

U vhala mafhungomatsivhudzi maḡwe hafhu a Nothembi.
U fhindula mbudziso dzi no kwama maḡwalwa.
U bula muhumbulo wau.
U topola mafhambanyi a re kha maḡwalwa.
U ḡwala mafhungo e kha tshifhinga tshidaho.

20 Mafhungomaiti (nyusi) a Nothembi 42

U topola ḡhoho ya mafhungo, muḡwali, mbuno khulwane na vhaambi kha atikili.
U ḡalutshedza tshinepe na khephusheni zwa atikili.
U ḡwala atikili.
U ola tshifanyiso wa ḡwala khephusheni.

21 U a lavhuwa muyani 44

U shuma tshigwadani.
U rera nga tshifanyiso.
U vhala atikili ya muthu wa dzhiminasitiki.
U fhindula mbudziso dzi no kwama maḡwalwa.
U rera nga ḡhoho ya mafhungo a re kha maḡwalwa.
U topola lushaka lwa maḡwalwa

22 Maiwe hafhu a Edith 46

U ḡwala phara nga Edith Moeketsi
U livhanya ḡhoho ya mafhungo na mutambo.

U ḡwala fhungoḡhoho (muhumbulo muhulwane) zwa dziatikili.
U topola maiti a re ḡhohoni dza mafhungo.
U ḡwalulula ḡhoho dza mafhungo a tshi shumisa maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

23 Ivhani muvhigi 48

U amba nga tshaka dzo fhambananaho dza dziatikili dzi re kha gurannḡa dzapo.
U vhala atikili i no amba nga Edith.
U fhindula mbudziso dzi no kwama maḡwalwa.
U topola fhungoḡhoho (muhumbulo muhulwane).
U ḡalutshedza zwine atikili ya amba.
U shumisa maipfi a mbudziso mafhungoni.

24 U ḡwala 50

U pulana atikili ya gurannḡa ya tshikolo hu tshi shumiswa mepe wa buvhi.
U rera na u ḡwala atikili iyi hu na vhuḡanzi uri atikili i na ḡhoho, phara ya marangaphanḡa na phara ya u pendela hu tshi katelwa mathomo,
U shandula zwiitamende zwa vha mbudziso.

Nganovhubvo na nganomafhungo

Themo ya 1: Vhege dza 7 - 8

25 Lusunzi na liivha 52

U rera nga zwiḡaluli zwa lungano.
U vhala lungano.
U fhindula mbudziso dzi no kwama lungano.
U wana phambano vhekati ha zwiḡori zwa vhekuma na zwiḡorikhumbulelwa.
U bula mihumbulo yau.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

26 U elekanya nga lusunzi na liivha 54

U ḡwala mafhungo mararu a ḡalutshedzo.
U fhedzisa mafhungo.
U topola na u fhedzisa zwiḡaluli zwa lungano: ḡhoho, fhethuvhupo, vhaanewa, khuḡano, thasululo na pfunzo.
U livhanya zwipuka na mvumbo dzazwo.
U topola pfunzo dza lungano dzine dza nga wanala.

27 Tsunzi mushumoni 56

U shuma zwigwadani.
U rera nga mbudziso dzi no kwama vhusunzi.
U vhala maḡwalwa a no amba nga vhusunzi.
U fhindula mbudziso dzi no kwama maḡwalwa.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U shumisa masala mafhungoni.
U ḡwala mafhungo ndi tshi shumisa maḡaluli na maḡadzisi.

28 Nzudzanyo ya zwiḡori 58

U ḡwala ḡalutshedzo ya muthu hu tshi shumiswa mvumbo dza zwipuka.
U rera nga vhuḡi ha u eletshedza vhaḡwe.
U shumisa maḡanganyi zwino, fhedzi na ngauri.
U dubekanya mafhungomatsivhudzi hu tshi vhumbiwa phara i no amba.

29 Nda u mbevha 60

U rera nga mbudziso zwigwadani.
U vhala maḡwalwa a lungano lwa Nda u mbevha.
U fhindula mbudziso dzi no kwama maḡwalwa.
U rera nga zwine mirero ya amba.

30 U elelwa zwa mbevha na nda u 62

U ḡuma mafhungo.
U doba maipfi maḡwalwani.
U pulanela lungano hu tshi shumiswa tshati.

31 Megan u sengulusa lungano 64

U vhala na u sengulusa lungano lwa Nda u Mbevha.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tsenguluso iyi.
U ola tshifanyiso tshi no yelana na tsenguluso iyi.
U shumisa mirero.
U nanga nyito zwi tshi langwa nga ḡefhungo wa fhungo.

32 Lungano lu sa fhirwi 66

U ḡwala mafhungomatsivhudzi e kha maambiwa.
U ḡwala lungano lwa mbevha ye ya thusa nda u hu tshi shumiswa ḡhoho dza mafhungo.

Kha ri ambe

Idani tshikoloni na atikili ya gurandza. Zwitshavhani zwa haṅu hu na gurandza dza mahala. Ivhani na vhuṅanzi uri atikili ine na ḍo ḍa nayo i amba nga zwithu zwine zwa ni takadza.

Vhalani atikili iyi ni rere nga mbudziso dzi tevhelaho ni kha tshigwada tshaṅu.

- Tḥoho ya atikili yaṅu ndi ifhio?
- Tḥoho iyi i na maipfi mangana?
- Ndi nnyi o ḥwalaho atikili iyi?
- Atikili iyi i amba nga nnyi?
- Ho itea mini?
- Zwo itea lini?
- Zwo itea ngafhi?
- Ndi zwifhio zwiṅwe zwine na vhudzwa?

- Atikili iyi i na mafhungo maambiwa? Arali zwo ralo, ho pfi mini? Ndi nnyi we a zwi amba?
- Mafhungo maambiwa aya a yelana hani na zwiitei?
- Atikili iyi i na tshinepe? Tshi sumbedza mini? Tḥalutshedzani zwine na khou vhona zwo tou kokotolo.
- Khephusheni i ri mini?

Kha ri vhale

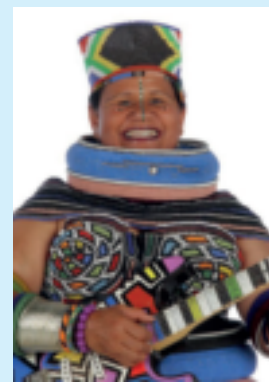
Vhalani tshipiḍa tsha u thoma tsha atikili ni kone u fhindula mbudziso.

MME A NO TAMBA KAṬARA

Ho swika he nda pfa nga ha mufumakadzi a no lidza tshilidzo kilabuni ya Kippies nga Ḍuvha la Mbofholowo, ngei Johannesburg. U vha o ambara zwiambaro zwa sialala ya Tshindebele, a tshi tamba kaṭara ya muḍagasi. “Zwi nga si itee”, ndi nṅe a no ralo. Nda pfa ndi tshi ṭoḍa u ḍivhesesa. Nda ṭoḍa u mu vhona nga anga maṭo. Nda mbo takuwa nda ya kilabuni iyi, he nda wana hone Nothembi. Ndo tou pfa u nga ndi muloro musi Nothembi a tshi gonya tshiteidzhi. O vha a tshi vhonele e muhuluhulu. Mabengele a mivhalavhala o pomba zwanḍa na milenzhe. O vha o fuka nguvho ya malungu ya mivhala ngeno ṭhohoni o ambara muḥadzi muhulu wa sialala.

Nothembi a imisa zwanḍa a lumelisa gogo la vhaṭaleli. A mbo doba kaṭara yawe ya muḍagasi. Kaṭaraḍe iwe vhathu! Yo vha yo khavhiswa nga makolo a Tshindebele ya dovha ya penndiwa nga mivhala yoṭhe ya musengavhadzimu.

Nothembi a mbo thoma u lidza kaṭara yawe. A ita uri kaṭara iyi i ambe, i imbe, i ḥuṅune, i lile khathihini na u zhamba.

Mufumakadzi wa ṅambi ya nyimbo dza Tshindevehele

Kha ri n̄wale

Ndi nnyi ane a khou amba kha phara ya u thoma?
Ni vhona u nga ndi Nothembi kana ndi muñwali? Bulani uri ngani.

Ni vhona u nga “Ndo tou pfa u nga ndi muloro” zwi amba mini?

Nothembi o shumisa mivhala ifhio kha u țama kațara yawe?

Muñwali o shumisa maedzamuthu musu a tshi țalutshedza n̄dila ine Nothembi a lidza ngayo kațara. U ri kațara iyi i a amba, ya imba, ya ñuñuna, ya lila khathihi na u zhamba. Hezwi ndi zwiito zwa vhathu. U dovha hafhu a shumisa tshifhinga tsha zwino.

Liedzamuthu ndi lushaka lwa maambe hune khalo zwiito zwa vhathu zwa bađekanywa na tshithu tshine tshi si vhe muthu.

Lavhelesani phara hafhu. Talelani madzina a vhathu nga muvhala mutswuku, mațaluli nga wa lutombo ni tangedzele madzina a fhethu nga mudala.

Shumisani maiti mararu a no bva kha atikili ni n̄wale mafhungo a inwi muñe e kha tshifhinga tsho fhiraho.

Kha ri n̄wale

Shumisani thangeladzina idzi kha u fhedzisa mafhungo a re afho fhasi.

ya

nga

ña

Nothembi u imba kiľabuni Kippies ine ya vha Johannesburg.

Musi a sa athu ða u dzula malume awe Mamelodi,

O vha a tshi ya mushumoni bisi.

U enda a tshi mvumvusa vhathu nyimbo dzawe dzi no takadza.

Kha ri ṅwale

Kha ri thome u ita zwa u ṅwala ri tshi shumisa maṅanganyo kha u ṅanganya zwipiḽa zwivhili zwa mafhungo aya.

Shumisani maṅanganyo aya kha u fhedzisa mafhungo.

fhedzi

fhedziṅa

ngauri

uri

zwenezwo

Ndo vha ndi tshi khou tama uri ri ṅangane matshelo Nothembi, ri ye baisikoponi roṅhe.

Nṅe zwiliwa ndi a zwi funa Nothembi ene ha pfani nazwo.

Musi Nothembi a tshi kha ḽi dzhena tshikolo o vha a tshi ḽidina vhukuma o vha a tshi ṅoḽou phasa.

Nothembi ha ngo kona u vha na mu dzhenisi wa tshikolo a ya a shuma muḽini.

A tho ngo kona u ya u ṅalela Nothembi a tshi imba mulovha ndi ḽo ya nda mu vhona liṅwe ḽuvha.

Kha ri ṅwale

Shumisani maṅanganyo a tevhelaho kha u vhumba mafhungo aṅu inwi muṅe.

Maṅanganyo (maipfi a no ṅuma)
a ṅuma mafhungo khathihi na mihumbulo. Arali na nga a shumisa zwavhuḽi, kuṅwalele kwaṅu ku ḽo leluwa u pfesesa.

ngauri

samusi

naṅo

Duvha:

Kha ri n̄wale

N̄walani mafhungo mararu a no ʔalutshedza Nothembi. Ni nga kha ʔi a n̄walulula a tshi bva tshiʔorini kana na tou n̄wala mafhungo aṅu inwi muṅe.

Blank writing area with three horizontal lines.

Lavhelesani tshifanyiso. N̄walani nga zwiambaro zwa Nothembi na malungu awe. Bulani uri zwi vhonele nga n̄dilaḡe, mivhala yazwo na uri ni a tama u ambara ngauralo naa?

Blank writing area with ten horizontal lines.

Kha ri n̄wale

Lavhelesani maipfi a tevhelaho a no bva kha phara ya u fhedza ya atikili i no amba nga Nothembi, i re kha siaṅari ʔi tevhelaho.

ndo vha ndi tshi shuma

ndi na mashudu

N̄walani aya maipfi ni ambe nga zwithu zwe zwa bvelele zwiḡa kale na zwi no khou bvelele zwino kha kholumu dzone.

ndo ʔundela vhana

ndi shuma u lidza

KALE	ZWINO

Kha ri vhale

Vhalani tshipiḡa tsha u fhedza tsha atikili i no amba nga Nothembi.

MME A NO TAMBA KAṬARA

Nothembi na u imba u a imba. Nyimbo dzawe dzi amba nga mafhungo a vhupo ha mahayani, milambo na vhutshilo ha bulasini vhune a vhu humbula ha musu a tshee ṅwana. “Musu ri tshi aluwa muzika wo vha u tshi pfala hoṱhehoṱhe. Malume anga vho mpfunza u lidza kaṱara ndi tshee muṱuku,” ndi Nothembi a no ralo. “Ndo vha ndi tshi imba dzimbulungoni na minyanyani. Nga 1983 nda thoma bennde yanga ngei Mamelodi. A si vhafumakadzi vhanzhi vhe vha vha vha tshi lidza kaṱara ya muḡagasi zwiḷa kale. Musu vhatu vha tshi mmbona vha pfa vho mangala vhukuma. Fhedzi ṅṅe ndo vha ndi sa ḡivhoni ndi tshi mangadza. Ndi tou funa fhedzi muzika na u lidza kaṱara. Ndi pfa hu na phambano musu ndi tshi khou lidza muzika. Ndi pfa ndi na maanḡa”.

U ri u na mashudu zwino. “Ndi shuma u lidza muzika. Nga vho 1980 ndo vha ndi tshi shuma muḡini uri ndi kone u ṱunḡela vhana vhang vhavhili.”

Kha ri ṅwale

Nothembi o thoma lini bennde yawe?

Nothembi uri vhatu vho vha vha tshi mangala vha tshi vhona a tshi khou lidza kaṱara ya muḡagasi ngauri u mufumakadzi. Hu na zwiṅwe zwithu zwine vhatu vha vhona zwi tshi mangadza musu zwi tshi khou itwa nga vhafumakadzi? ṅwalani zwivhili zwine na kona u zwi elekanya.

Nothembi u amba uri u pfa e na maanḡa musu a tshi khou tamba kaṱara. Ni vhona u nga ndi nga mini a tshi ḡipfa ngaurali.

Arali a tshi ḡipfa e na maanḡa musu a tshi khou tamba kaṱara, ni vhona u nga u ḡipfa hani musu a si khou tamba? Bulani uri ngani.

Vhutshilo hawe hu kha ḡi fana na ha miṅwahani ya 1980? Bulani uri ngani.

Kha ri n̄wale

N̄walani mafhambanyi a maipfi aya a no bva kha phara.

mahayani	
muṭuku	
vhuṭukuni	
fhambana	
kale	

Ḳifhambanyi ndi ipfi Ḳine Ḳa vha na ṭhalutshedzo i no fhambana na ya Ḳinwe. (tsumbo, naka na vhfifha).

Kha ri n̄wale

N̄walani mafhungo aya e kha tshifhinga tshi ḡaho. Ni elelwe uri ni tea u shumisa ḡo khathihi na Ḳiti Ḳanu.

Nothembi u imba Kippies.

Nothembi u imba nyimbo dza musi a tshee muṭuku.

Vhamuzika vha tshila nga Nothembi.

Muṅwali wa atikili iyi u a thetshelesa muzika wa Nothembi.

Nothembi u ambara zwiambaro zwa u naka.

Kha ri n̄wale

Vhalani zwi tevhelaho ni fhindule mbudziso. Phindulo ni ḡo dzi wana nge na lavhelesa hafhu atikili yoṭhe i no amba nga Nothembi.

Ṭhoho ya mafhungo ya gurannaḡa i anzela u vha na maipfi maṅa kana maṅanu. I lingedza u kunga dzangalelo ḡa vhavhali nge ya vha vhudza uri tshiṭori tshi amba nga mini, nga u tou pfufhifhadza na hone zwi tshi nyanyula.

Ṭhoho ya mafhungo a atikili iyi ndi ifhio?

Hu na maipfi mangana kha ṭhoho iyi ya mafhungo?

Nḡivhadzamuṅwali i ni vhudza uri ndi nnyi o n̄walaho atikili.

Ndi nnyi o n̄walaho atikili iyi?

Marangaphanḡa a fhaṭa nzulele ya zwithu khathihi na u nweledza mbuno khulwane dza atikili nga u fhindula mbudziso dza nnyi, mini, lini, ngafhi.

Ndi vhoneyi vha re kha atikili iyi?

Ho bvelela mini?

Zwo bvelela lini?

Zwo bvelela ngafhi?

Mutumbu wa atikili u fhindula mbudziso dzi no ri hani na ngani.

Ndi zwifhio zwiṅwe zwine na zwi ḡivha nga Nothembi?

Tshiṅwe tshifhinga atikili dzi dzhenisa na zwe muṅwe muthu (sa ṭhanzi kana muḡivhi) a amba. Maipfi aya a vha e kha zwiḡevhe.

Atikili iyi i na maambiwa? Arali zwo ralo,

Ho ambiwa mini?

Ndi nnyi we a zwi amba?

Atikili i na tshinepe kana khepusheni.

Ṭalutshedzani tshifanyiso ni n̄wale zwine khepusheni ya amba.

Kha ri ambe

Shumani ni kha zwigwada.

Lavhelesani zwifanyiso. Ni vhona u nga atikili iyi i do amba nga mini?

Ni vhona u nga ndi mafhungo mahulwane u tikedza vhaswa vhane vha kona mitambo?

Arali no vha ni muvhigi, no vha ni tshi do nwala nga mitambo ifhio?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Edith Moetsi – wa dzhiminasitiki na u thambuḷa

Nga Dani Moeng

Mimethe yo adziwa mugumoni wa dzhiminasiamu ngei Sentharani ya zwa Sialala ya Polokwane. Magumoni fhasi hu na baa i re nṭhanṭha. Sipirinnigibodo na tshitende tshi no edza bere, tsha u fhufha khatsho, zwi kha luḷa luṭwe lurumbu. Nṭhanṭha muyani, hu na musidzana a no khou bidigama muyani. Dzina jawe ndi Edith Moetsi.

Dzhimu iyi yo ḡi vha tshipiḡa tsha vhutshilo ha Edith u bva nga 2001. O shanduka u bva kha musidzanyana wa miñwaha ya 11 a re na miloro ngeno a si na mugudisi a vho vha mudziadzhiminasitiki a no bidigama muyani, nahone ndi muthu a no tamba miṭaṭisanoni ya mashangoḡavha.

“Ndo thoma u thireina nga murahu ha vhege dzi si gathi ho vula dzhimu ya Polokwane,” ndi Edith a no ralo. “Ndo vha ndi tshi khou toḡa u ita zwa dzhimu ngauri ndo vha ndo neta nga u sokou monamona hu si na zwine nda khou ita.”

Mugudisi wa Edith o thoma nga u mu gudisa nga khathiwili na u thamuwa e kha thiramphoḷini. Hu si kale a thoma u samasolotha na u ita filikifuleke (tshifindinkodo).

Edith ha ngo vhuya a fhidza (lova) u ita nḡowenḡowe nga nḡa ha musu we a vha a tshi khou vhalela mulingo.

Ḷamusi Edith u a tamba kha miṭaṭisano ya Ḷifhasi Ḷoṭhe - ngei Hungary, New Zealand na Holland.

Edith o ita na u swika kha tshiimo tsha u vha Muḡaṭuli wa National Tumbling khathihi na u vha Muḡaṭuli wa Dzhiminasitiki ya Vhafumakadzi ya vunḡu Ḷa Limpopo. O phasa maṭiriki nga 2008 nahone u na muhumbulo wa u gudela zwa u dizaina zwifhaṭo (atshithekitsha) yunivesithi. “Fhedzi ndi na vhumatshelo havhuḡi kha u thambuḷa lune nda tea u thoma nda lindela nyana ndi sa athu ya yunivesithi,” u ralo a tshi amba.

Edith u dovha a vha mutsila na nyamuzika ane a nga bvelaphanḡa. O wina pfufho kha zwa u ola a dovha hafhu a tamba kha bennde ya tshikolo tsha sekondari ya nṭha. “U kona u ita zwine nda zwi takalela zwi ita uri ndi pṭe ndo fushea,” ndi ene a no ralo. “A tho ngo vhuya nda humbula uri ndi do swika hune nda vha hone Ḷamusi. Ndo thoma dzhiminasitiki hu u itela u ḡiphiḡa. Fhedzi u bvelaphanḡa hanga ho itiswa nga u shumesa hanga.”

Kha ri ñwale

Vhutshilo ha Edith ho shanduka nga ndilade u bva tshee a thoma dzhimu?

Ndi ngani o thoma dzhimu?

Nga nnda ha u vha mudziadzhiminasiiki a konaho, ndi mpho dzifhio dziñwe dzine a vha nadzo?

Ndi zwifhio zwine a vhona zwi zwone zwiitisi zwi hulwane zwa u bvelaphanda hawe?

Ndi nga mini thoho ya mafhungo yo ñwalwa nga maledere mahulwane, matswu?

Ndivho ya muñwalo mutswu u re nga fhasi nyana ha thoho ndi ifhio?

Ni vhona u nga ndi nga mini dzina ja Edith jo ñwalwa mugumoni wa phara ya u thoma, hu si mathomoni ayo?

Ndi nnyi o ñwalaho atikili iyi?

Ni vhona u nga atikili yo raliho ni nga i wana ngafhi?

1. Kha gurannnda
2. Buguni ya tshitori
3. Buguni ya zwirendo

Ndi nga mini ni tshi ralo? Humelani murahu kha atikili ya Edith Moetsi. Talelani madzina nga muvhala mutswuku, mataluli nga wa lutombo na madzina a fhethu nga mudala.

M A I P F I

M

A

S

W

A

Kha ri ñwale Lavhelesani tshitori tsha Edith hafhu.

Ñwalani phara i no ðalutshedza uri Edith o ðibvedza nga ñdila ifhio u bva a tshi thoma ngei dzhiminasiamu u swika a tshi vha muhañuli. Ñwalani mafhungo mararu.

Handwriting practice area with a blue scalloped border and several horizontal lines for writing.

Kha ri ñwale Lavhelesani ðhoho idzi ni ite zwi tevhelaho:

ñhiriñhethe

bola ya milenzhe

ragibii

u bambela

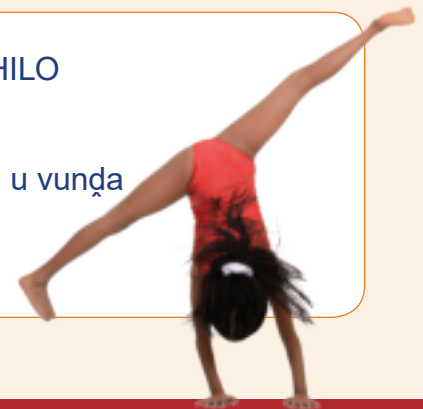
- Livhanyani mutambo na ðhoho ya mafhungo a gurannða. Shumisani mitambo i re kha tsha u ða.
- Ðidzhieni ni tshi khou tea u ñwala atikili ya gurannða ni tshi shumisa inwe na inwe ya ðhoho idzi. Fhungoðhoho (muhumbulo muhulwane) li ni vhudza uri atikili i khou amba nga mini. Li bula mbuno khulwane.

Tsumbo

Ðhoho ya mafhungo: MTHEMBU U VUNÐA REKHODO YA LUVHILO

Mutambo: Ateletiki

Fhungoðhoho: Ngweña ya mugidimo wa luvhilo Speedy Mthembu u vunða rekhodo ya Afrika Tshipembe ya 100 m musu wa muñatñsano wa Vhugweña ha Afrika Tshipembe ngei Port Elizabeth madekwe.

WIKHETHE DZI
MBUMBUREA NGA
DUVHA LA U THOMA

Mutambo:

Fhungoꞑhoho:

RACHEL U RWA VHA
TSHI WA U SWIKA KHA
SEMIFAINALA WIMBLEDON

Mutambo:

Fhungoꞑhoho:

MUSIDZANA U VUNDA
REKHODO YA U VEKELA
PHANSA BAMBELONI

Mutambo:

Fhungoꞑhoho:

Kha ri ñwale

Talelani maiti a re kha ꞑhoho dza mafhungo dzi re afho nꞑha.
Zwino ñwalani mafhungo o imaho nga oꞑhe ni tshi shumisa
nyito i re kha tshifhinga tsho fhiraho.

Kha ri ambe

Kha ri vhale

Tshikoloni tsha haṅu hu na gurannḡa? Arali i hone, ndi atikili dza lushaka lufhio dzine dza ṅwalwa khayo? Arali i siho, ni vhona u nga ndi mafhungo mahulwane uri i vhe hone? Rerani ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

EDITH U BIDIGAMA MAṬONI A VHANZHI

JJ Menge

Mudzhiminasitiki Edith Moetsi, we a vha a sa ḡivhei musi a sa athu wina mendele mitamboni ya Commonwealth Games ṅwedzi wo fhelaho, u khou lavhelelwa u vha ene mukungavhathu musi wa muṭaṭisano wa *ANNUAL Bumbo Gymnastics Cup* ya Afrika Tshipembe. Hoyu ndi wone muṭaṭisano muhulwane wa dzhiminasitiki Afrika Tshipembe ṅwaha muṅwe na muṅwe.

Muṭaṭisano uyu u ḡo vha hone u rangani ha ṅwedzi u ḡaho nahone Moeketsi u ḡo vha a tshi khou ṭaṭisana na vhadzhiminasitiki vha maṭhakheni vha mashangoḡavha.

Moeketsi, wa miṅwaha ya 20, a no bva Polokwane ngei Limpopo, o tou kundwa kaṭukuṭuku kha makhaulatshela u thambuḷa ngei kha Commonwealth Games. Naho zwo ralo, kutambele kwawe miṭaṭisanoni iyi kwo ita uri a ḡivhee mitamboni fhanu Afrika Tshipembe.

Moeketsi o ḡelwa nga muhumbulo wa u tamba mitambo ya dzhiminasitiki musi e na miṅwaha ya 11 musi o ṭalela mitambo ya Sydney Olympics ya 2000 kha TV. Mugudisi wawe Marie Slabbert vho kona u vhona mpho yawe musi wa ngudo dza ṅḡowenḡowe e tshikoloni. Vha mbo mu dzhia vha thoma u mu gudisa lune na ṅamusi vha kha ḡi vha mugudisi wawe.

Moeketsi o vha ngweṅa ya lushaka ya dzhiminasitiki ya u sumbedza vhutsila nga 2011 nahone a sedzesa fhedzi zwa u thambuḷa, ndi henefha hune a vha kha vhuimo ha vhurathi liḡhasini loṭhe.

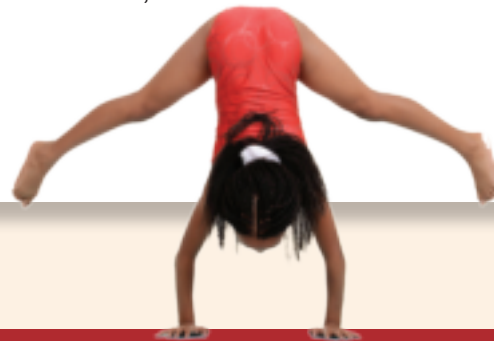
U dzula na mme awe, makhulu, mmene, vhwazwala vhavhili na vhakomana vhavhili henengei Polokwane.

“Makhulu wanga na mmene anga ndi vhone vhaedziselwa vhanga. Ndi vhone vhe vha nthusa uri ndi vhe zwine nda vha zwone ṅamusi,” u ralo a tshi amba.

U pfana na u ya baisikoponi e na khonani dzawe, fhedzi uri o sedzesa buḡo ḡe a ḡinangela ḡa dzhiminasitiki, hune a ita ṅḡowenḡowe awara nanzhinnzhi kha ḡuvha.

Naho a tshi ḡo vha a tshi khou ṭaṭisana na vhanwe miṭaṭisanoni ya liḡhasi, ndivho yawe khulwane zwa zwino ndi u tamba miṭaṭisanoni ya mitambo ya Olympic.

“Ndi khou shuma nga ṅḡila dzoṭhe uri ndi ye hafho fhethu,” o ralo a tshi amba.”

Duvha:

Kha ri ñwale

Edith o shuma zwavhuḍi kha dzhiminasitiki? Bulani uri ngani.

O tou kundwa kaṭukuṭuku kha makhaulatshele. U dzhia vhuimo ha vhungana nahone o wana mendele ifhio?

Fhungoṭhoho (muhumbulo muhulwane) ḷa phara ya u thoma ndi ḷifhio. ḷi ñwaleni.

Ṭalutshedzani nga maipfi aṅu zwine ṭhoho ya atikili ya amba zwone.

Ndi nnyi we a ñwala atikili iyi?

Muedziselwa ndi mini. Vhaedziselwa vhawe ndi vhone nyi?

Muedziselwa waṅu ndi nnyi? Bulani uri ngani.

Kha ri ñwale

Shumisani maipfi aya kha u fhedzisa mbudziso.

Edith o bebwa ?

ufhio

ngafhi

U tamba mutambo ?

lini

U ita ṅowenḍowe ḍuvha ḷiṅwe na ḷiṅwe?

vhone nyi

U dzula na vhathu ha hawe?

vhangana

Vhaedziselwa vhawe ndi ?

Kha ri n̄wale

Shumani ni kha zwigwada. Itani mepe wa mihumbulo wa u pulanela atikili ya gurann̄a ine na ḁo i n̄wala ya gurann̄a ya tshikolo i tshi mba nga Edith Moetsi.

Kha ri n̄wale

Ambani nga atikili iyi ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

N̄neani atikili yaḁu t̄hoho.
 Kha phara ya u thoma ivhani na vhuṭanzi uri ni fhindula mbudziso vhuṅa hadzo dzi no amba nga nnyi, lini, ngafhi, hani.
 Kha phara ya vhuvhili na ya vhuraru dzhenisani mafhungomatsivhudzi a no kwama Edith. Fhindulani mbudziso dzi no amba nga hani na nnyi. Ni songo hangwa u shumisa maipfi maambiwa u itela u t̄ut̄ula dzangelelo.
 Kha phara ya u fhedza, pendelani atikili yaḁu.
 Ni nga kha ḁi ola tshifanyiso tsha Edith arali ni tshi funa khathihi na u ita khephusheni.

Kha ri n̄wale

Kha ri ite n̄dowendowe ya luambo. Shumisani maipfi a re zwitangeni kha u shandula zwitatamennde zwi vhe mbudziso.

Edith u bva Limpopo. (ngafhi)

U dimvumvusa nga u t̄alela baisikopo.(mini)

U ita n̄dowendowe duvha līnwe na līnwe. (lini)

Kha ri n̄wale

Fhedzisani mafhungo nga u shumisa kha, nga kana ha.

Maipfi a kha, nga kana ha a shumiswa kha u sumbedza fhethu hune zwithu zwa khou itea hone. Maipfi aya a shuma sa thangeladzina dzi no shuma na madzina.

Polokwane i wanala vundu la Limpopo.

Nothembi u dzula fhasi ha bada i no bva Moloto.

O vhea bugu n̄tha t̄afula.

Kha ri n̄wale

vhañwe

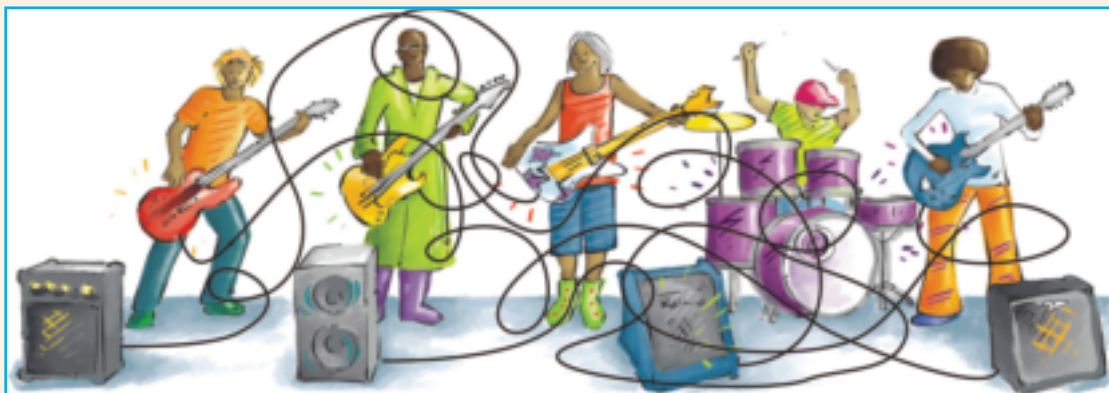
a hu na

vhoṭhe

haho

muñwe

Fhedzisani mafhungo nga u shumisa mipfi a re afho fhasi.

Vhana vha khou lidza tshilidzo.

vha vhana vha khou lidza kaṭara.

Kha vhana a no khou tamba phiyano.

ane a khou lidza porompita.

Zwino tevhedzelani khebuḷu ni tshi livhanya kaṭara na tshipikara.

Kha ri ambe Shumani ni kha zwigwada.

Ni vhona u nga phukha dzi a thusana? Hani?
Phukha thukhu i nga thusa phukha khulwane? Hani?
Muthu mutuku a nga thusa muthu muhulwane? Hani?
Ni vhona u nga phukha dzi a amba dzothe? Bulani
mbuno dza u tikedza phindulo yanu.

Kha ri vhale

Lusunzi na Jivha

Ndi khou
nwela kothel!

Liñwe ðuvha hu tshi khou fhisa lusunzi lwo vha lwo dzula tsini na mulambo. “U bambela zwi nga ðifha hani”, lu ralo lu tshi khou humbula. Lwa dzhenisa mulenzhe muthihi maḍini, lwa tevhedza nga muñwe, lwa dovha muñwe. Hu si kale lwa mbo ḍi wela nga ngomu. Lutsinga lwa maḍi lwo vha lu na maanda lwe lusunzi lwa vho balelwa u bva maḍini.

“Thusani”, lu a vhidzelela. “Ndi khou nwela kothel!” A hu na we a lu pfa lu tshi khou vhidzelela. Musi lusunzi lu tshi vho pfa uri ngoho lu khou nwela kothel, ha fhira jivha li tshi fhufha. La vhona uri lusunzi lu khomboni la wisa tari la wela ngomu maḍini. Lo vha li tshi tou nga tshikwekwete tshine lusunzi lwa nga namela.

“Ndi a livhuha jivha. Liñwe ðuvha ndi ḍo u thusa.”

Liivha la sea.

Ndo livhuha!

“U mutukusa kha u nga nthusa, iwe kusunzi kutukutuku.” la mbo fhufha la tuwa.

Ha fhela miñwedzi i re na tshivhalo. Liñwe ðuvha, lusunzi lwa vhona jivha lo dzula murini.

Musi li sa athu na u ri “Ndaa” ha ḍa muñwe mutukana e na vhura na musevhe. O vha a tshi khou toḍou u pfula jivha. Nga u tavhanya, lusunzi lwa nambatela kha mulenzhe wa uyu mutukana lwa mu luma. “Eish!” ndi uḷa mutukana a tshi tzhema, a laṭa vhuḷa vhura na musevhe fhasi.

“Ndo livhuha,” ndi jivha li tshi vhidzelela la mbo ḍi shavha.

“U mutuku fhedzi wo mphulusa.”

Eish!
Eish!

Lungano ndi nganea pfufhi i no gudisa vhatu pfunzo. Vhaanewa vhalwo vha vha vhe zwipuka. Tshitori tsha hone ndi tshipfufhi. Inwe ya phuka idzi i vha i tshi dihudza kana u dikukumusa ngeno inwe i tshi fhedza yo sumbedza iyi ya u thoma uri kutshilele kwayo a si kwavhudi nahone a ku tanganedzei.

Musi ni sa athu vhalo

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maḍo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ḍo vha ni tshi khou vhalo nga ha mini.

Duvha:

Kha ri nwale

Ndi ngani lusunzi lwo pfa lu tshi tama u bambela?

Ho bvelela mini khalwo?

Livha lo lu phulusa hani?

Lusunzi lwo phulusa hani livha?

Ni vhona u nga tshitori itshi tshi amba nga zwithu zwe zwa bvelela zwa vhukuma?
Bulani uri ngani.

Ni vhona u nga mafhungo aya o bvelela nga khalaŋwaha ifhio?

Nangani nthihi ni i tangedzele.

tshimedzi

tshifhefho

tshilomo

vhuria

Ndi ngani ni tshi ralo?

Tshitori itshi ndi lungano? Lungano ndi mini? Nangani phindulo nthihi:

1. Tshitori tshine khatsho phukha dza vha vhatambi vha no funza vhatu pfunzo.
2. Tshitori tshi re na vhadzimu na vhakundi.
3. Vhurifhi (luŋwalo)vhupfufhi

Ni vhona u nga lungano ulu lu ri funza mini?

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi a re kha tsha monde na zwine a amba zwi re kha tsha u ja.

lutsinga lwa maḍi lu na maanda
kuḱukuḱuku
mphulusa
minzhi
fhu fhela

kurole
i re na tshivhalo
ntshidza
nambatela
maḍi a elela nga nungo

Kha ri ñwale Nangani maipfi mararu a no talutshedza lusunzi ni a tangedzele.

muhali

musilingi

a lu pfi

lu a dikukumusa

muvhavhaleli

goswi

Shumisani ayo maipfi mararu kha u ñwala mafhungo mararu.

lu a difunga

Kha ri ñwale

Vhalululani lungano lwa lusunzi na liivha ni ñwale zwi tevhelaho.

Thoho ya lungano ulu

Fhethuvhupo ha lungano ulu

Vhaanewa vha lungano ulu

Khufano i re lunganoni ulu

Thasululo

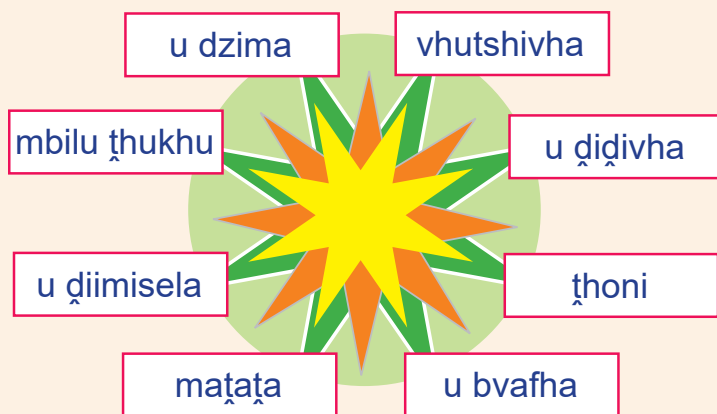
Pfunzo

Kha ri n̄wale

Zwino ni khou ya u n̄wala lungano lwa inwi muṅe. Kha vhili ḽa u thoma nangani tshipuka, kha vhili ḽa vhuvhili nangani mvumbo dzatsho (zwine tsha takalela) ngeno kha vhili ḽa vhuraru ni tshi nanga pfunzo ya tshiṭori.

Tshiṅwe tshifhinga ndi khwiṅe u ḽifhumutshela.

Zwanda zwi a ṭanzwana

U si na tshau u vha wa vhutshivha.

Mukudzathevhe ha funiwi.

U nga si takadze vhathu vhoṭhe.

I hwala nga luṅwe mbevha, mulindi wa vhuya wa ḽala.

Muthu u ḽa tsha biko ḽawe.

Wa ḽikukumusa wa kundwa u a bvulwa maanda.

Kha ri ambe

Shumani ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

Vhusunzi hu shuma hu hothe kana hu tshigwada?

Ni vhona u nga u shuma nga tshigwada zwi vhuedza mini?

Mudini wa hanu hu na vhusunzi? Vhu vha vhu tshi khou toda mini?

Hu itea mini musu ni tshi lingedza u thivhela vhusunzi ndila ya u ya zwiliwani?

Kha ri vhale

Tsunzi dzi kha muduba

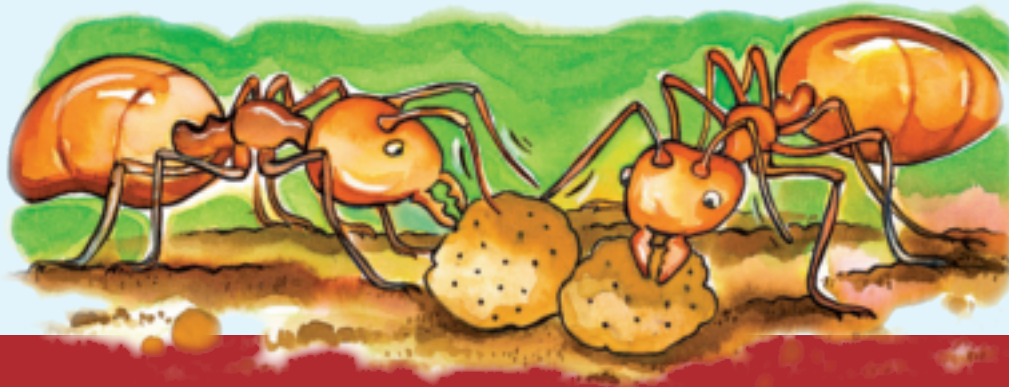
Masunzi a davhidzana hani? Ha koni u amba fhedzi a tea u vhudzana zwine zwa khou bvelela. A zwi ita nga ndilade? A sisima feđa ja tshipentshela.

Ni khou ja sangwetshi. Hu wela matshakatshaka a vhurotho fhasi. Hai, a zwi dini. Fhano ha hashu a hu na vhusunzi. Fhedzi idanu ima nyana. Lusunzi luthihi kana vhuvhili vhu no khou tshela matshakatshaka, khovhu!aa! Hai, izwi a zwi vhuyi zwa vha thaidzo na zwitukutuku. Vhusunzi vhu sa dadzi tshanda a vhu dini muthu. Fhedzi sedzesani nga vhuronwane. Yowee, zwikhokhonono zwitukutuku khezwi zwi tshi khou tharamudza zwiphuphuledzi zwazwo muyani sa mananga.

Khathihi fhedzi, luthihi lwa mbo ngalangala. Ndi tholi yo wana zwiliwa zwino i khou gidimela u ramba shango lothe. Fhedzi lu tea u elelwa ndila ya u vhuya zwiliwani. Ngauri vhusunzi a vhu na nayo dza u sia vhuṭala, lwa mbo sia vhuṭala ha feđa.

Musi tholi i tshi swika tshihani i vhudza manwe masunzi, i tshi shumisa feđa, uri yo wana zwiliwa. Ha mbo vha na dakalofulu. Hu si kale ha vha ho bva, hu khou gidima nga murahu ha tholitsevhi hu tshi tevhela feđa le tholitsevhi ya sia. Hu si kale ho no mbo vha na muduba mulapfulapfu wa vhusunzi henefho fhasi. Matshakatshaka a khou tuwa o livha tshihani.

Kha ri n̄wale Vhusunzi vhu “amba” nga n̄dilaḁe?

Vhu wana hani n̄dila ya u humela tshiḁahani?

Ni vhona u nga vhusunzi ndi zwivhumbwa zwi re na tshika kana zwo kunaho? Tikedzani phindulo yaḁu.

Phara iyi i no amba nga vhusunzi i fhambana hani na lungano lwe na vhala.

Kha ri n̄wale

Livhanyani maipfi a re kha tsha monde na zwine a amba zwi re kha tsha uḁa.

davhidzana
tshiphuphuledzi
tshiḁaha tsha vhusunzi
ḁholi

lusunzi lwo rumelwaho u ḁolela zwithu.
mutshotshonono wa vhusunzi vhu no dzula hoḁhe.
amba
tshithu tshi no nga luḁanga kha ḁhoho ya lusunzi

Kha ri n̄wale

Shumisani maipfi aya kha u fhedzisa mafhungo.

Masala a nga shumiswa vhuimoni ha dzina kana a shuma na dzina.

Zwone

Hone

Vhusunzi a vhu ambi hoḁhe. hu tou davhidzana nga zwiphuphuledzi.

hoḁhe

Musi ni tshi wisa matshakatshaka, vhusunzi vhu a a doba.

inwi

ene

a zwi na mushumo, arali na wisa matshakatshaka a zwiliwa, vhusunzi vhu ḁo ḁa matshakatshaka ayo. Ndi zwone! Mukoma wa vhusunzi u dzula tshiḁahani tsha vhusunzi. Vhusunzi vhu a mu shumela.

Kha ri n̄wale

Maḁaluli aya na maḁadzisi zwi bva kha lungano lwa lusunzi na liivha. Talelani maḁadzisi nga muvhala mutswuku ni tangedzele maḁaluli nga muvhala wa lutombo. Zwino a shumiseni mafhungoni aḁu inwi muḁe.

muḁukusa	<input type="text"/>
muḁukutuḁu	<input type="text"/>
fhasi	<input type="text"/>
mulamboni	<input type="text"/>
maḁini	<input type="text"/>

Kha ri ṅwale

Ngano dzi shumisa zwipuka na vhaanewa vha zwipuka kha u ṭana vhathu na mvumbo dzavho.

Lavhelesani vhili ḷa zwipuka ḷi re kha bammbiri ḷa u shumela ḷa 26. Nangani tshipuka tshithihi tshine na vhona u nga tshi na mvumbo i no fana na yaṅu ni ṅwale ṭhalutshedzo ya mvumbo yaṅu i no nga ya itshi tshipuka. Tsumbo, arali ni tshi vhona u nga ni fana na lusunzi, ni nga amba ngauri ni mushumi wa biko nauri ni kona u shuma na vhaṅwe vhathu nga ṅdilaḍe.

Kha ri ṅwale

Ndivho ya lungano ndi u kaidza kana u funza pfunzo. Ambani nga ndivho iyi ni kha tshigwada tshaṅu. Ni ambe uri u eletshedzana zwi amba mini. Ambani nga mbudziso dzi tevhelaho ni ṅwale phindulo.

Ndi lini hune na ṭoḍa nyeletshedzo kha muṅwe muthu?

Ndi lini hune na si ṭoḍe nyeletshedzo kha muṅwe muthu?

Ni nga ita mini musu ni tshi khou ṭoḍou eletshedza muṅwe muthu ngeno a sa ṭoḍi nyeletshedzo yaṅu?

Anetshelani khonani dzaṅu tshiṭori tshine na tshi ḍivha tshi re na pfunzo kana nyeletshedzo.

Ni kone u ṅwala muṭoḍo mupfufhi wa tshiṭori itshi.

Kha ri nwale

Tanganyani mafhungo. Shumisani maṭanganyi a re afho fhasi.

Tsumbo

ngauri

fhedzi

zwino

Liivha la posa tari maḍini. Lo vha li tshi tama u thusa lusunzi.

Liivha la posa tari maḍini **ngauri** lo vha li tshi tama u thusa lusunzi.

Lusunzi lwo vha lu tshi khou pfa mufhiso. Lwa tama u ya u bambela.

Mutukana o vha a tshi khou ṭoḍa musevhe na vhura. Lusunzi lwa mu luma.

Liivha la sea. Lo vha li sa humbuli uri lusunzi lu nga li thusa.

Mutukana o vha a tshi ḍo vha o pfula liivha. Lusunzi lwa mu luma.

Kha ri nwale

Dubekanyani mafhungo a tevhelaho nga ngona uri ni vhumbe phara.

Hu si kale lusunzi lwa pfa u nga lu ḍo nwela khouthe lwa huwelela lu tshi ṭoḍa thuso.

Musi we ḍuvha la vha li tshi khou fhisa vhukuma, lusunzi lu humbula u ya u ḍiambusa mulamboni.

“U songo vhilahela,” hu vhidzelela liivha.

“Ndi ḍo u thusa.”

Mashudumavhi, lwa ḍuḍumelesa lwa vho wela ngomu maḍini.

“Ndi a livhuha liivha. Liṅwe ḍuvha ndi ḍo u thusa.”

La posa tari maḍini.

Lusunzi lwa shumisa tari sa tshikwekwete.

Kha ri ambe

Rerani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada tshanu.

- Ni vhona u nga tshipuka tshituku tshi nga thusa tshihulwane? Hani?
- Ni a divha tshitori tshe khatsho muthu mutuku a kunda muthu muhulwane?
- Ni vhona u nga saizi i di dzula i tshone tshithu tshihulwane? Tikedzani phindulo yanu.
- No no vhuya na thusa muñwe muthu kana tshipuka?
- Talutshedzani kilasi uri ndi nnyi we na mu thusa na uri uyu muthu kana tshipuka no mu thusa nga ndilade.

- Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbizani mafo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga ha mini.

Kha ri vhale

Lĩnwe divha mbevhha mbili thukhu tsetha (gireyi) dzo vha dzi tshi khou talela lidau lo shuvhama divhani. “Dadamalani ntha ha ningo yawe”, ndi inwe i no ralo, “ri vhone arali a tshi do vuwa.”

Kubevha kwa dadamala nga ntha ha ningo ya ndau, ha bvelela mini? Nazwino, ndau ya mbo di vukuluku ya bata kuja kubevha nga shimba lihulu layo.

Lidau la pfa lo dinalea nga maanda la vho todu zhotu kuja kubevha kusetha kutukutuku. “Ndaa, ndi khou humbela u sa liwa,” ndi mbevhha i tshi phuphuthedzela ngeno i tshi khou tetemela. “Lĩnwe divha ndi do vha thusa!”

Ndaou ya sea. “Iwe? Wo tukufhalesa lune u nga si thuse muthu, kubevha! U nga si vuwe wo nthusa!” Ngauri ndau yo vha i si na ndala ya litsha kubevha kwa tuwa.

Hu si kale, ndau ya vha i tshi khou gidima henefho sananga. Ya mbo tangana na mambule e vhatu vha rea a u fasha ntsa. Ho vha hu mambule mahulu. ndau yo vha yo fashiwa lwa u tou kwanyeledzwa. I sa koni u sutuka, fhedzi u vhomba i tshi kona.

“Thusani! Thusani!” i ralo i tshi vhomba. “Mphuluseni kha mambule aya.”

Ha mbo fhira ntsa. “Ndi nga si u thuse,” ndi ntsa i no ralo. “Vhege yo fhelaho wo la mukomana wanga.”

Ha fhira muvhuḁa. “Ndi nga si u thuse,” ndi muvhuḁa u no ralo. “Vhege yo fhelaho wo la mme anga.” Ha mbo fhira kubevha kusetha ku tshi gidima. “A wo ngo nndya vhege yo fhelaho,” ndi kubevha ku no ralo. “Ndi do u thusa.”

Zwenezwo kubevha kwa thoma u shenga aḷa mambule. Kwa shenga, kwa shenga, kwa shenga. Nga vhuya, ḷi tshi vho fhefha kwa vha kwo no phula buli ḷihulwane kha mambule ḷine ḷa nga tenda uri ndau i kone u bva.

“Ndo livhuha khonani yanga ḷhukhuḷhukhu. Zwino ndi vho zwi ḷivha uri na phukha ḷhukhu dzi a kona u thusa phukha khulwane” ndi ndau i no ralo.

Kha ri ḷwale

Rerani nga mbudziso idzi ni kha zwigwada zwaḷu ni kone u ḷwala phindulo.

Ni vhona u nga tshiḷori itshi ndi ngoho? Tikedzani phindulo yaḷu.

Ni vhona u nga tshiḷori itshi tshi na pfunzo ine tsha ni funza? Ndi ifhio pfunzo ya hone?

ḷhoho ya tshiḷori itshi i nga vha ifhio?

Lungano lu a kaidza na u funza. Ni vhona u nga lungano lwa ndau na mbevha lu na pfunzo ine lwa ri funza? Ni vhona u nga ndi pfunzode?

Lavhelesani mirero iyi ni ambe uri ndi ufhio u no yelana na tshiḷori itshi. Itani thiki tsini nawo.

Tshi na phepho a tshi sumbedzwi mulilo.
U tshi dza muro wa muvhuda ranga u ya tshilaloni.

Ndi tshiḷaka tshe wa vhona ḷowa, u ḷi ri i tshee ngomu.
Zwanda zwi a ḷanzwana.

Ndi ngani mbevha yo dzindela ndau?

Ndi ngani ndau yo humbula u sa ḷa mbevha?

Kha ri ñwale

Ṭumani tshipiḁa tsha u thoma tsha fhungo na tsha vhuvhili.
Ni kone u ñwala mafhungo a re one (o teaho) kha tshikhala tshi re afho fhasi.

Ndau khulukhulu yo vha yo	uri ku sa vhulawe.
Kubevha kwa luvhelela kwo luvhelela	ngauri yo vha i na maṅo a fhiraho.
Ndau yo dzhena mambuleni ngauri	shuvhama ḁuvhani yo ḁigeḁa.
Mbevha yo vha i na zwine ya kona	kha zwiito zwayo zwa u ḁihudza.
Ndau yo vha i tshi khou ṭoḁa u hambela pfarelo	yo vha i tshi gidima i sa londi.

Kha ri ñwale

Dobani maipfi kha lungano lwa lusunzi na ḁivha.
Ni kone u ita zwi tevhelaho.

- Talelani ipfi ḁi no amba u ḁa.
- Tangedzelani ipfi ḁi no amba u pfuka.
- Khaḁarani ḁi no amba u ṭafuna zwipiḁa nga zwipiḁa.
- Itani tshifhambano tsini na ipfi ḁi no amba fhethu hu re na zwiṭaka na miri.
- Itani thiki tsini na ipfi ḁi no amba u luvhelela tshoṭhe

Duvha:

Kha ri n̄wale

Lavhelesani bammbiri ɓa u shumela ɓa 26 hafhu, ni shumise tshipuka, mvumbo yatsho na pfunzo i re khatsho, zwe na zwiñwala henengei.

Thoho ya lungano

Mvumbo na zwiito

Fhethuvhupo

Zwiitei

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Pfunzo

Kha ri vhale

Ndau na mbevha

Nga Jerry Pinkney

Tsho senguluswa nga Megan Cox

Zwifanyiso zwa manakanaka zwi re kha lungano ulu lwa Aesop lwe lwa tou nwalululwa zwo ita uri Jerry Pinkney a wine Caldecott Medal wa 2009 wa bugu ya mathekheni ya zwifanyiso kha la Amerika lothe.

Lungano lwa *Ndau na Mbevha* lu anetshela nga huswa lungano lwa kale na kale lwa buka la vhulenda le la khathutshela mbevha, lwe nga murahu musu lo no fashwa nga mambule, mbevha ya vho fhedza yo li thusa nge ya shengekanya mambule lidau la kona u ponyoka. Bugu heyi ntswa i songo dalesaho maipfi i shumisa fhethuvhupo ha midavhi ya Serengeti. Sananga lo dalaho zwiñoni, zwipuka na zwikhokhono zwi no sumbedzwa nga zwifanyiso zwa u naka. Ndau ri i vhona sa nduna ya mashango i no tshimbila i tshi tou sunya i tshi tandula shango lo dalaho thudwa na ndou dzine dza si kundwe u rembuluwa dza i sedza. Fhedzi khombo i dzula i hone i kha tshivhumbeo tsha vhazwimi vho ambaraho zwiambaro zwa khakhe. Avha vhathu vho mbo rea gwekwe vha vhuvha vha tshi ingamela buka ili li tshi dzhena mambuleni. Musi mukosi wa u vhomba ha ndau u tshi swika ndevheni dza mbevha, mbevha i takuwa nga luvhilo ya ya u phulusa ndau nge ya tou shengekanya mapfundo a mambule ngeno mufashiwa o lavhelesa o hanganea.

Vhana vha miñwaha ya vhukati ha 6 na 11 vha do takadzwa ngauri Vho Pinkney vha shumisa nzulele dzi no wanala miñani yashu. Ri wana uri Vho Ndau na Vho Mbevha na vhone vha na miña yavho ine ya kha di vha miswa. Masiatari a u khunyeledza a sumbedza nduna iyi i tshi khou ralo u sunya i na tsadzi yayo na vhana, ngeno mutanani ho tenyama mbevha na vhana vhayo.

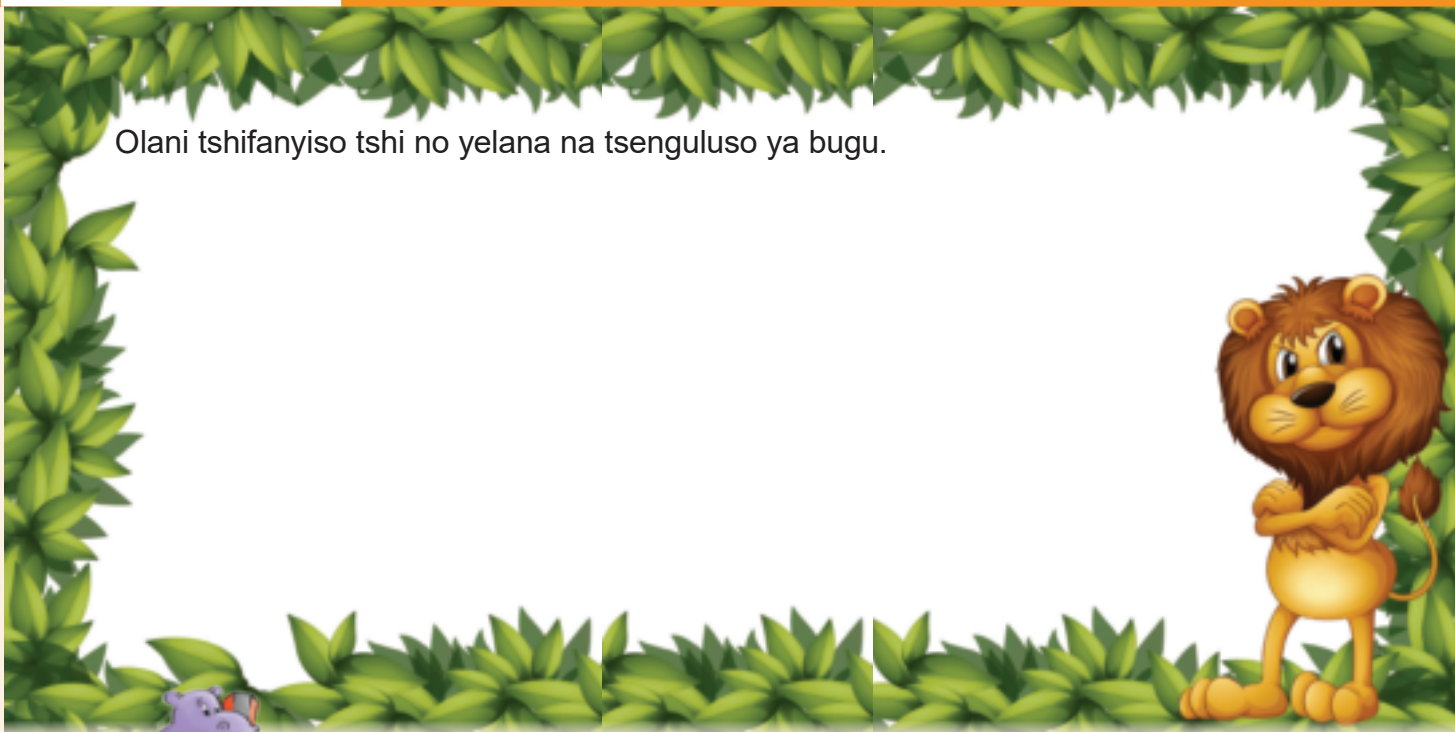

Kha ri ambe

- Ndi nnyi we a n'wala bugu iyi a dovha a ola zwifanyiso?
- Ndi nga mini bugu iyi yo wina mendele?
- Iyi bugu yo n'walelwa vhavhali vha miñwaha (mirole) ifhio?
- Fhethuvhupo ha tshiñori itshi ndi ha ngafhi?
- Phukha dzi vha dzo livhana na khombo ifhio?
- Lungano ulu lwa Ndau na Mbevha lu fhambana ngafhi na lu la luñwe lungano lwe na vhala?
- Ndi lufhio lune lwa ni takadzesa. Bulani uri ngani.

Olani tshifanyiso tshi no yelana na tsenguluso ya bugu.

Kha ri n̄wale

Talani mutalo u tshi livhanya tshipiḁa tsha u thoma tsha murero na tsha u fhedza.

U tshi dza muro wa muvhuḁa

U si seme thavha

Funguvhu ḁo ri thi laiwi

Ri ḁe ndi mbiḁi

A hu na p̄fene ḁi no

Tshe wa da iwe tshilavhi

ḁa fhira muḁi ḁo kovhela.

ro vhona mavhala.

fa ḁi songo gonya luwa.

na murundo wa phofu u ḁo nwa.

u tshee kule.

ranga u ya tshilaloni.

Kha ri n̄wale Zwino n̄walani mirero mivhili ye na tou ḁisikela.

Kha ri n̄wale Nangani nyito yone ni i talele.

Vhaendelamashango vha re bisini vha ḁalela ndau nga maforokiki.

Kubevha ḁongani tshi/ku khou ya phakhani ya ndau ḁamusu.

Roḁhe nga kiḁasi ri khou ya u guda nga ndau ḁamusu.

Kha ri ñwale

Lavhelesani bammbiri ɓa u shumela ɓa 29. Lavhelesani tshifanyiso tsha musi mbevha i tshi fashulula ndau mambuleni.

Ñwalani mapulo a maipfi a zwine na vhona u nga vhabvumbedzwa avha vha khou vhudzana.

Kha ri ñwale

Shumisani tshati i re kha bammbiri ɓa u shumela ɓa 30 kha u ita pulane ya lungano lune na ɗo lu ñwala, lwa musi mbevha i tshi thusa ndau. Dzhenisani ɗhoho dza mafhungo kha pulane yaɗu tshikhalani tshi re afho fhasi.

Ƨhoho

Mathomo, hune na thoma hone tshiɗori.

Mutumbu, hune na anetshela hone tshiɗori (Ni vhe na vhuɗanzi uri ndau na mbevha zwi amba zwoɗhe.)

Magumo, hune na tandulula hone thaidzo ya tshiɗori.

Duvha:

Kha ri n̄wale Zwino n̄walani lungano lwa inwi muḡe.

Handwriting practice area with 20 horizontal lines on a cream-colored background with a torn-edge effect.

Ndi a kona	😊	😞
u vhala atikili ya gurannḡa		
u fhindula mbudziso dzi no kwama atikili ya gurannḡa.		
u topola zwine maipfi a amba.		
u shumisa thangeladzina.		
u shumisa maḡanganyi.		
u ḡwala mafhungo a u ḡalutshedza.		
u amba nga tshifanyiso.		
u shuma na tshifhinga tsha zwino, tsho fhiraho na tshi ḡaho.		
u bula mihumbulo yanga.		
u topola mafhambanyi		
u topola fhungoḡhoho (muhumbulo muhulwane).		
u ḡwala atikili.		
u ḡwala phara.		
u pulanela atikili.		
u shandula zwiḡatamennde zwa vha mbudziso.		
u fhedzisa mafhungo ndi tshi shumisa kha, nga kana ha.		
u rera nga zwiḡaluli zwa lungano.		
u vhala lungano.		
u fhindula mbudziso dzi no kwama lungano.		
u wana phambano vhukati ha zwiḡori zwa vhukuma na zwiḡorikhumbulelwa.		
u bula mihumbulo yanga.		
u livhanya maipfi na zwine a amba.		
u ḡwala ḡalutshedzo.		
u topola zwiḡaluli zwa lungano.		
u shumisa masala.		
u ḡwala mafhungo ndi tshi shumisa maḡaluli na maḡadzisi.		
u shumisa maḡanganyi.		
u dubekanya mafhungomatsivhudzi.		
u shumisa mirero.		
u vhala tsenguluso.		
u doba maipfi maḡwalani.		
u pulanela na u ḡwala lungano.		
u shumisa nyito dzo teaho vhoḡefhungo.		
u shumisa maambiwa.		

Z

Thero ya 3: Mafhungomatsivhudzi e mushumoni

W**U nea na u tevhela ndaela**
Themo ya 2: Vhege dza 1 - 2**i****33 U vhala leibu** 70

U shuma nga tshigwada.
U amba nga tshaka dzo fhambanaho dza leibu.
U rera nga vhuhulu ha u vhala ndaela nga vhuronwane.
U vhala leibu ya tshibusamutakalo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama leibu.
U vhambedza maipfi na zwine a amba.

r**34 Zwiinwe hafhu nga ndaela** 72

U livhanya mafhungomatsivhudzi.
U topola maiti a ndaela.
U shumisa ndaela kha mafhungotswititi.
U shumisa ndongazwiga dzo teaho.
U shumisa maqadzisi a tshifhinga, a maitele, a fhethu na a digirii.

e**n****g****o****m****u****35 U ita tsha u vhuisa mare** 74

U vhala risipi
U tevhela ndaela dza u ita dirinkhi ya smoothie.
U fhindula mbudziso dzi no kwama risipi.
U talutshedza maga a kuitele hu tshi shumiswa maipfi a u tanganya a no tsha u thoma, u bva afho, ha tevhela na tsha u fhedza.

U tanganya mafhungotswititi mavhili a vhumba mafhungotserokana hu tshi shumiswa ngauri, nga murahu, naho, vhunga na musi.

36 Maiwe hafhu nga zwiiliwa 76

U nea ndaela hu tshi shumiswa maiti a ndaela: **iyani, wanani itani**
U tevhela ndaela dzi re kha imeji dza u ita mabisikitsi a tshifhatuwo tshi no seisa.
U rumela sms hu tshi shumiswa maipfi o pfufhifhazwaho.
U nwala thukhufhadzo dza maipfi hedzi: **l, ml, T, t, g, kg**

37 Swobo 78

U rera nga tshifanyiso.
U vhala tshitori tshi no pfi Swobo ya Matombo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshitori.
U bula zwiitisi.
U topola maga e a shumiswa kha u ita swobo.
U topola mvelelo.

38 Swobo, swobo ya u difha 80

U nanga lushaka lwa swobo i no liwa hayani.
U nwala mutevhe wa thinganywa dze dza shumiswa kha swobo.
U nwala ndaela hu tshi shumiswa maipfi a ndaela sa **tanganyisani, tshetshelani, vhadani, shelani**.
U nwala mvetamveto ya thimbanywa na ndaela.
U pfesesa ndivho ya u shumisa elipsisi magumoni a fhungo.
U nwala phara ya u penndela ya tshitori tsha Swobo ya Matombo.

U shuma kha zwigwada hu tshi nwalwa ngaganyalitambwa.

U nwala ngaganyalitambwa hu tshi shumiswa thoho dza: thoho, bono, vhabvumbudzwa na puloto.

39 Ljedza la mivhala 82

U amba ri kha zwigwada nga musengavhadzimu (musengavhadzimu) na mivhala yawo.

U pima tshiptishi tsha itwa nga tshigwada.

U vhala ljedza la u ita mivhala.

U nanga thoho ya ljedza ili.

U topola maiti a ndaela.

U fhedzisa fujoutshati

U livhanya maipfi na zwine a amba.

U nwala maipfi dikishinarini.

U topola mabulafhethu: kule, fhasi, tshikoloni, ntha na ngomu.

U dzhenisa mataluli a re one a tshi talutshedza musengavhadzimu khatihini na u shumisa mataluli mafhungoni a re a au.

40 U vhekanya zwithu 84

U tevhedza ndaela.
U tevhedza ndaela dza u ola khosishumu.

Inthaviwu

Themo ya 2: Vhege dza 3 - 4**41 Heyi ndi fesheni** 86

U rera nga mafhungomatsivhudzi tshigwadani.
U rera nga tshaka dza mbudziso dzine dza nga shumiswa kha inthaviyu.
U rera nga mafhungomatsivhudzo a u tou phaphelela ane muthu a nga tea u toda musi a tshi ita thodisiso.

U vhala inthaviwu.

U fhindula mbudziso ngede.

U wana ndivho ya inthaviyu.

U nwala mbudziso tharu.

U shumisa zwigambudziso.

U nwala mafhungomatsivhudzi e kha maambelwa/mafhungo a u vhgela.

42 Maiwe hafhu a zwikhipha 88

U topola thoho dza u nwala mafhungo ngadzo.

U wana uri hu tea u inthaviyuwani nnyi hu tshi itelwa u nwala atikili.

U nwala mbudziso thalutshedzwa na mbudziso thopolwa.

U vhala phara ye ya disendeka nga mafhungomatsivhudzi.

U fhindula mbudziso dzi no kwama girafu: muhumbulo muhulwane na zwidodombedzwa zwigede.

U saukanya na u sengulusa mafhungomatsivhudzi a re kha girafu.

U bula zwiitisi zwa data.

U nweledza mafhungomatsivhudzi e a wanala kha thodisiso.

43 U pfa nga zwa volibolo 90

U rera nga milayo ya u shumisa maambwaita.

U vhala thoho dza mañwala a volibolo.
U topola zwiko dza mañwala.

U tikedza phindulo.

U nea mañwalwa thoho

U vhambedza maipfi na zwine a amba.

U nwala maipfi kha dikishinari.

U vhea mafhungomatsivhudzi e kha maambelwa/mafhungo a u

vhigela hu tshi shumiswa zwigedve zwo teaho.

U shumisa matanganyi kha u tuma mafhungo a re kha phara khatihini na u shumisa masala one.

44 Zwiinwe hafhu nga mitambo 92

U nwalwa magumo.

U fhedzisa thebu.

U shumisa tshifanyiso kha u fhedzisa thebu.

U ita inthaviyu hu tshi shumiswa maipfi a mbudziso a tevhelaho: **nnyi, mini, ngafhi** na **lini**.

U nweledza mafhungomatsivhudzi.

U shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha **kha di**.

U shumisa tshifhinga tshi daho tsha **kha di**.

45 Notshi i no tshina 94

U rera nga vhuhulu ha u shuma nga tshigwada.

U vhala mañwalwa.

U fhindula mbudziso dza mañwalwa.

U wana zwiko zwa mañwalwa.

U topola zwine maipfi a amba.

U nwala maipfi kha dikishinari.

U tuma mafhungo.

U shumisa maambwaita.

46 U elekanya nga notshi na mutoli 96

U dubekanya mafhungomatsivhudzi a tshi pfala.

U lebu nyolo.

U nwala phara i no nea ndivho.

U nwala fhungo thoho na mafhungo a no tikedza thoho

U nwala muvhigo fhasi ha thoho ngede.

U topola mataluli a u talutshedza, masala, maiti na maipfi a mbudziso.

47 Khangaru i no mangadza 98

U amba nga tshifanyiso.

U vhala mañwalwa a no tsivhudza a no amba nga khangaru.

U fhindula mbudziso ngede dzi no kwama mañwalwa.

U vhambedza maipfi na zwine a amba.

U shandula zwiitamennde zwa vha mbudziso.

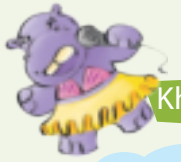
48 U elekanya nga khangaru 100

U shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva mañwalwani kha u nwala phara i re na ndivho ngomu.

U fhedzisa mañwalwa hu tshi shumiswa maambiwa.

U nwala muvhigo wa muthu ene muje hu tshi shumiswa thoho ngede.

U shumisa zwigagarukela.

Kha ri ambe Shumani ni kha zwigwada.

- Ambani nga tshaka dzo fhambanaho dza lebuḽu.
- Ndi nga mini zwi zwithu zwiḽwane u vhala ndaela dzi re kha lebuḽu?
- Ni vhona u nga hu nga bvelela mini arali ni tshi nga vhala fhedzi tshipiḽa tsha ndaela dzi re kha lebuḽu?
- Arali ni na mishonga ine na khou nwa kana u mila, ni tea u i vhea ngafhi?
- Ndi nga mini zwi zwithu zwiḽwane u vhala ndaela dzi re kha lebuḽu nga ḽila yone?
- Ndi nga mini zwi zwithu zwiḽwane u ḽa mishonga hu na muthu muḽwane tsini?

Kha ri vhale

MAFHUNGOMATSIVHUDZI A NḽIVHO

Tshishumiswa tshihulwane (phakhetheni iḽwe na iḽwe)

Actigo

Ndivho

Tshifhungudzi

Mishumo

U engedza nungo na mafulufulu na u ḽuḽwedza sisiteme ya u lwa na zwiḽhili.

Mafhungomatsivhudzi maḽwe

- Act-Yu-go ndi tshiinganḽa tshi no ḽifha.
- I ḽisa pfushi dzo nanguludzwaho nga vhuronwane dza u engedza mafulufulu.
- Sele dza malofha dzi dzula dzo takala.

Musi ni tshi shumisa tshishumiswa itshi

- Na tshi shumisa musu na musu ni ḽo nyanyula mafulufulu.

Kushumisele:

Vhahulwane na vhana vha miḽwaha ya 10 na u fhira

Shelani phakhethe ngilasini yo ḽalaho $\frac{3}{4}$ nga maḽi.

Rithani zwi ite bulo ni sa athu nwa.

Ni songo shumisa phakhethe dzi no fhira nthihi kha awara dza 24.

Vhana vha miḽwaha ya fhasi ha ya 10.

Shelani hafu ya phakhethe ngilasini yo ḽalaho $\frac{3}{4}$ nga maḽi.

Rithani zwi ite bulo ni sa athu nwa.

Ni songo shumisa phakhethe dzi no fhira hafu kha awara dza 24.

Maḽwe mafhungomatsivhudzi

Kha zwi vhewe fhethu hu si na murongwe hu re fhasi ha 25°C hu sa swikeli vhana.

Phakhethe dzi re ngomu dzi a fhedza ḽwedzi.

Zwishumiswazwitikedzi: Vitamani B1, B6, B12, C.

A hu na tshiḽatshi, likithousu, swigiri kana zwiinganḽa.

Kha ri n̄wale

Rerani nga mbudziso idzi ni kha zwigwada zwaṅu ni kone u n̄wala phindulo.

Mafhungomatsivhudzi a n̄divho zwi amba mini?

Tshinwiwa tsha mafufufulu ndi mini?

Ni vhona u nga ndi ngani t̄hoho khulwane i re kha lebuḽu i ndenya kha t̄hoho dzi re kha mutumbu?

Hu na khethekanyo nngana kha lebuḽu?

Musi ro sedza maḽedere, ndi t̄hoho dza khethekanyo dzifhio dzi re na ndeme? Dzi n̄waleni.

Ndi t̄hoho dza khethekanyo dzifhio dzi si na ndeme? Dzi n̄waleni.

Ndi zwingafhani zwine vhana vha re na miṅwaha ya fhasi ha ya fumi vha tea u nwa?

Ndi nga mini ri tshi nwa Act-Yu-go?

Ni nga dipfa ngandilade musu no nwa Act-Yu-go?

Kha ri n̄wale

Livhanyani maipfi na zwine a amba. Talani mutalo u tshi bva kha ipfi liṅwe na liṅwe li re kha tsha monde u tshi ya kha zwine la amba zwi re kha tsha u la.

tshihulwane
zwishumiswa
zwi re ngomu
zwiingwanṅha
pfushi
zwitopolwa

zwiengedzwa; zwiṅwevho
zwiṅwe; zwigede
zwiḽiwa; zwifushi
zwo shumiswaho
tshi shumaho; tshi thusaho
zwo shelwaho

Kha ri n̄wale

Lavhelesani ndaela idzi dza kunwelwe kwa tshinwiwa tsha mafufufulu.

Livhanyani mafhungomatsivhudzi a re kha khoḽomo ya tsha u ḽa na muhumbulo muhulwane u re kha tsha monde.

Vhalani ni tevhedze ndaela dzi re kha ḽebuḽu tshifhinga tshoṽthe.

Ni tea u ḽivha uri hu shumiswa mushonga mungafhani nahone lini.

Ni songo vuwa no ḽiita dokotela.

Tevhedzani tsivhudzo dzi no kwama mipimo ya miṽwaha na tshileme tsha muthu.

Tevhedzani tsivhudzo ya “ZWI DZUMBIWE”

Ni anzele u sedza uri tshiputeli/ tshifaredzi kana tshinwiwa a tsho ngo vuliwa.

Ni songo renga kana na shumisa tshinwiwa tsha mafufufulu tshine tshiputeli/tshifaredzi tshatsho tsha vhonala tsho kheruwa, tsho geriwa kana tsho tshetshekanywa.

Vheyani zwinwiwa zwoṽthe zwa mafufufulu kule na vhana vhaṽuku. Zwinwiwa izwi zwi anzela u ḽifha nahone vhana vha nga nwa u fhira mpimo vha tshi ri ndi ḽirinkhi.

Arali ḽebuḽu i tshi ri ni songo fha vhana vha re fhasi ha miṽwaha kana tshileme tshigede, ni songo zwi ita.

Ni songo vuwa no fha muṽwe kana na shumisa zwo kalulaho u fhira ndaela nge na humbula uri zwi ḽo shumesa kana zwa ṽavhanya u shuma.

Vhalani ni tevhedze ndaela dza ḽebuḽu. ṽalukanyani pfufhifhadzo dza lebula khulwane kulebula kuṽuku (tsp.) na miḽigireme (mg).

Ni sedzese ndaela dzi no amba nga kushumiselwe kwa tshinwiwa tsha mafufufulu.

Kha ri n̄wale

No zwi vhona uri ri shumisa maiti a no fana na **vhalani**, **ṽalukanyani** na **tevhedzani** musiri tshi ṽea ndaela? Maiti aya ndi a ndaela.

Zwino talelani maiti a ndaela (maiti a no ni vhudza uri ni ite mini) a re kha phara iyi.

Tshinwiwa tsha mafufufulu tsha hayani

Sage Pomegranate Green Tea Cooler

Ndaela: Vhilisani tshisagana tsha tie dala lwa minete ya 1-3 khaphuni nthihi ya maḽi a no fhisa. Nulani tshisagana tsha tie. Shelani mutoli wa u ḽifhisa. Rithani *sage* ye na shela nga lebula nthihi. Litshani zwi vhile lwa minete i no swika fumiṽhanu. Shelani izwi zwoṽthe khaphuni i re na aisi. Rithani u swika zwi tshi vho tou thwee ni ḽiphine.

Kha ri ñwale

Maipfi a re afho fhasi ndi ndaela. Musi ni kha zwigwada zwa vhoiwe, rerani nga mafhungo ane na nga a vhumba ni tshi shumisa maipfi aya, ni a ñwale kha mitaladzi i si na tshithu afho fhasi. Shumisani mafhungotswititi nahone ni vhe na vhuṭanzi uri ipfi ḽa u thoma ḽi thoma nga ḽeḽeredzanzi nahone fhungo ḽi fhela nga tshiga tsha u awela.

Ri shumisa ndaela kha ndayo, tsivhudzo, khumbelo, nyeletshedzo, nzinginyo na kha u kombetshedza. Ri vhumba ndaela nga u shumisa mutshila “-ni” wo ṭumiwa kha mudzi wa ḽiiti. Ndaela dzi anzela u thoma mafhungo.

Inwani mushonga.
Dzulani fhasi!
Tñanyani ni si we!

TSHIFHINGA (LMUDI)
TSHA NDAELA

- dzhiani** _____
- ṅeani** _____
- vhalani** _____
- valani** _____
- khiyani** _____

Kha ri ñwale

Shumani ni kha zwigwada. Lavhelesani murahu kha bammbiri ḽa u shumela ḽa mafhungomatsivhudzi a ndivho ḽi re kha siaḽari ḽa 70 ni talele ḽiḽadzisi ḽa tshifhinga ḽithihi, maḽadzisi a digirii mavhili, ḽiḽadzisi ḽa maitete ḽithihi na ḽiḽadzisi ḽa fhethu.

Maḽadzisi a tshifhinga a ri vhudza uri lini nauri kangana: zwino, ṅamusi, kanzhi.

Maḽadzisi a maitete a ri vhudza nga kuitelwe kwa zwithu: zwavhudi, nga u ṭavhanya, nga u ongolowa.

Maḽadzisi a fhethu a ri vhudza uri ngafhi: nṯha, fhasi, fhano, fhaḽa, ngomu.

Maḽadzisi a digirii a ri vhudza nga vhudzivha ha nyito: nga maanda, tshoṯhe, zwiṭukuṭuku.

MADADZISI
A

Kha ri ñwale

Ñwalani mafhungo aṅu inwi muṅe ni tshi shumisa maipfi a tevhelaho. Humbelani khonani yaṅu a ṭole mafhungo aṅu musu no no fhedza u ñwala.

- ṅamusi** _____
- nṯha ha** _____
- nga maanda** _____
- nga u ṭavhanya** _____
- kanzhi** _____

Kha ri vhale

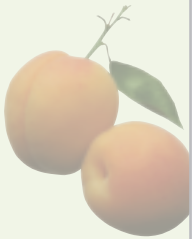

Diteleni dirinki ya smoothies

Ndi nga Mugivhela nga masiari, li tou nzirrr. Thami o didzulela hayani nahone u kha di tou bva u fhedzisa tshuñwahaya yawe. Kukaladzi kwawe kuṭuku na kurathu vho ya mavhengeleni na vhabebi vhavho. U a zwi divha uri vha do vhuya vho li pfa duvha mikulo i sa pfiwi.

A nga vha thusa nga mini, ngoho? A mbo ya khishini he a wana risipi i no nga sa vhuṭolo ya u ita dirinkhi ya smoothies i no tou thwee!

A mbo vhala iḷa risipi nga u ṭavhanya a tshea ḷa u ṭanganedza kurathu kwawe na kukaladzi nga dirinkhi ya u difha musu vha tshi swika nga awara ya vhuṭanu nṭha ha ṭhoho.

Thimbanywa

- 1/2 ya khaphu ya maberegisi, tshienge, zwiṭiroberi, manngo kana mapuḷamu
- 3/4 ya khaphu ya yogathi
- khaphu nthihi (1) ya mafhi
- 1/2 ya khaphu ya muomva wo sukiwaho
- kulebula kuṭuku kuthihi (1) kwa swigiri

Kuitele

1. Swotolani mitshelo.
2. Tshetshelani mitshelo i bve zwipiḷa.
3. Shelani thimbanywa dzoṭhe bodoni/panini.
4. Ṭanganyisani thimbanywa dzi ite bwindi li sekene li si na mapundu.
5. Shelani ngilasini.
6. Zwi dzudzeni firidzhini zwi rothole.

Kha ri ṅwale

Thomani nga u amba nga phindulo dza mbudziso idzi ni tshigwadani tsha vhoiwe, ni kone u dzi ṅwala.

Ni tea u lugisa mitshelo nga ṅdilaḷe?

Ni do shumisa swigiri nnzhi u fhira mafhi?

Ndi miomva mingana ine na do i shumisa?

Kha ri n̄wale

Fhedzisani mafhungo ni tshi t̄alutshedza maga e Thami a tevhela one kha u ita d̄iriki ya *smoothies*.

Tsh̄a u t̄homa ni tea ...

U bva afho ni ...

Ha tevhela ...

Tsh̄a u fhedza ni tea ...

Thami u d̄o fha vhathu d̄irinkhi ya *smoothies* nga ndilade?

Ni vhona u nga kukaladzi kwawe na kurathu vho d̄ipfa hani musi vha tshi swika hayani. Ngani?

Kha ri n̄wale

T̄anganyani mafhungotswititi aya mavhili ni vhumbe mafhungotserekana. Shumisani maipfi a re kha zwitange.

Thami o vhaḁa mitshelo. Thami u t̄odou ita d̄irinkhi ya *smoothies*. (ngauri)

Thami u shela swigiri. Thami u t̄anganyisa mitshelo. (nga murahu)

Thami o sala hayani uri a kone u fhedzisa tshuñwahaya yawe. O vha a tshi khou tama u ya mavhengeleni. (nah)

Thami o ita d̄irinkhi ya *smoothies*. Ho vha hu tshi khou fhisa. (vhunga)

Thami u bvisa d̄irinkhi ya *smoothies* firidzhini. I tshi vho rotholela. (musi)

Fhungotswititi li na nefungo na liiti, nahone li buletshedza muhumbulo wo fhelelaho.

Thami u ita d̄irinkhi ya *smoothies*. Fhungotserekana li na fhungodavhi lo imaho nga lothe li no tevhelwa nga fhungodavhi li sa imi nga lothe. Ri shumisa maipfi a no nga sa ngauri, nga murahu, naho, musi, uri kha u tuma mafhungodavhi mavhili.

Thami o shela ngilasini zwe a t̄anganyisa musi o no fhedza.

Kha ri ñwale

Didzhieni ni tshi khou fha Thami ndaela dza uri u tea u ita mini musi a sa athu ita ñirinkhi yawe ya smoothies. No dzula no itelwa ndaela ya u thoma.

Tshá u thóma iyani ... *ñhishini.*

U bva afho wanani ...

Ha tevñela ...

Tshá u fhedza itani ...

Kha ri ñwale

Kalim a vha a tshi khou ñoñou ita mabisikitsi a zwifhañuwo zwi no seisa. A ñwalela mudededzi wawe imeñi a tshi humbela ndaela dza u baka. Vhalani imeñi ye mudededzi wawe vha mu rumela ni kone u ola tshifhañuwo afho tshikhalani tshe na ñewa.

I ya ha: 'Thuli Ngoma' tn@lehobo.co.zaI bva kha: Kalim@newtownkzn.com

3 Thafamuhwe 2014

14:22

Mafhungo: Ndaela dza mabisikitsi a *icing*

Kalim wanga

Thimbanywa khedzi khathihi na maga, zwine na ño zwi shumisa kha u ita tshifhañuwo.

Itani ñdownñowe ya u tou ola tshifhañuwo ni sa athu ita mabesikitsi.

Thimbanywa

- Khaphu dza 2 dza swigiri ya *icing*
- Lebula ñhukhu dza 2 dza mañi
- Tshikhañarazwiñiwa tsha ñaña.
- Phakhethe nthihihi (1) ya mabisikitsi a Marie
- Kubogisi kuñuku kwa Smarties
- Zwipiña zwa 2 zwa ñikhurisi
- Phakhethe ya dzidzhelñibini
- Zwiñuñedzi zwa tshokoleithi

Kuitele

1. Sefani swigiri ya *icing* ya lebula dza 10 ngomu baweleni; ni shele mañi o linganaho a u ita bwindi ñi no ñodzea.
2. Pwañulelani marotha a si manzhi a zwikhañarazwiñiwa zwa ñaña, zwitswuku kana zwa lutombo uri ni khañare tshifhañuwo.
3. ñodzani swigiri ya *icing* ya kulebula kuñuku kuthihi ñña ha besikitsi ni fhoredze nga lufhanga.
4. Shumisani *smatie* tsha buraunu na tsha lutombo kha u ita maño.
5. Tsheani tshipiña tsha ñikhurisi ni ite mulomo nga u tshi khotetshela ñña.
6. Dongolani *icing* dala ni vhumbe ningo ngayo.
7. Shumisani zwiñuñedzi zwa tshokoleithi kha u ita mavhudzi, ndebvu na tsie dza ñña ha maño.
8. Ni songo hangwa u thoma nga u tou ola na u khañara ni sa athu u tshi vhumba!

Ndi ni tamela mashudu!

Mrs Ngoma

U rumela

Duvha:

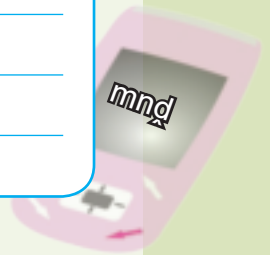

Kha ri ñwale

Didzhieni hu inwi Kalim, zwino no humbula u rumela mudededzi wañu sms ya u vha livhuha kha zwe vha ni thusa. Shumisani maipfi aya kha sms yañu.

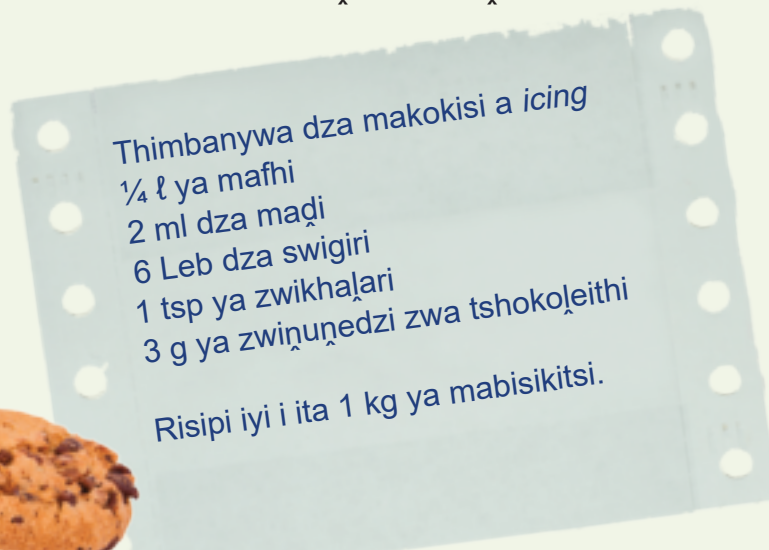

Four horizontal lines for writing a message.

Kha ri ñwale

Khonani yañu u ni rumela thimbanywa dza risipi. U shumisa pfufhifhadzo ya maipfi. Ñwalululani pfufhifhadzo idzi u itela uri muzwala wañu a re muṭuku a kone u dzi tevhela.

Thimbanywa dza makokisi a icing
¼ l ya mafhi
2 ml dza maḡi
6 Leb dza swigiri
1 tsp ya zwickhalari
3 g ya zwiñuñedzi zwa tshokojeithi
Risipi iyi i ita 1 kg ya mabisikitsi.

Five horizontal lines for writing a message.

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni kone u fhindula mbudziso.

- Ni vhona u nga ni nga ita swobo ya matombo?
- Ni vhona u nga muthetshelo wayo u nga vha ufhio?
- Ndi zwifhio zwine na zwi vhona tshifanyisoni zwine zwa ni nea lusevheḽi lwa u ita swobo?

Kha ri vhale

Vhalani phara iyi i no bva kha bugu i no pfi *Stone Soup* ni fhindule mbudziso.

Maswole mararu o vha a tshi khou vhuya hayani a tshi bva nndwani. Vho vha vha sa athu la tshithu maḽvha mararu othe nahone vha tshi khou sika nga ḽala. Vha mbo swika kuḽanani kuḽwevho heneḽha ḽilani fhedzi vhathu vha afho fhethu vha hana u vha nea zwiliwa. Vha dzumba nama, kherotsi, khavhishi, goroi na maḽabula.

Musi maswole aya a tshi lingedza u humbela zwiliwa vhathu vha zwifha vha ri a vha na zwiliwa. Aya maswole a tea uri a luke maano a u ita uri vhathu vha muḽanani uyu vha vha fhevho zwiliwa.

Ndi fhaḽaha swole la u thoma li tshi vhidzelela la ri, “Vhathu vha hashu!” Vhathu vha mbo sendela. “Ri maswole mararu a no khou sika nga ḽala shangoni lisili. Ro ni humbela zwiliwa zwino vhoiwe a ni na zwiliwa. Arali zwo ralo, ri ḽo tea u bika swobo ya matombo.

Swobo ya matombo? Ndi zwiswa hezwo.

“Tsha u thoma ndi tshauri ri wane bodo khulu ri i ḽadzie nga maḽi khathihi na u vhasa mulilo u no ḽo dudedza maḽi aya,” ndi liḽa swole li no ralo.

“Zwiḽwe hafhu zwine ra ḽoḽa ndi matombo mararu a khulungwa a no suvhelela.” A zwo ngo konḽa u wana matombo aya. Vhathu vha muḽanani uyu vha mangala zwihulu musu vha tshi vhona maswole vha tshi posa matombo aya bodoni.

“Swobo i ḽifha nga muḽo na phiriphiri,” ndi maswole a no ralo, zwenezwi vha tshi khou rithelala. Vhana vha gidima vha tshi ya u dzhia muḽo na phiriphiri.

“Matombo o raliho a anzela u ita swobo ya ḽḽa. Fhedziha arali ra nga shela kherotsi, zwi nga ḽifha hani ngoho.” Kutukana ku no pfi Francois (Furanshwa) kwa gidima kwa yo dzhia kherotsi dze dza vha dzo dzumbiwa nga nguvho.

“Swobo ya maḽhakheni ya matombo i ḽifha nga khavhishi,” hu amba maswole zwenezwi vha tshi khou tshetshelala kherotsi ngomu bodoni. “Fhedzi a zwi thusi tshithu u humbela khavhishi vhunga i siho.” Marie kwa mbo gidima kwa ya kwa oḽolola khavhishi tharu fhasi ha mmbete.

Duvha:

Ilepisisi: Zwithoma zwiraru (...) zwi shumiswa kha u sumbedza uri hu na maipfi kana Mafhungomatsivhudzi e a siwa nnda.

“Arali ro vha ri na kuṅama nyana na zwiḍabula nyana swobo iyi yo vha i tshi ḍo ḍifha ya vhuya ya kula na liṅo.” Vhathu vha muḍanani vha mbo elelwa he vha dzumba hone maḍabula na ṅama dze vha vhenga vha nembeledza. Vha mbo rwa gwilisha vha tshi ya u fhahulula.

Swobo i no ri u ḍifha ya vhuya ya kula na liṅo – yo bikwaho nga matombo. Zwi pfala zwi vhuṭolo hu no mangadza!

“Yoo,” ndi maswole a no ralo a tshi khou ralo u rithelela ṅama na maḍabula, “ngavhe ri vhe ri na goroi nyana na khaphu ya mafhi mani! Fhedzi a zwi thusi tshithu u humbela zwithu zwi siho.”

Vhathu vha mbo vhuya vha tshi gagamisa goroi i no bva zwaiteleni na mafhi a no bva dzikhameloni. Maswole a mbo rithelela goroi na mafhi vhathu vho ṭalela bodo i tshi xaxara.

Ho no vha fhaḷa, swobo ya mbo vhibva. “Thetshelani noṭhe ni pfe muḍifho,” ndi maswole a tshi amba. Li tshi tsha nga tshamatshelo maswole aḷa a mbo ṭuwa vha ...

Kha ri ṅwale

Rerani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada ni kone u ṅwala phindulo.

Ndi mini zwe zwa ita uri swobo iyi i ḍifhe ngaaurali? Ndi matombo?

Ni vhona u nga maswole vho zwi kona hani u fhura vhathu vha muḍanani uyu?

Ni vhona u nga maswole avha vha ḍo fhirela ngafhi?

Zwiitisi zwaauri maswole vha ri hu ḍiswe matombo na thimbanywa dziṅwevho ho vha mini?

Vho shumisa **thimbanywa** dzifhio?

Vho tevhela **maga** afhio?

Mvelelo yo vha ifhio?

Kha ri n̄wale

Nangani lushaka lwa swobo ine na i bika hayani.
 N̄walani mutevhe wa **thimbanywa**.
 Ni vhe na vhuṭanzi uri a ni sii tshithu.

N̄walani ndaela kha kupiḡa kwa bamm̄biri ni tshi shumisa ndaela sa **ṭanganyisani** thimbanywa zwavhuḡi, **tshetshelani** nyala, **shelani** thimbanywa dza tshiluḡi kha dzo dziaho. Ni vhe na vhuṭanzi uri ndaela dzaṅu a dzi ṭahedzi. Ni songo sia **liga** na lithihi.

Vhalelani tshigwada risipi yaṅu. Ni vhe na vhuṭanzi uri muṅwe na muṅwe u a p̄sesa maga ane na khou a tevhela a u ita swobo iyi.

N̄walani mvetamveto ya u thoma ya thimbanywa na ndaela. Humbelani muṅwe kha tshigwada tshaṅu a sedzuluse mvetamveto iyi.

T̄himbanywa dza swobo ine nda i funesa

Kha ri n̄wale

Lavhelesani fhungo ḡa u fhedza ḡa tshiṭori tsha swobo. A ḡo ngo fhelela. Ni a kona u vhona zwithoma zwi re magumoni a mutaladzi? Zwithoma izwi zwi sumbedza uri tshiṭori a tshi ngo fhela. N̄walani phara ya u penndela tshiṭori itshi.

Kha ri n̄wale

Shumisani tshiṭori tsha swobo ya matombo kha u ita ḷitambwa.

- Shumani ni zwigwadani zwa vhoiwe. Hu tea u vha na vhabvumbudzwa vha tevhelaho kha ḷitambwa ḷaṅu: maswole mararu, vhathu vha muḍanani vha rathi.
- Swole ḷithihi kha ḷi vhe ḷone ḷi no ṅea ndaela dza zwithu zwine zwa fanela u ḍiswa kha maswole.
- ḷiṅwe swole kha ḷi vhe ḷa u ṅea ndaela dza kubikelwe kwa swobo.
- Swole ḷa vhuraru kha ḷi vhe ḷa u bika swobo nahone ḷi tshi tevhela ndaela nga ṅila yone.
- Ni vhe na vhuṭanzi uri muṅwe na muṅwe wa vhabvumbudzwa avha u na zwine a amba nahone vhoṭhe vha a shela mulenzhe kha u bika iyi swobo.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u ṅwala
- ṅwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu ● Vusuludzani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho ● Zwino ṅwalani maṅwalwa aya buguni yaṅu nga vhudete.

Kha ri n̄wale

ṅwalani ngaganyaḷitambwa ya ḷitambwa ḷaṅu. Shumisani ṭhoho hedzi.

ṭhoho

Blank writing line for the 'ṭhoho' section.

Bono

Bulani uri bono ḷi khou bvelela ngafhi nahone lini.

Blank writing line for the 'Bono' section.

Vhabvumbudzwa

Bulani uri ndi vhabvumbudzwa vhafhio vha re kha bono ḷa u thoma. ṭalutshedzani mvumbo dzavho. Hu nga hu miṅwaha yavho, mishumo kana vhushaka havho na vhabvumbudzwa vhaṅwe.

Blank writing lines for the 'Vhabvumbudzwa' section.

Puloto

Blank writing lines for the 'Puloto' section.

Kha ri ambe

- Musengavhadzimu (musengavhadzimu) ndi mini?
- Ndi lini hune na vhona musengavhadzimu
- Mivhala ya musengavhadzimu ndi ifhio?
- Musengavhadzimu i itwa nga mini?

Kha ri vhale

Vhalani phara ni rere ngayo ni kha tshigwada tshaṅu.

Ni nga zwi kholwa uri mivhala yoṭhe i re makoleni i bva kha zwisephenene zwa buse ḽi re mufheni? Buse ḽi humisela murahu na u kokodza tshedza tsha ḽuvha. Arali na nga ita ḽiedza ḽi sa konḽi ni ḽo kona u zwi vhona uri iyi ndi ngoho naa kana hai.

Zwithu zwa hone zwi a konḽa u vhone lune na tea u ita ḽiedza ḽi nṯha ha ṯafula lufherani lu re na swiswi ḽitswu.

Shelani maḽi ngilasini ndapfu i ḽale ni shele hafu ya kulebulakuṯuku kwa mafhi maḽini. Vhonetshelani nga thotshi tsinitsini na ngilasi. Vhonetshelani ni kha masia o fhambanaho ni vhone musi muvhala wa maḽi a re na mafhi u tshi shanduka zwiṯuku.

Shelani hafhu hafu ya kulebulakuṯuku kwa mafhi ni vhone uri hu bvelela mini.

Tsha u fhedza, shelani iṯwe hafu ya kulebula kuṯuku kwa mafhi. Tshimbudzani thotshi nṯha na fhasi. Vhonetshelani ni kha masia o fhambanaho ni vhone uri hu bvelela mini.

Kha ri ṅwale

Nangani ṯhoho ya phara iyi ni bule uri ndi nga mini ni tshi humbula uri ndi yoneyone.

Mivhalavhala makoleni

Liedza la mivhala

Linḽa

- Talelani maipfi oṯhe a ndaela (maiti a ndaela) nga muvhala mutswuku.
- ṅwalani maipfi kha fuḽoutshati i re afho fhasi, a tevhekane nga ngona.

_____ → _____ → _____

_____ ← _____ ← _____

_____ → _____ → _____

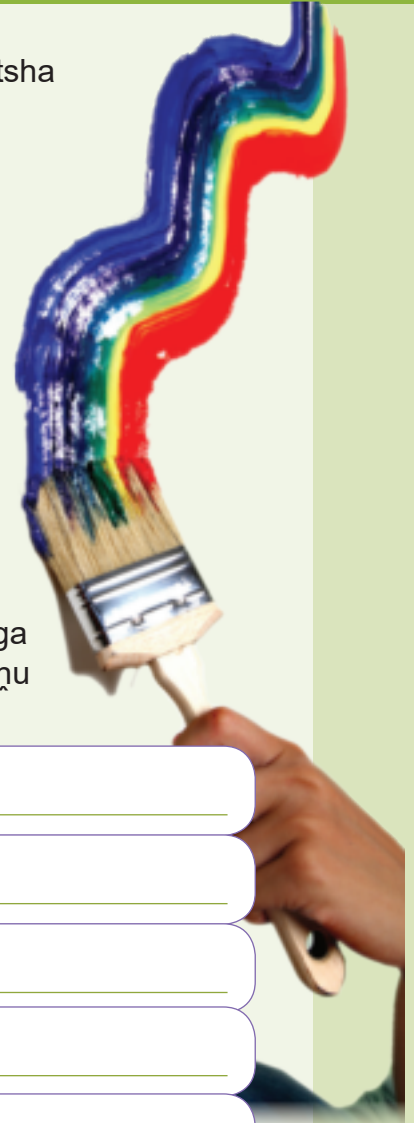
Kha ri n̄wale

Livhanyani maipfi a no bva kha phara a re kha tsha monde na zwine a amba zwi re kha tsha u la.

N̄walani maipfi aya no a swifhadza dikishinarini yaṅu.

Maipfi
zwisephenene
humisa
kokodza
zwiṅtuku
ita
tshaka

Thalutshedzo
mifuda
shuma
nyana
dzhenisa ngomu
bvisela nṅa
zwipiḍapiḍa

Kha ri n̄wale

Tangedzelani mabulafhethu a re kha iḷa phara nga muvhala mutswuku. Zwino n̄walani mafhungo aṅu inwi muṅe ni tshi shumisa mabulafhethu aya.

kule

fhasi

tshikoloni

nṅha

ngomu

Kha ri n̄wale

Khaḷarani musengavhadzimu. Ni kone u dzhenisa maṅaluli a mivhala o teaho afho kha musengavhadzimu.

meruni	lutombo	mutswuku	musina (koporo)	tshitopana
ṅaḍa	mudala	mutswu	burauni	lutombo lwo dombelaho
masitadi	indigo	vayoḷethe	mauve	phephuḷu

Zwino n̄walani mafhungo a inwi muṅe ni tshi shumisa maṅaluli a mivhala e ni si a shumise kha musengavhadzimu.

Kha ri n̄wale

Shumani ni na khonani yaṅu. Muthihi wa vhoiwe u fanela u fha ndaela muṅwe a dzi tevhele. Sedzani ni wane uri khonani yaṅu u tevhedza ndaela nga n̄dila yone naa. Shumisani kupiḁa kwa bammbiri ḽi re kha siṭari i tevhelaho.

- 1 N̄walani dzina ḽaṅu kha mutaladzi wa u thoma kha kubammbiri kha mukano wa tsha monde.
- 2 Kha mutaladzi wa u thoma kha kubammbiri n̄walani nomboro 1 u swika kha 9. Thomani kha tshanda tsha monde ni n̄wale nomboro ni tshi tou gandisa. Siani mavhaka vhukati ha nomboro iṅwe na iṅwe.
- 3 Tangedzelani nomboro 6.
- 4 Olani ṅaledzi khonani ya n̄ṭha ya tshanda tsha monde tsha siaṭari.
- 5 Petani bammbiri nga vhukati ḽo lapfela matungo.
- 6 Putululani bammbiri, ni dovhe ni ḽi pete nga vhukati ḽi tshi tsa.
- 7 Shumisani ṭhodzi ya penisela kha u phula buli vhukati ha bammbiri ḽi (afho hune mipeto ya ṭangana hone)
- 8 Olani mbilu u mona na buli ḽe na ita kha bammbiri ḽaṅu.
- 9 N̄walani inishiaḽa ya u thoma ya dzina ḽaṅu khonani ya n̄ṭha ya tshanda tsha u ḽa tsha siaṭari.
- 10 Kha mutaladzi wa u fhedza wa siaṭari, n̄walani uri zwo itwa tsini na mukano.

Kha ri n̄wale

Ni khou tamba kha ḽitambwa ḽi no pfi *The Rainbow Creature*. Mme aṅu vha tea u ni rungela khosishumu. Tevhedzani ndaela dzi re kha siaṭari ḽi tevhelaho ni tshi ola khosishumu iyi, i khaḽareni ni i ḽebuḽe uri ni i fhe mme aṅu.

Duvha:

- hemmbe ya vhutswuku ho dombelaho
- thaithi ya vhudala ha *emerald*
- muṅadzi wa tshitopana wa rekithiengele u re na mithenga mivhili nga nṱha.
- zwienda zwa ṱhodzi zwa mukumba mutete zwi re na thambo dza lutombo.
- nḽevhe dzo imaho dza indigo
- bannda ḽa violethe

Kha ri ambe

Kha ri vhale

No no vhuya na inthaviyu muñwe muthu? Arali no no vhuya na zwi ita, țalutshedzani tshigwada tshañu uri uyu muthu ndi nnyi na hone ngani. Arali ni sa athu, țalutshedzani tshigwada uri ndi nnyi ane na nga tama u mu inthaviyu nahone ngani. Ndi mbudziso dzifhio dzine na nga vhudzisa muthu we a vhuya a vha mudizaini wa fesheni? Nga nñda ha u shumisa inthaviyu, ndi nñila dzifhio dziñwe dzine na nga dzi shumisa kha u wana zwinzhi nga mudizaini wa fesheni?

Vhalani inthaviyu ye ya itwa nga Xoli Mtshali wa magazini wa *Seventeen* a tshi amba na Henry Holland, a re mudizaini a no dzula London ane a khou shuma na mavhengele a Mr Print.

- Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na țhoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbizani mațo (u sikima) kha siațari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

XM: Vho thoma u shuma na Mr Print nga nñilade?

HH: Hu na muthu we a nkwama musu ndi London. Ndo vha ndi sa athu vhuya nda pfa nga Mr Print fhedzi musu ndi tshi thoma u ita țhodișiso, nda wana uri vhunzhi ha vhatu vha Afrika Tshipembe vha a takalela zwiamboro zwa hone, nda zwi vhona uri zwi nga nthusa u dzhena kha bindu iji.

XM: Ndi zwikhipha zwifhio zwa Mr Print zwine vha zwi funesa?

HH: Ndi funesa zwi re na zwifanyiso zwa zwipuka!

XM: Vha divheswa nga zwikhipha zwavho zwi no mangadza. Nyeletshedzo yavho malugana na uri muthu a ambare tshikhipha nga nñila i songo dowelwaho ndi ifhio?

HH: Hu na nñila nnzhi. Muthu kha ambare zwikhipha e na dzhuwełari kana phendelo dza u dițongisa. Ndi vhona u nga zwi a naka u ambara tshikhipha na tshithu tshi songo dowelwaho sa tshikete tsha mithenga.

XM: Vha vhona tshitaela tsha Afrika Tshipembe tshi tshitaelađe?

HH: Ndi takadzwa nga nñila ine vhatu vha Afrika Tshipembe vha țanganedza ngayo mivhala na makolo. Zwi a takadza vhukuma. Hu na mashango manzhi ane vhadzulapo vhao vha tata u ambara mivhalavhala.

XM: Vha a takadzwa nga u vhala?

HH: Ndi endela mashango manzhi nahone ndi takadzwa nga u vhala magazini. Magazini dzi ñea vhavhali tshifanyiso tsha zwine zwa khou bevelela feshenini tshifhinga tshifhio na tshifhio.

XM: Vho thoma sa muvhigi wa gurannđa vha vho dzhena kha zwa u dizaina zwikhipha. Zwino vha mudizaini wa fesheni wa bvumo. Vha nga eletshedza mini vhadizani vha re vhaswa?

HH: Ndi vhona u nga vhaswa vha tea u ita țhodișiso kha indasițiri ya fesheni vha sedze nñila dzo fhambanaho dza u shuma kha indasițiri iyi. Muthu a nga vha dizaina kana muțanafesheni kana murengi!

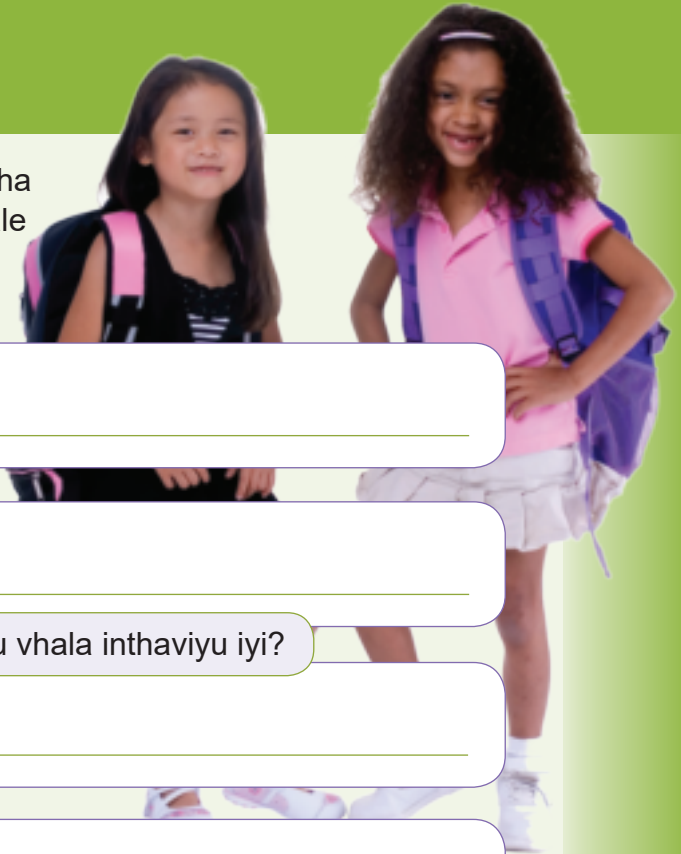

Duvha:

Kha ri ñwale

Rerani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada tsha vhoiwe ni ñwale phindulo.

Xoli Mtshali u shuma ngafhi?

U khou inthaviyu nnyi?

Ni vhona u nga ndi vhoneyi vhane vha nga takalela u vhala inthaviyu iyi?

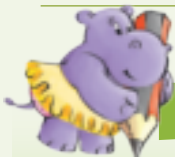
Ndivho ya inthaviyu iyi yo vha i ifhio?

Ndi zwiambaroḽe zwine vha khou amba ngazwo?

Kha ri ñwale

Itani mbudziso tharu dzine na nga tama u vhudzisa Vho Henry Holland. Ni songo hangwa u thoma mbudziso dzaḽu nga leḽeredanzi na u fhedza nga tshigambudziso.

Kha ri ñwale

Vho Henry Holland vha ri vha takadzwa nga u shuma na vhadizaini vha Afrika Tshipembe.

Ñwalani mafhungo aya e kha maambelwa/ mafhungo a u vhigela.

Vho Henry Holland vha ri, “

Xoli Mtshali uri Vho Henry Holland vha mudizaini wa fesheni a re na bvumo.

Xoli Mtshali uri, “

Vho Henry Holland na vha Mr Print vho țanganelana kha u vanganya mpho ya vhutsila na ya bindu kha u sima ǀebuǀu ntswa ya zwickhipha. Zwickhipha izwi zwi khou rengiwa nga maanǀa. Tshiñwe tshe tsha ita uri zwi konadzee ho vha u shumisa havho vhadizaini vha no khou tou thoma, Flora na Tina vha Floral Designs. Vha Mr Print vha khou țoǀa vha tshi ñwala atikili i no amba nga fesheni ya vhaswa.

Kha ri ñwale

Ñwalani țhoho tharu dza fesheni dzine vha nga ñwala ngadzo dzo tea vhana vha miñwaha ya fumithihi na ya fumimbili.

Kha ri ñwale

No humbula u ñwala atikili i no pfi *U ǀebuǀa kana u sa ǀebuǀa*. Ni tea u ita inthaviyu na vhatu khathihi na u wana mafhungomatsivhudzi kha zwe zwa tou ñwaliwa.

Ni vhona u nga ni nga inthaviyu nnyi? Ñwalani zwiko zwivhili zwo fhambanaho, sa vhana vhațuku, mavhengele kana vhadizaini. Bulani zwiitisi zwauri ni nange zwiko izwi.

Tshaka mbili dza mbudziso

mbudzisothopolwa: dzi țoǀa phindulo ya ee kana hai.

mbudzisoțhalutshedzwa: phindulo i țoǀa uri muthu a thome a humbule nahone u a țahisa mihumbulo yawe na vhudipfi hawe.

Kha ri ñwale

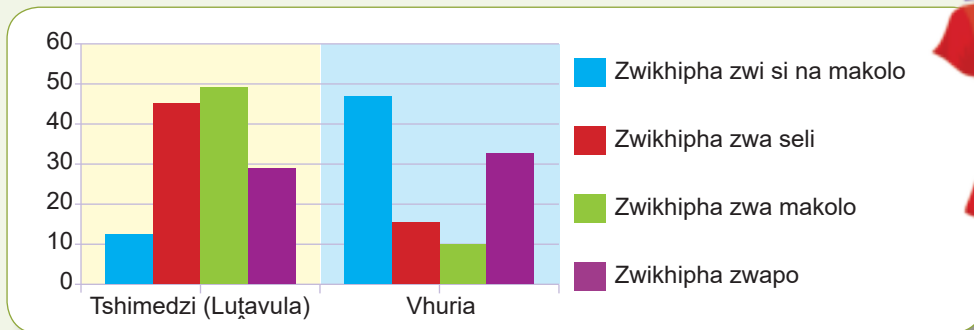
Ñwalani mbudziso dzañu hafha. Ñwalani mbudzisothopolwa mbili na mbudzisoțhalutshedzwa mbili.

Ni ita inthaviyu na vhana vha murole wa miñwaha ya fumimbili (12) ngauri ni khou tama u ñivha uri ndi zwithu zwifhio zwi re zwihulwane khavho musu vha tshi renga zwiambaro. Mutengo u na mushumo? Vhengele ǀine vha renga khaǀo ǀi na mushumo? Ndi zwifhio zwine zwa vha zwihulwane, u tshimbila na fesheni kana u ambara wa fanelwa? Tshihulwane ndi u renga zwiambaro zwi no ñivhea? Vha takalela zwiambaro zwi sa țahali nga u țavhanya kana zwine zwa vha zwa tshifhinga tshenetsho fhedzi? Ndi nnyi a no vha nangela zwiambaro – ndi vhone vhañe kana vhomme avho?

Kha ri n̄wale

Musi no no ita inthaviyu na vhana vha murole wa miṅwaha ya fumimbili, dzhiani zwe na wana kha ṭhōḍisiso yaṅu ni ole girafu ngazwo.

Ndi zwifhio zwine na kona u zwi vhona malugana na zwikhipha zwi si na makolo na zwa makolo zwi no rengiswa nga tshimedzi na vhuria?

Hu rengiswa zwikhipha zwingana zwa seli zwo ṭangana zwoṭhe? Hu rengiswa zwikhipha zwapo zwingana? Phambano ndi ifhio?

Ni vhona u nga ndi nga mini zwikhipha zwa seli zwi tshi funeswa nga Tshimedzi?

Ni vhona u nga vhana vha funesa zwikhipha zwi re na ḽebuḽu kana zwi re na mbonalo nngede? Tikedzani phindulo yaṅu.

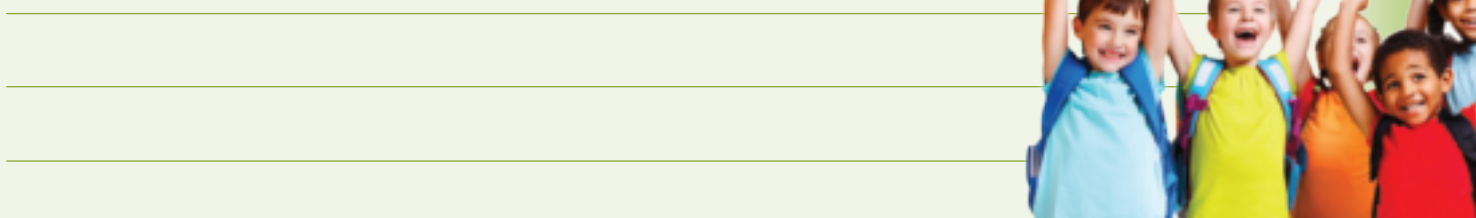
Ndi vhana vhangana vha no takalela zwikhipha zwa seli u fhira zwikhipha zwapo? _____

Ndi vhana vhangana vhe vha renga zwikhipha zwi si na makolo nga Tshimedzi? _____

Ndi vhana vhangana vhe vha renga zwikhipha zwi si na makolo vhuria? _____

Ndi nga mini zwo ralo? _____

ṅwalani mitaladzi i si gathi ni tshi amba uri ndi zwifhio zwiṅwe zwe na zwi wana kha ṭhōḍisiso yaṅu.

Kha ri ambe

Vhudzani tshigwada tshanu uri ni tamba mutambo ufho. Zwino vha talutshedzeni milayo ya hone. Shumisani maambwaita.

Maambwaita: nefungo wa fungo ndi ene muiwa wa nyito i no khou buliwa nga liiti.

Tsumbo: Musidzani o rwa bola.

Kha ri vhale

Mudavhi wa volibolo wa Hout Bay wo dala nga vhasidzana na vhatukana vhane vha khou ita ndowendowe. Ndi mini tshi no vha kunga mutamboni uyu?

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni ḑo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Nḑivhadzo gurannḑani

Miñwahani mivhili yo fhiraho mapholisa vho vha vha khou vhalahela nga gennge dza mavemu vhuḑoni uho nahone vho vha vhe na lutendo lwaauri arali vhaswa vha nga kungiwa nga mutambo uyu zwi ḑo ita uri vha teledze u dzhoina dzigennge. Zwenezwoha, vha mbo ita nḑivhadzo kha gurannḑa hu u itela uri muthu ane a nga takalela u gudisa vhaswa mitambo a vha kwame.

Vho Amanda Coetzee vha vhona nḑivhadzo iyi vha mbo ḑi founela “Nḑe ndi mukegulu wa mutshena we a vha a tshi tamba volibolo kale” vha ralo vha tshi vhudza mapholisa. “Zwo luga,” ndi mapholisa vha no ralo. “Kha ri thome.” Nangoho Vho Amanda vha mbo ḑi thoma u gudisa vhana na zwenezwo.

U bva kha u shaya dzangalelo u ya kha volibolo.

Ḑuvha ḑa u thoma holoni ya tshikolo vhatukana vhe vha dzhena vha tshi kokodza milenzhe vha vhone vha si na dzangalelo. Fhedzi nga murahu vhañwe vha thoma u vha na dzangalelo vha vhudza vhañwe uri vha ḑe vha tambe. Vho Amanda vha thoma u kwama dzikhamphani uri dzi lambedze nga zwishumiswa. Ha fhedzisela hu na thimu mbili, vha thoma u ṭaṭisana na thimu dzi bvaho Muizenberg, Cape Flats na Khayelitsha.

Naledzi yo takuwa

Vho Amanda vha ri mutambimakone ane a khou vhonelesa ndi Thandi Nkomo. U na miñwaha ya fumithihi nahone o tambela thimu ya vunḑu ya fhasi ha miñwaha ya fumiiṅa. Thimu yo dovha ya vha kha makhaulatshele vunḑu, fhedzi ya ḑiwa nga thimu ya Algoa Bay.

I tamba nga luvhilo, ya takadza ya dovha ya ḑifha.

Thandi o litsha hokhi a ya kha volibolo, uri “Volibolo i a ṭavhanya na u takadza. I a ḑifha.”

Thimu dza Hout Bay dzi ita ndowendowe luvhili kana luraru nga vhege. Fhedzi Thandi u dzula e mudavhini e kha ndowendowe u swika ḑi tshi kovhela. U itiswa ngauri u a zwi funa nahone u na zwihulwane zwe a ḑiimisela zwone zwa matshelo.

Duvha:

Kha ri n̄wale

Ndi ngani ho thoma volibolo Hout Bay? _____

Thimu dzo vha dzi tshi khou bvela phan̄ḁa? Tikedzani phindulo dzaḁu. _____

Vha na tshifhinga tshingafhani vha tshi khou tamba volibolo? _____

Ni vhona u nga maḁwalwa aya a bva ngafhi?

Nangani tshithihi tsha zwi tevhelaho ni tikedze phindulo yaḁu.

1. Tshiḁorini
2. Litambwani
3. Gurannḁani

Neani maḁwalwa aya ḁoho. _____

Kha ri n̄wale

Vhalani zwine Vho Amanda vha amba malugana na volibolo na mitambo. N̄walani zve vha amba zwi kha maambelwa.

“Ndo tamba volibolo ndi tshee muḁuku.”

Vḁo amba uri

“Ri tea u ita uri vhaswa vha takalele mitambo u itela uri vha vhe na mivhili yo khwaḁhaho vhe na mutakalo.”

Vḁo amba uri

Kha ri n̄wale

Shumisani maḁanganyi a re afho fhasi kha u ḁuma mafhungo aya. Ni vhe na vhuḁanzi uri, arali zwo tea, ni shumise masala o teaho.

zwino

naḁone

fḁedzi

Thandi o ḁi imisela vhumatshelo havhuḁi. Thandi u na lutamo lwa u phasa maḁiriki zwavhuḁi. Thandi ndi mutambimakone wa volibolo. Thandi u tama u khunyeledza a tshi khou tambela thimu ya volibolo ya Afrika Tshipembe. Thandi u ita nḁowendowe nga mbilu yawe yoḁhe. Thandi ha tami zwi tshi mu khakhisa pfunzoni dzawe. Thandi o lapfa. Vhaḁwe vhatambi vha thimu yawe vha anzela u fha ene bola uri a kore.

Kha ri ṅwale

Fhedzisani phara ya u fhedza ya tshiṭori tsha Thandi, ni tshi amba uri u na pulanede. ṅwalani mafhungo a no swika mararu.

Kha ri ṅwale

Fhedzisani thebuḷu i re afho fhasi ṅwalani nga mutambo. Ni nga nanga mutambo muṅwe na muṅwe une na u takalela.

Dzina ḷa mutambo	
Tshivhalo tsha vhatambi vhane vha ṭodea kha mutambo uyu	
Zwishumiswa zwi no ṭodea	
Tshikalo tsha u lemela: leluwa, lemela, lemelesa	
Mulayo muthihi wa mutambo uyu	

Kha ri ṅwale

Ḍidzhieni ni tshi khou ita inthaviyu na Thandi ya magazini wa tshikolo. Fhedzisani inthaviyu. Shumisani maipfi a mbudziso a tevhelaho: nnyi, mini, ngafhi, lini.

Muvhigi

Ndo pfa u pfi ni muṅwe wa vhatambimakone vha thimu ya volibolo. Ni zwi kona hani?

Thandi

Muvhigi

No ḍiimisela zwifhio zwa vhumatshelo haṅu?

Thandi

Muvhigi

Thandi

Kha ri n̄wale

Vhalululani phara i no amba nga Thandi. Mafhungomatsivhudzi a hone o n̄walwa fhasi ha t̄hoho dzo fhambanaho, dze dza dubekanywa afho fhasi. Tsini na t̄hoho in̄we na in̄we, n̄walani manweledzo a sa fhiri fhungo l̄ithihi a mafhungomatsivhudzi e na a wana fhasi ha t̄hoho yeneyo.

NDIVHADZO GURANNANI

U BVA KHA U SHAYA
DZANGALELO U YA KHA
VOLIBOLO

NALEDZI YO TAKUWA

I TAMBIWA NGA LUVHILO, YA
TAKADZA YA DOVHA YA DIFHA

Kha ri n̄wale

Lavhelesani tshifanyiso itshi tsha vhathu vhe na vha foda vhe phakhani. Nga matshelo musi ni tshikoloni, na tshi sumbedza khonani yaṅu na mu t̄alutshedza uri avho vhathu vho vha vha tshi khou ita mini. Ni shumise tshifinga tsho fhiraho tsha **tshi khou**. N̄walani zwe na t̄alutshedza khonanani yaṅu.

Zwifhinga zwo fhiraho na zwiḍaho zwa **tshi khou**
 Ri vhumba **tshifinga tsho fhiraho tsha tshi khou** nga u shumisa mapfanisi a nefhungo a no fhela nga “-o” na mavhumbi “vha” na “tshi khou”.
 Ri vhumba **tshifinga tshi ḍaho tsha tshi khou** nga u shumisa mavhumbi “ḍo”, “vha” na “tshi khou”.

Tsumbo Vhatukana vho vha vha tshi khou tamba.

Zwino humbulelani uri zwithu zwi re kha tshinepe itshi zwi ḍo itea nga matshelo. N̄walani mafhungo ayo e kha tshifinga tshidaho tsha kha ḍi.

Tsumbo Vha tukana vha ḍo vha vha tshi khou tamba.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo.

Notshi dzi shuma dzi dzothe kana na dziñwe notshi?

Ndi ngani ni tshi humbula ngauralo?

U shuma nothe zwi vhuedza nga mini?

Ni a takalela u shumisana na vhañwe kana ni pfana na u shuma ni nothe? Ngani?

Kha ri vhale

Notshi dzi no tshina

Humbulani nga ðuvha la tshilimo. No dzula nnda murunzini, ni khou swura nyamunaithi. Ho dzika ho tou hwii nga nnda ha muungo u no sokou ri ziii! Wa dovha wa ima. Na tharamudza tshanda na dzhia nyamunaithi yañu na kona u ku vhona; ndi kukhokhonono kutuku kwa buraweni kwa vhuveve ku no khou nanzwedzela lumeme lwa ngilasi yañu ya nyamunaithi. Ndi notshi! Ndi notshi ya thalazwiliwa ine mushumo wayo ha vha u fodela dziñwe notshi dzi re phakhoni yayo zwiliwa.

Nga minete muthihi kana mivhili i mbo di tuwa ya ya u sevha dziñwe notshi nga zwe ya wana. Tsha u thoma tshine ya ita i tshi vhuya phakhoni ndi u nyanyula idzi dziñwe notshi. I zwi ita nga u ita tshanzunguluwe.

Arali i tshi dzinginyisa muvhili nga u tavhanya, zwi amba uri zwiliwa zwi kule vhukuma. Ya dzinginyea nga u ongolowa, zwi amba uri zwiliwa zwi tsini. Zwino notshi dzi vho divha uri dzi nga fhufha vhukule vhungafhani dzi tshi tevhelela nyamunaithi yañu.

Zwino tavhanyani u khobisa nyamunaithi yañu ngauri ni vho do fhedza ni tshi vho nwisana nyamunaithi yañu na notshi dza madana o vhalaho dzi re na ndala!

- Musi ni sa athu vhalala**
- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbizani maño (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhalala nga mini.

Kha ri n̄wale

Ni vhona u nga phara iyi i bva ngafhi? Itani thiki tsini na phindulo yaṅu.

Kha gurannḁa

Kha bugu
ya zwiṭori

National Geographic
for Children

Ndi ngani ṅotshi yo thetshela nyamunaithi ya kusidzanyana?

Ndi ngani ṅotshi yo humela phakhoni?

Dziṅwe ṅotshi dzi ita mini uri dzi kone u vhona arali dzi tshi takalela zwe ṅotshi ya ṭhalazwiḽiwa ya vhuya nazwo?

Ipfi “vhuronwane” ḽi amba mini? Itani thiki tsini na tshithihi tsha zwi tevhelaho.

u vha na nzhele

u sendela tsini na ṅotshi

tshigwada tshi re tsini na ṅotshi

ṅotshi dzi ita mini u sumbedza uri zwiḽiwa zwi kule kana zwi tsini?

Kha ri n̄wale

Kha rou iṅwe na iṅwe, livhanyani ipfi ḽa u thoma na zwiṅe ḽa amba zwi re kha mutevhe. Maṅwe maipfi a re kha mutevhe a amba zwi no ṭḁḁou fana tshoṭhe. Nangani ipfi ḽa khwiṅesa. ṅwalani maipfi o swifhadzwaho a dovha a yelana na dikishinari yaṅu.

lumeme	vala	mukano	fureme	mulomo
tshiko	tshiitisi	tshisima	khukhuni	ṅetshedza
ṭhalazwiḽiwa	muzwimi	muḁisi	muwani	muṭḁḁi

Kha ri n̄wale

Mafhungo aya o khethekanywa a bva zwiṭḁa zwiraru zwo vilinganaho. Livhanyani izwo zwiṭḁa.

ṅotshi
Musidzana
Vhaṅwe vhatukana
ṅwana
Vha hashu
Mudededzi wanga

vha khou ṭalela
u khou lilela
u khou itela
vha khou ḽa
vha khou lingedza
dzi khou ṅoṅa

phakhoni.
sangwetshi yavho ya mutoli.
boḁelo ḽa u mama ḽa mutoli.
u rafha ṅotshi phakhoni.
mudededzi wawe sangwetshi ya mutoli
phurogireme ya ṅotshi kha TV.

Kha ri n̄wale

ṅwalani mafhungo aya e kha maambiwaita (pasivi).

ṅotshi dzo luma musidzana.

ṅotshi dzo ita mutoli.

Maambiwaita na maambiwaitwa

Fhungo ḽi vha ḽo ṅwalwa ḽi kha maambiwaita musi ṅefhungo wa fhungo a tshi khou ita nyito fhungoni, tsumbo, musidzana o vha a tshi khou ṭanzwa mmbwa.

Fhungo ḽi vha ḽo ṅwalwa ḽi kha maambiwaitwa musi ṅefhungo wa fhungo a tshi khou itwa nyito nga muṅwe muthu kana tshiṅwe tshithu fhungoni, tsumbo, mmbwa yo vha i tshi khou ṭanzwiwa nga musidzana.

U elekanya nga notshi na mutoli

Themo ya 2 – Vhege 3–4

Kha ri n̄wale

Vhekanyani mafhungo aya a tshi tevhekana nga ngona. A nomboreni u bva kha 1 u swika kha 6.

Kha ri n̄wale	Kha ri ite sangwetshi ya mutoli
	Tsheani sangwetshi nga vhukati.
	Ileni nga u t̄avhanya.
	Pwaṭulelani mutoli kha tshil̄ai tsha vhurotho tsho ḍodzwaho boṭoro.
	Vheani tshil̄ai tsha vhurotho n̄tha ha tshiñwe.
	Ḍodzani boṭoro kha tshil̄ai tshithihi nga lufhanga lwa boṭoro.
	Dzhiani zwiṭai zwiwhili zwa vhurotho.

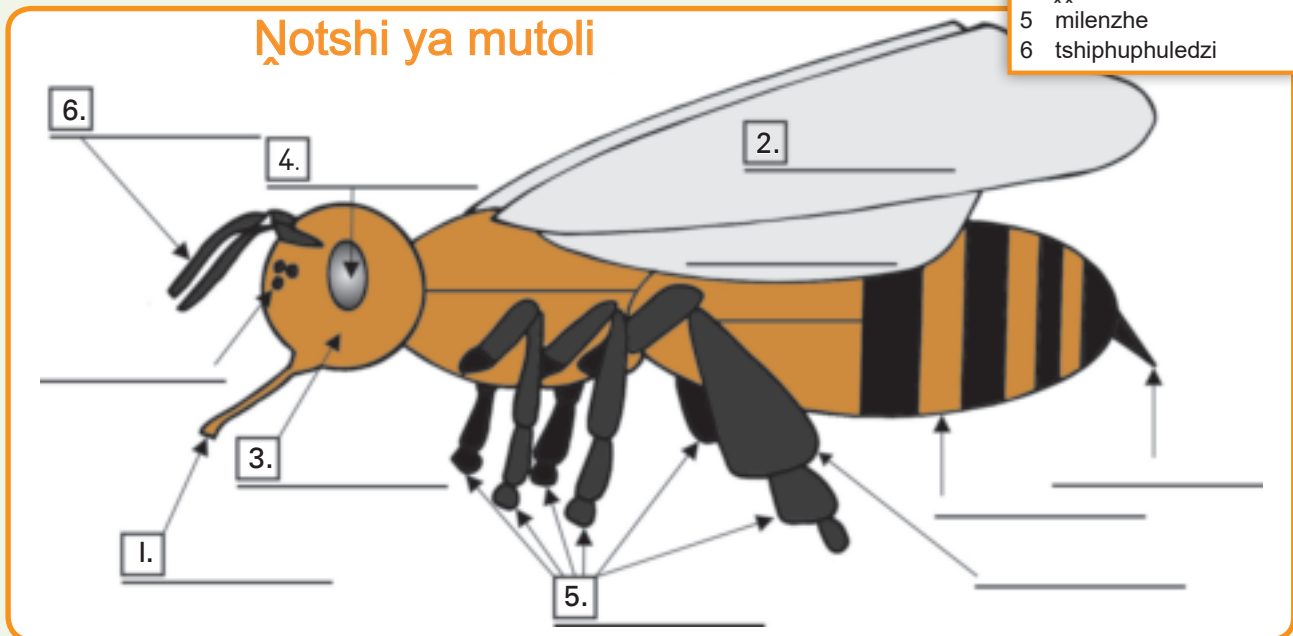
Kha ri n̄wale

Zwibogisi zwi si na tshithu kha tshifanyiso tsha notshi ni khou zwi vhona? Zwo siiwa uri inwi ni kone u ḷebuḷa tshifanyiso nga u n̄wala ipfi ḷi re ḷone tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.

Shumisani maipfi a re kha mutevhe musi ni tshi ḷebuḷa tshifanyiso itshi.

- 1 lulimi lu no nga tshupu
- 2 besu
- 3 t̄hoho
- 4 ḷiṭo
- 5 milenzhe
- 6 tshiphuphuledzi

Notshi ya mutoli

Kha ri n̄wale

Shumisani maipfi a re zwibogisini kha u n̄wala phara i no n̄ea n̄divho i no kwama zwipiḍa zwa notshi. Ni vhe na vhuṭanzi uri phara i na fhungoṭhoho na mafhungo a no tikedza t̄hoho, nauri ni shumisa maṭanganyi kha u t̄uma mafhungo.

Kha ri n̄wale

Jimmy u pfana na mafhungo a n̄otshi zwino o humbelwa uri a n̄wale muvhigo nga n̄otshi. Fhedziha, hu na zwe zwa bvelela zwe zwa ita uri mafhungo a re kha muvhigo wawe a fhiritane. N̄walululani muvhigo uyu ni vhe na vhuṭanzi uri u na zwi tevhelaho:

Handwritten notes area with horizontal lines.

- Ṭhoḥo
- Tshitamennde tsha marangaphanda
- Ṭhalutshedzo ya mbonalo ya n̄otshi
- Mafhungomatsivhudzi a hune n̄otshi iyi ya dzula hone
- Mafhungomatsivhudzi a zwine n̄otshi iyi ya ita
- Tshitamennde tsha u fhedza tsha u nweledza muvhigo

Musi no no dzudzanya muvhigo uyu, itani zwi tevhelaho:

- Talelani maṭaluli nga muvhala wa lutombo.
- Tangedzelani masala.
- Talelani maipfi a nyito nga muvhala mutswuku.
- Talelani maipfi ane a ni vhudza uri n̄otshi iyi i vhonele nga ndilade nga muvhala mudala.

N̄otshi idzi dzi kuvhanganya mununzvu wa u ita mutoli. Dzi tshina kha maṭaha dzi tshi sumbedza dziṅwe uri maluvha a re na mununzvu wavhuḍi a nga ngafhi. N̄otshi dzi a kona u fhufha 20 000 km dzi tshi ya u hwala mununzvu une wa nga ita mutoli wa 500 g.

N̄otshi ya mutoli i na muvhala wa ṭada na wa tshitopana. I na vhulapfu ha 12 mm nahone i na milenzhe ya rathi. N̄otshi dza mutoli dzi na zwipiḍa zwiraru zwa muvhili.

N̄otshi ya mutoli

Tshikhokhonono itshi tshi tshila hoṭhe kha ṭa Afrika Tshipembe. N̄otshi ya mutoli ndi tshikhokhonono. Vhathu vhanzhi vha takalela mutoli une n̄otshi dza shuma nga nungo dzoṭhe dzi tshi u ita.

Kha ri ambe

Khangaru dzi wanala ngei Australia. Ni ñivha phukha ifhio i no wanala Afrika Tshipembe fhedzi? I ðalutshedzeni tshigwada tshañu. Hu na zwine na zwi ñivha nga khangaru? Arali zwo ralo, ndi zwifhio? Lavhelesani zwifanyiso zwa khangaru. Ni ambe ngazwo.

Kha ri vhale

Ñivhanani na khangaru – mme wa vhulenda na muthamuwi wa biko

Arali muthu a nga ri ni lore nga phukha i seisaho, ni nga wana zwi tshi konða u humbula nga phukha ine ya mangadza nga maandã na u takadza u fhira khangaru.

Khangaru dzi wanala Australia fhedzi. Dzi fula hatsi dza tshimbila nga u thamuwa. Dzi na luvhilo vhukuma lune dza nga gidima khiomitha dza furathi nga awara (luvhilo lu no fhira lwa bere kañukutuku).

Dzi a kona u thamuwa vhunþha hu no lingana mithara tharu.

Khangaru dzi shumisa maño a phanða kha u shenga. Musi maño o no vha a kale a a wa, ha bva mañwe. Maño maswa a sendela phanða fhaña he ha vha hu na a kale. Musi khangaru i tshi swikisa miñwaha ya fumbili, i vha i tshi vho shumisa maño ayo a u fhedzisela.

Khangaru i na **tshikwama**. I beba ñwana wayo, ane a pfi “joey”, kha tshikwama itshi u swika ñwana uyu a tshi vho kona u ðitshelela.

Kualutshele kwa joey ku a mangadza.

Nga murahu ha mañuvha a furaruraru e kha mbumbelo ya mme, ñwana u a bebwa. U vha a tshi nga tshivhungu tsha pinki tshi sa vhoni. Saizi yawe i vha i tshi lingana na senthimitha tharu. Milenzhe ya murahu ndi hone i tshi vho thoma u lapfa.

Milenzhe ya phanða, ine ya vha miñukutuku, i vha i tshi tou kona fhedzi u i thusa uri i gonye mukhwamani wa mme. I ðo dzula mukhwamani wa mme miñwedzi ya rathi, i tshi mama mafhi a mme.

Nga itshi tshifhinga i a aluwa u bva kha tshivhungu tshi sa vhoni tsha pinki u vhuya u swika i tshi vha khangaru ðukhu yo putelwaho nga vhukuse. Milenzhe ya phanða na ya murahu i a khañha. Nðevhe, maño na ningo na zwone zwi a aluwa zwa vhina.

Khangaru ndi mme a no mangadza vhukuma!

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ðoho ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbizani maño (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ðo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Ni vhona u nga khangaru ndi phukha i sa faniho na dziñwe? Ndi ngani?

Kha ri ñwale

Maño a khangaru o fhambana hani na aṅu?

Khangaru i tshimbila nga ndilade?

Ni vhona u nga ndi vhommemme (vha vhukuma)? Ndi ngani?

Khangaru i kona u gidima nga luvhilo lungafhani?

Ñwana wa khangaru u pfi mini?

Ndi ngani mme vha na mukhwama?

Ñwana wa khangaru u dzulisa hani mukhwamani wa mme?

Kha ri ñwale

Nangani ipfi li no bva kha muduba muñwe na muñwe line la vha na thalutshedzo i re tsinisa na lo swifhadzwaho. Ñwalani o swifhadzwaho dikishinarini yaṅu.

mangadza	takadza	ḍowelea	sa ḍowelela	seisa
tshikwama	bege	tshipatshi	ngozwi	mukhwama
lapfa	naka	tatamuwa	aluwa	tswonzwa
vhina	hula	engedzea	ṭandavhuwa	khunyelela

Kha ri ñwale

Shandukisani mafhungo aya a vhe mbudziso. Ni a thome nga liñwe na liñwe la maipfi a re zwitangeni. Ni songo hangwa tshigambudziso.

Tsumbo

Khangaru dzi wanala Australia fhedzi. (nandi) Nandi khangaru i wanala Australia fhedzi?

Khangaru dzi la mahatsi, beri na nduhu (Ndi zwifhio)

Khangaru i thamuwa mithara miraru u ya nṭha (Ndi u swika ngafhi)

Kha ri
ñwale

Shumisani mafhungomatsivhudzi a re afho fhasi kha u ñwala phara ya mafhungo a vhukuma a no kwama khangaru.

Dzina:	khangaru
Vhulapfu:	0,6-1,5 m
Tshileme:	18-95 kg
Luvhilo lwa nthesa:	55 km/h
Vhukale nga miñwaha:	9-20 miñwaha
Muvhala:	theni, buraweni, muora
Zwiñwa zwi no funeswa:	hatsi

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u ñwala
- Ñwalani mvetamveto • Humbelani khonani yañu a dzudzanye mvetamveto yañu • Dovhololani mañwalwa añu ni ite ndulamiso dzo teaho • Zwino ñwalani mañwalwa aya buguni yañu nga vhudele.

Kha ri ñwale

Mme a khangaru u khou vhilahedzwa nga ñwana wawe. U a mu vhidzelela a ða khae a tshi thamuwa. Hezwi ndi zwiñwe zwa zwe vha amba. Fhedzisani zwo salaho. Ni shumise zwigagarukela.

KHANGARU:

Thamuwani, no vha ni ngafhi? Vhuyani hayani zwino! Ndo ni vhudza uri ni vhuye fhanu nga hafu u bva kha iri ya vhuñanu. Ni a zwi ðivha uri vhusiku ha vhuria a vhu ðoði muthu a tshi kovhelelwa nñda.

ÑWANA:

KHANGARU:

ÑWANA:

Hai mmawe, ndo vha ndi tshi kha ði tamba. Ndi nga ða tshilalelo?

KHANGARU:

ÑWANA:

KHANGARU:

ÑWANA:

Vha eðele zwavhuði. Ndi a vha funa nga maanda!

Kha ri n̄wale Ni d̄italukanya u swika ngafhi?

Didzhieni ni muvhigi wa magazini. Ni nga n̄wala muvhigo u no amba nga inwi?

Ni nga amba zwifhio? Ndila ya u d̄italukanya kheii.

Nga fhasi ha t̄hoho in̄we na in̄we i re afho fhasi n̄walani zwine na takalela, khwal̄ithi dzaṅu, vhukoni na mikhwa.

Zwine nda takalela

Tsumbo: u tamba vol̄ibolo, u ola, u bika

Vhukoni hanga na mpho

Tsumbo: u thivha murahu bolani, u ita miswaswo, u guda zwa khomphiyutha.

Khwal̄ithi dzanga (vhudzivha)

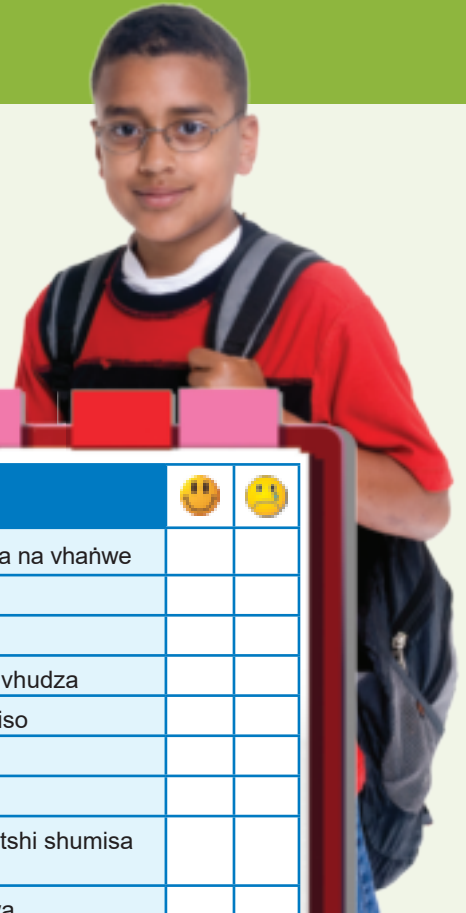
Tsumbo: u londa vhathu, u funa vhathu, u fhumulesa, u seasea.

Mikhwa

Tsumbo: ngoho, u fulufhedzea, u shumesa

Ndi a kona	😊	☹️
u shuma tshigwadani na u pfesesa zwiitisi zwa u shuma na vhañwe		
u shela mulenzhe kha inthaviwu		
u vhala mañwalawa a no tsivhudza		
u fhindula mbudziso dzi no kwama mañwalwa a no tsivhudza		
u kuvhanganya mafhungomatsivhudzi na u ita mbudziso		
u shumisa ndongazwiga dzo teaho		
u saukanya mafhungomatsivhudzi a re kha girafu		
u ñwala mafhungomatsivhudzi e kha maambelwa ndi tshi shumisa zwiḡevhe		
u ñwala mbudzisoḡhalutshedzwa na mbudzisothopolwa		
u vhekanya mihumbulo na u bula zwiitisi		
u nweledza mafhungomatsivhudzi a no bva kha girafu		
u shumisa maambiwaita na maambiwaitwa		
u vhala muvhigo, a ñea muvhigo ḡhoho na u u ñwala		
u livhanya maipfi na zwine a amba		
u shumisa maḡanganyi kha u ḡuma mafhungo khathihi na u shumisa masala a re one		
u ñwala phara ndi tshi fhedzisa mañwalwa		
u fhedzisa thebuḡu		
u shumisa zwifanyiso kha u ñwala mañwalwa		
u fhedzisa inthaviyu ndi tshi shumisa maipfi a mbudziso o teaho		
u nweledza mafhungomatsivhudzi		
u shumisa zwifhinga zwa kha ḡi zwo fhiraho na tshi ḡaho		
u topola vhubvo (tshiko) ha mañwalwa		
u livhanya zwipiḡa zwa mafhungo		
u ñwala mafhungo ndi tshi shumisa maambiwaita		
u vhekanya mafhungomatsivhudzi		
u ḡebuḡa nyolo		
u ñwala phara i no ñea ḡḡivho ndi na vhuḡanzi uri hu na fhungoḡhoho na mafhungo a u ḡi tikedza		
u topola maḡaluli a u ḡalutshedza, masala, maiti na maipfi a mbudziso		
u shandula zwitatamennde zwa vha mbudziso		

Z**W****i****r****e****n****g****o****m****u**

Thero ya 4: Ngoho na khumbulelwa

Shango la zwifanyiso

Themo ya 2: Vhege dza 5 - 6

49 Kha ri ite mutevhetsindo 104

U shela mulenzhe kha therisano dza tshigwada.
U vhala limeriki.
U topola fomethe ya limeriki.
U bula mihumbulo.
U fhindula mbudziso ngedede.
U sikena tshirendo.

50 U raima 106

U topola maipfi a no raima.
U nwala mafhungo a no raima.
U shumisa mafanyisi mafhungoni.
U topola phetheni dzi re na raimi.
U nwala limeriki yawe ene muṅe.
U topola midivhitho ya madungo.

51 Zwiṅwe zwiendo hafhu 108

U amba nga khalaṅwaha ine ya takaleswa.
U vhala tshirendo tshi no amba nga tshifhefho.
U fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama tshirendo.
U ṭalutshedza zwine mafurase/maipfi a amba.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U topola maedzamuthu.
U nwala tshirendo tshawe ene muṅe a tshi shumisa maedzamuthu.

52 U shuma na maipfi 110

U topola maipfi a re na raimi tshirendoni.
U nwala maipfi a u ṭalutshedza tshilimo.
U nwala tshirendo tshi re na raimi nga tshilimo.
U nwala mafhungo a no kwama tshifanyiso hu tshi shumiswa tshifhinga tsha zwino tsha khou.
U talela maiiti mafhungoni.
U nwala phara nga maṭaluli a u ṭalutshedza.

53 Yoo! Tshirendo tshinwevho! 112

U vhala tshirendo.
U ita litambwa la tshirendo a tshi tambela tshigwada tshawe.
U nea tshirendo thoho.
U fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama tshirendo.
U nwala maipfi a u ṭalutshedza.
U topola zwine maipfi a amba.
U bula zwiitisi zwa u takalela kana u sa takalela tshirendo.
U topola manyanyu na zwigagarukela.

54 Kha ri sike zwithu 114

U ṭala maipfi kha dikishinari (thalusamaipfi).
U ṭala ṭalutshedzo dza maipfi kha dikishinari a tshi itela u wana mudzi na zwine a amba.
U nwala tshirendo tshawe ene muṅe a tshi shumisa tshikumu tsha raimi.
U ṭalutshedza nyolo.
U ola tshifanyiso tshi no yelana na tshirendo.
U topola ajitharesheni tshirendoni.
U vhumba madzina a zwipuka hu tshi shumiswa ajitharesheni.
U nwala tshirendo hu tshi shumiswa ajitharesheni.

55 Ndi nṅe nnyi? 116

U amba na phathinara nga ha iwe muṅe kana uyo muṅe.
U ḡibula (ḡiṭalutshedza)
U vhala tshirendo.
U topola murendi wa tshirendo.
U fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama tshirendo.
U bula uri muthu u takalela vhurendi hu re na raimi naa kana vhu si na raimi.
U tangedzela madzinakhumbulelwa.
U nwala madzinakhumbulelwa a iwe muṅe.
U nwala mafhungo a tshi shumisa madzinakhumbulelwa.

56 Ndi pfala ndi kha khumbulelwa? 118

U nwala phara ya u ṭalutshedza hu tshi shumiswa madzinakhumbulelwa.
U nwala tshirendo a tshi ḡirenda a tshi shumisa muṭogo mugeḡe.
U vhala tshirendo tshi no shumisa dzinakhumbulelwa.
U topola mamethafore tshirendoni.
U shandula mamethafore a vha mafanyisi.

Ndaela

Themo ya 2: Vhege dza 7 - 8

57 Lungano lwa tsiko ya Vhasan (Vharwa) 120

U rera nga tsiko u tshigwadani.
U vhala nga lungano lwa tsiko ya Vhasan.
U fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama lunganovhubvo.
U topola ṭalutshedzo ya ipfi Vhasan.
U nwala phara.
U wana maipfi kha maṅwalwa a livhanywa na zwine a amba.

58 U humbula nga Nyamambeula 122

U dubekanya mafhungo a tshi vhumba phara i no amba.
U shumisa ndogazwiga dzo teaho.
U nwala phara ya u ṭalutshedza.
U shumisa maipfi a u ṭuma.
U fhedzisa thebuḷu hu tshi shumiswa maṭaluli a mbambedzo.
U shandula zwiitamennde zwa vha mbudziso hu tshi shumiswa maipfi a mbudziso magede.
U shumisa zwigambudziso nga ngona.

59 Phikhokho i wana pfufho 124

U rera nga tshifanyiso tsha phikhokho.
U vhala lunganovhubvo lwa phikhokho.
U fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama phikhokho.
U nanga thoho ya tshitori.
U ṭalutshedza uri ndi ngani tshitori tsha phikhokho lu lungano (febuḷu).
U bula mihumbulo hu na u bula zwiitisi.
U topola zwine maidioma a amba.

60 Maiwe hafhu nga Phikhokho 126

U topola fhungo thoho na mafhungo a no li tikedza tshirendoni.
U nwalulula tshirendo o sia nṅa.

mafhungomatsivhudzi a sa yelani natsho.
U fhedzisa thebuḷu a tshi topola vhabvumbwedza/vhaanewa, zwiitei zwi no vhangwa nga khudano, khudano, zwiitei zwi no vhangwa nga khudano na pfunzo ya tshitori.
U livhanya maipfi na ṭalutshedzo dza.
U shumisa maipfi kha u ṭalutshedza phikhokho musu i sa athu shanduka.
U shandula mafhungo a bva nga maambwaita a ya kha maambwaita.

61 Anasi buvhi la tseḡa na tshibodempembe (tshetili) 128

U wana zwine lungano lwa amba hu tshi shumiswa zwifanyiso.
U humbulela uri lungano lu ḡo fhela nga ndilade.
U vhala na u fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama lungano.
U topola muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/vhabvumbwedza.
U topola pfunzo ya tshitori.
U sikena bugu ya mishumo hu u itela u wana mafhungomatsivhudzi.
U shumisa thangi kha u vhumba maipfi maswa.

62 Zwiṅwe hafhu nga Anasi 130

U pulana tshitori
U topola muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/vhabvumbwedza.
U topola maṭaluli a u ṭalutshedza buvhi Anasi.
U nwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi a no ṭalutshedza.
U ṭalutshedza tshigwada nga muthu ane a mu ḡivha, hu tshi shumiswa maipfi a u ṭalutshedza.
U nwala u tevhekana ha zwiitei hu tshi shumiswa maṭumi.
U fhedzisa maipfi hu tshi shumiswa madzinamaiti/maitidzina.
U longela zwiga zwa u vhala fhungoni hu tshi shumiswa maḡeḡeredanzi, zwiga zwa u awela, khoma, zwigambudziso na zwiḡevhe.

63 Mbiḡi i wana mavhala 132

U topola tshitori tsha kholekhole.
U anetshela tshitori tshakholekhole.
U amba nga khavara ya bugu na u topola muoli hu tshi shumiswa mafhungomatsivhudzi a re kha khavara kha u humbulela uri hu ḡo bvelela mini tshitorini
U vhala tshitori.
U fhindula mbudziso ngedede dzi no kwama tshitori.
U topola phambano vhukati ha tshitori tsha vhukuma na lunganovhubvo.
U shumisa maṭanganyi kha u ṭuma mafhungo.

64 ḡisikeleni lunganovhubvo lwanu 134

U topola ṭalutshedzo dza mafanyisi na mamethafore.
U nwala fhungo hu tshi shumiswa lifanyisi.
U shandula mafhungo a bva kha vhuthihi a ya kha vhunzhi.
U nwala lunganovhubvo.
Mutevhemuṭoli.

Kha ri ambe

No no vhuya na dzhena khakhathini nge na raha bola ya pwasha tshiñwe tshithu? Vhudzani vha tshigwada tshañu uri ho bvelela mini.

Goloi ya Ferrari i a dura? Bulani muhumbulo wañu. Hu na muthu ane na mu ñivha ane a vha na goloi ya mavhaivhai? Vhudzani muñwe nga inwi (phathinara)uri ndi goloide.

Kha ri vhole

Vhalani zwirendo izwi.

Ho vhuya ha vha na musadzi wa ñaledzi

We a ri a hu na muñholedzi

A no ño swika hune a vha

Ha mbo swika muñholedzi

A mu thefula a wa.

Tshi yelana na tsha Kaitlyn Guenther

Zwirendo zwa lushaka ulu zwi pfi ndi ñimeriki.

Kha ri ñwale

Ndi tshifhio tshirendo kha izwo zwivhili tshine na pfa tshi tshi seisa? Bulani uri ngani.

Lavhelesani ñimeriki idzi nga vhuronwane ni bule uri zwi tevhelaho ndi ngoho kana a si ngoho.

Itani thiki kha ZW arali “zwi zwone” na AZW “zwi si zwone”.

Ñimeriki dzi na mitaladzi miñanu.	ZW	AZW
Ñimeriki ndi zwirendo zwo dzikaho.	ZW	AZW
Mitaladzi ya ñimeriki i na raimi (pfanapheledzo).	ZW	AZW

Munna a no tshimbila nga Ferrari

U phusula buse e Kalahari

A tshi yo renga tshivhoni

Tsha u ñivhona lunako

A tshi dzhena vhe hari!

Tshi yelana na tsha Y. Ganie

Mukalaha wa ngei Peru

U fana na muñwe wa Gweru

We a lora e na bemu.

A tshi phaphama a vhona rimu,

Ye a siamela ya mu phula bemu.

Tshi yelana na tshine muñe watsho a sa ñivhee.

Kha ri n̄wale

Ni vhona u nga munna wa Ferrari na musadzi we a vha e n̄aledzi vho vha vha tshi d̄idivha? Bulani uri ngani.

Blank writing area with two horizontal lines.

Munna wa Ferrari o vha a tshi khou t̄odou ita mini?

Blank writing area with two horizontal lines.

Ho bvelela mini kha mukalaha we a lora e na bemu?

Blank writing area with two horizontal lines.

Ni vhona u nga l̄imeriki i no amba nga bemu i a seisa? Bulani uri ngani.

Blank writing area with two horizontal lines.

Kha ri n̄wale

Musi ni tshi sikena tshirendo, ni vha ni tshi khou sedza mutevhetsindo watsho. Zwo leluwa. D̄ivhaleleni tshirendo ni tshi tou vhalela n̄tha, ni thetsheselele madungo ane na a ombedzela. Mañwe madungo a a ombedzelwa, mañwe ha ngo ralo. Tsumbo kheyi, he ra swaya madungo a no khou ombedzelwa nga ✓ ngeno madungo a sa ombedzelwi ro a swaya nga X.

✓ ✓ X X ✓ ✓ X X

Tsumbo: V̄ha tshimbila v̄ho h̄agala

Zwino itani sikene tsha tshirendo itshi. Shumani na khonani. Thomani nga u vhandelela zwanda, ni kone u swaya madungo a si na u ombedzela.

Luaviavi lu shanduka mivhala yalwo;
Lwa nga muri, lwa nga maṭari;
Ndi mudziaṭhoni, mudziavhulenda, ndambauvhonwa,
Lu mbo banda fhasi hatsini lwa dalafhala,
Lu d̄iita sa lwo ngalangalaho.

Kha ri ñwale

Ñwalani maipfi a re na raimi na a re afho fhasi:

demba	buto	bande	ngade	pfundo

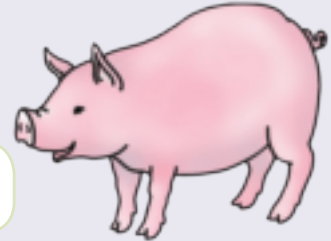
Kha ri ñwale

Zwino shumisani mavhili a maipfi aya kha u ñwala mafhungo a re na raimi:

Tsumbo:

Vha tshimbila vho hwala demba

Nge nguluvhe ya lila demba.

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshirendo tsha luaviavi hafhu. Murendi u ri lu a kona u vhonala sa muri kana maṭari.

Murendi u shumisa ḽifanyisi. Ni vhona u nga murendi u khou amba mini a tshi ri luaviavi lu nga muri?

ḽifanyisi

ḽifanyisi ḽi shumisa maipfi a no nga “sa” na “u fana na” ḽi tshi vhambedza tshithu na tshiñwe kana muhumbulo na muñwe.

Tsumbo: O takala sa ṭhambelamaḽi.

Vhumbani mafanyisi mararu a inwi muṅe ni bule uri a amba mini. Shumisani phere idzi dza maipfi kha mafanyisi aṅu.

takala na ṭhambelamaḽi

tswa na goya

hula

na

ṅdou

Kha ri ñwale

Zwiñwe zwiendo zwi na raimi ngeno zwiñwe zwi si na. Zwiendo zwiñwe zwi si vhe na raimi zwi na phetheni dza mitaladzi i re na raimi. Hu na ñdila ya tshipentshela ya u sumbedza uri ndi mitaladzi ifhio i re na raimi tshirendoni.

Ñwalani **A** tsini na mutaladzi wa u thoma. Arali ipfi ãi re mugumoni wa mutaladzi u tevhelaho ãi na raimi na ipfi ãi re mugumoni wa mutaladzi wa u thoma, ñwalani **A** hafhu. Musi ni tshi swika kha ipfi ãine ãa si vhe na raimi naño, ñwalani **B**. Vhalani ãimeriki iyi ni fhindle mbudziro:

Musidzana wa Mutivhili	(A)
O vha muthu wa tshipimbi.	
Musi we vha mu phula tshitshimbili	
O muma mulomo a sa lili.	
Vha mu livhuha nga rokho mbili.	

Hu na mitaladzi mingana kha ãimeriki iyi?

Ndi maipfi afhio a re na raimi? Sumbedzani phethi ya raimi. Ro dzula ro ni thomela yone.

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani ãimeriki yañu inwi muñe, ni thome nga hei ñdila:

Kale ho vha na mutuka wa ñambi

Kha ri ñdiphine

Vhandani zwanãa ni tshi sumbedza madungo a maipfi haya. Ni elelwe uri dungo ãithihi ãi lingana na luvhando luthihi. Ni kone u pañula maipfi a bve madungo.

Tsumbo:

ñhõntsati

ñhõ/ntsa/ti

Takalani Sesame

vñatambi vña volibolo

Kha ri ambe

Shumani nga zwigwada.

- Khalaṅwaha ine na i funesa ndi ifhio? Bulani uri ngani.
- Khalaṅwaha ine na si i funese ndi ifhio? Bulani uri ngani.

Kha ri vhale

Mishumo ya tshifhefho

Tshilimo tshi kha poipoi;
Tshi ḁo bva tshi tshi eḁela hu si kale;
Maluvha ṽhoho dzi khou kotama,
Ndi khalaṅwaha i khou onesa.

Tshifhefho tsho lindela fhaḁa,
Tshi khou luṅwaluṅwa tshi ṽoḁou
sendela,
Mishumo ndi minzhi yo lindela,
Gambogo i sa athu swika.
“Ndi tea u tengula maṽari,”
“Nga mivhala mitswuku na ya musuku,
Ndi khade zwiṅoni zwi pfuluwe
Zwi sa athu oma vhusiku.

Maḁuvha a masana a vho pfufhifha;
Ndi ḁo sevhedza nga lumuya lu
no rothola;
Ndi tshi awela mufhiso wa tshilimo,
A tho ngo tea u humbela pfarelo.

Ndo salelwa nga kushumo kuṅwe;
Zwenezwino ndi a phetha;
Ndi ḁo shandula maṽari a vha thulwi
dzo omaho,
Uri vhana vha ḁiphine nga tshifhefho
tshi ḁaho!”

Tshi bva kha tsha Joanna Fuchs

Kha ri ṅwale

Rerani na muṅwe nga inwi nga mbudziso idzi ni ṅwale phindulo dzadzo.

Tshirendo itshi ndi tsha khalaṅwaha ifhio? Itani thiki kha phindulo yone.

	Tshimedzi (Luṽavula)	
	Tshilimo	
	Tshifhefho	
	Vhuria	

Hu do bvela mini tshilimo?

Maṭari a shanduka a vha muvhala ufhio a sa athu wela fhasi?

Tshifhefho tshi do ita mini maṭari u itela uri vhana vha diphine ngao?

Ṭalutshedzani zwine maipfi a tevhelaho a amba.

Tshi khou luṅwaluṅwa tshi ṭoḍou sendela

khalanwaha i khou onesa

Kha ri ṅwale

Livhanyani maipfi kha kholumu i re kha tshanda tsha monde na a re kha tsha u ḷa. ṅwalani maipfi o swifhadzwaho kha dikishinari yaṅu.

poipoi

totiwa thumbuni

tengula

fhedza

phetha

ṭuwa

sevhedza

ola

pfuluwa

bonyabonya

luṅwaluṅwa

engedza

Ṭimethafore: Ṭimethafore ḷi tou buletshedza kana ḷa ri olela tshifanyiso tsha muhumbulo nga u shumisa mbambedzo. Ṭifanyisi ḷi bula uri muthu u fana na tshiṅwe tshithu (*luaviavi lu nga sa muri*); Ṭimethafore ḷi zwi bula zwi khagala - ḷi ri ni tshiṅwe tshithu (*luaviavi ndi muri*).

Ṭiedzamuthu ndi lushaka lwa maambebe hune khaḷo zwiito zwa vhathu zwa baḑekanywa na tshithu tshine tshi si vhe muthu. Tsumbo: Lufu, haya hau ndi ngafhi?

Kha ri ṅwale

Talelani tsumbo ṅṅa dza maedzamuthu tshirendoni.

Kha ri ṅwale

Zwino vhalani tshirendo asitshi. Ni a kona u zwi vhona uri mbeu, vhutshela na zwiḑula zwo ṅewa mvumbo dza vhathu?

Sikani tshirendo tsha inwi muṅe hune na shumisa maedzavhathu.

U leḑa ha mauvhelwa tshikhalani,
Hu vho sendela na ngeno Vhurwa;
Ngauri u kovhela ha ḑuvha Duthuni;
Hu sumbedza tshilimo u vhuya.
Dzimbeu dza dzitshaka dzo lindela,
U vuswa nga vhududo vhu ḑaho;
Musi dzo no swura maḑi a mvula;
Shango ḷi do ḑala vhudala.
Madedwana ḷo kovhela'
Ri pfa zwiḥulu mulamboni;
Zwa mifhululu ya Vholutshela;
Musi yo ṭangana ya Vhoḑula.
Nga Vho Z Mutsila

Kha ri ambe

- Vhalelani tshirendo tsha Mishumo ya Tshifhefho nṭha ni na muṅwe nga inwi.
- No kona u zwi vhona uri maṅwe a maipfi a na raimi?
- Ndi kha mitaladzi ifhio ine na wana raimi?

Kha ri ṅwale

Ni khou ya u ṅwala tshirendo tshaṅu inwi muṅwe tshi re na raimi. Vhalani mitaladzi i re afho fhasi. Ndi mitaladzi i si gathi ya u thoma ya tshirendo tshi no amba nga vhuria. Maipfi a re mugumoni wa phere iṅwe na iṅwe ya mitaladzi a na raimi.

Nga Musumbuluwo ho na mvula i no rothola ri ḡo tetemela ri tshi hoṭola.

Nga Lavhuṭanu ho wa mahaḡa ra pfa ro oma i tshi ri haḡa.

Zwino ṅwalani tshirendo tshi no fana na tshenetshi tshi no amba nga vhege nthihi ya tshilimo.

Thomani nga u ṅwala maipfi oṭhe ane a ḡa muhumbuloni waṅu ane a ṭalutshedza mutsho wa tshilimo. Lavhelesani ni vhone arali e na raimi. ṅwalani maṅwe maipfi hafhu ane na nga a shumisa ane a vha na raimi na maipfi ane ndi kale ni nao. Zwino ni nga shumisa maipfi aya uri a ni thuse kha u ṅwala tshirendo.

Ni elelwe u shumisa maipfi a re na raimi magumoni a phere iṅwe na iṅwe ya mitaladzi. Ni thome vese iṅwe na iṅwe nga “Nga”. Tsumbo: **Nga Musumbuluwo, ḡuvha ḡo vuwa ḡo vhaswa** ṅwalani tshirendo tshaṅu inwi muṅwe tshi re na raimi hafha.

Vese ndi tshigwada tsha mitaladzi kha tshirendo. Zwiṅwe zwiṅwe zwi na vese nthihi, zwiṅwe zwiṅwe zwi na vese nanzhi. Tshirendo tsha “Mishumo ya tshifhefho” tshi na vese ṭhanu.

Kha ri n̄wale

Ṭalutshedzani tshigwada tshaṅu uri avha vhathu vha khou ita mini. Shumisani tshifhinga tsha zwino tsha khou. Zwino n̄walani mafhungo aṅu ni talele liiti liṅwe na liṅwe.

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsha **khou** ri tshi amba nga nyito ine ya khou itea zwino. Ri shumisa “khou” na maiiti. Tsumbo: Vhatukana vha **khou** tamba mudavhini.

Tsumbo: Vhasidzana vha khou tamba bola ya milenzhe.

Kha ri n̄wale

Lavhelesani tshirendo tsha Mishumo ya Tshifheho hafhu. Murendi u shumisa maṭaluli a u ṭalutshedza musi a tshi ṭalutshedza Tshifheho. U amba nga mivhala mitswuku na ya musuku, lumuya lu no rothola, thulwi dzo omaho na tshifheho tshi ḡaho.

N̄walani phara ya mitaladzi miṅa i no amba nga khalaṅwaha ine na funa. Ni shumise maṭaluli a u ṭalutshedza u itela uri mafhungo aṅu a takadze.

Kha ri ambe

Vhalani tshirendo itshi ni itele tshigwada tshaṅu ḽitambwa ḽa vese.

Mphogohogoligi. Igiyagaweeeeegehege ...
Gohoswigihigi kwagatjaga kwagatjaga;
mugukogonegelaga swigiswiginigi.
Mugutagambugudzaga zwigimagamaga;
vhegehege naga vhagalagalaga.

Wogothuguphaga vhogomaga;
khuguluguzwigikegendaga ugubvaga tshaga;
miginwagahaga yaga mbogohogo naga
tsigikigidzigi;
naga nagamugusigi;
liginogo ugutshege wogo igimaga
luguragandagalaga.

Vhaga agambaga ngaga igiwege vhaga
tsegengigisaga migitogodzigi.

Ndaga hugumbugulaga duguvhaga legewaga
nkhagakhegedzaga;
mbigilugu yagangaga lgi aga onogomagalaga.

Tshigifhagatuguwogo tshagangaga tshaga
nzwiginzwimagalaga;

mvugulaga tshigikogolegelaga yege thigi taganwigi.

Ndaga igimaga ndaga segedzaga lwaga ugu
ṽugungugufhagalaga.

Nga Gabriel Temudzani

ṽeani tshirendo ṽhoṽo.

Kha ri ṽwale

Murendi, Gabriel Temudzani, u shumisa maipfi e a tou ḽisikela. Ni vhona u nga ndi nga mini o ita ngaaurali? Itani thiki kha phindulo ine na vhona u nga ndi yone.

☐	O vha a tshi ṽoḽou ri tshirendo tshi si ṽalukanyee.
☐	O vha a tshi ṽoḽou ri vhavhali vha shumise maluvhi musi vha tshi vhala itshi tshirendo.
☐	O vha a tshi khou bvafha u shumisa maipfi a vhukuma.
☐	O vha a sa ṽoḽi uri vhavhali vha kone u tevhele tshirendo tshawe.

No kona u tamba litambwa la zwiñwe zwa zwipiḁa zwa tshirendo itshi. Ni vhona u nga tshirendo itshi tshi amba nga mini?

Arali na nga tangana na Mphogohogoligi vhusiku u nga ni tshuwisa. Bulani uri ngani.

Ñwalani zwithu zwiraru zwi no talusa Mphogohogoligi.

Ñwalani zwine na vhona maipfi aya a tshi amba zwone.

kwagatjaga _____

swigiswiginigi _____

tshaga _____

igimaga _____

mvugulaga _____

tugungugufhagalaga _____

Tshirendo itshi ni a tshi takalela? _____

Kha ri ñwale

Ṭhoho ya bammbiri la u shumela ili **Yoo! Tshirendo tshihwevho!** i na zwigagarukela zwivhili. Tshigagarukela tsha u thoma tshi khou shuma na linyanyu line la vha ipfi lipfufhi line la khou shumiswa kha u sumbedza u mangala; tshiga tsha vhuvhili tshi khou shuma na garukela. Talelani manyanyu ni tangedzele zwigagarukela zwi re tshirendoni tshi tevhelaho.

Yoo- Yoo- Yoo. Rruu o tuwesa.
A fhira, a kora.
Ha pfala khombole na zwiḁiriri.
Ahee! Ahee! Bolaa!
Vha thamuwa vho takala...
Mavuvuzela e: Paa! Paa! Puuu!
Vho liwaho vha sokou: Eish-eish-eish!

Manyanyu ndi maipfi ane a shumiswa kha u sumbedza vhuḁipfi hu no bva mbiluni kana ha nga khathihi fhedzi. A wanala mafhungoni – kanzhi mathomoni a mafhungo – a tshi sumbedza u mangala, u nengwa, u takala, u nyanyulea kana u tuḁulea.

Tshigagarukela(!) tshi shumiswa magumoni a fhungo line la sumbedza vhuḁipfi hu no bva mbiluni.

Kha ri ñwale

Ṭalani maipfi a **igimaga** na **mvugulaga** dikishinarini dza vhoiwe.
Ni nga a wana?

Hai! Ngauri ha tshili. Ndi maipfi a u ḡisikela.

tshagangaga

Zwino sedzani ipfi ḷa **mbigilugu** ndi ḷa u ḡisikela ḷine ḷa amba mbilu.

Shumani ni kha tshigwada.

Bulani uri maipfi aya o vhumbiwa hani.

nkhagakhegedzaga

ṭugungugufhagalaga

ongogomagalaga

swigiswiginigi

mugutagambugudzaga

khuguluguzwigikegendaga

gohoswigihigi

Kha ri ñwale

Ñwalani vese (ndima) yaṅu inwi muṅe ni tshi shumisa maipfi e
na tou ḡisikela. Vese iyi i tea u vha na mitaladzi miṅa. Shumisani
tshikimu tsha raimi tshi re kha tshirendo tsha Mphogohogoligi: a,
b, c, a, a.

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re tsini na
tshirendo itshi. Tshi ṭalutshedzeni.

Tshifanyiso itshi tshi a ni ṅea muhumbulo wa uri tshirendo itshi tshi amba nga mini? Bulani uri ngani.

Arali ho pfi ni ole tshifanyiso tsha tshirendo tsha Mphogohogoligi no vha ni tshi nga ola mini? Bulani uri ngani.

Duvha:

Kha ri n̄wale

Musi ri tshi n̄wala tshirendo ri shumisa maipfi nga n̄dila ya tshipentshela. In̄we ya n̄dila idzi dza tshipentshela i pfi ndi alitharesheni.

Vhalani tshirendo itshi ni tangedzele tsumbo dzoṭhe dza alitharesheni.

Alitharesheni ndi musii maipfi ane a vha tsini na tsini a tshi shumisa mibvumo i no fana.

Ni elelwe uri hu khou ambiwa nga mibvumo hu si maḷedere. tsumbo, ha pfala ipfi pfumo lo vhiḷha.

Mutambo wa bola ya milenzhe

Vha i bvuvhula i tshi bva murahu

Ha pfala hu tshi bvuma luvhanḷe lwoṭhe.

Ya rwa khana, ya rwiwa shotho ya rwa danda.

Ra vhandana zwanda, ra vhandana.

Zwivhindi zwi khanani.

Vhaḷwe vho khanikhala.

Bola ya milenzhe ndi dzanga

Kha ri n̄wale

N̄eani zwipuka madzina ni tshi shumisa alitharesheni.

Tsumbo: **Ndau ya Nduna**, **Ligwenḷa Nari**

	kubevha		mukuku
	luṭurwa		n̄dou

Kha ri n̄wale

Ṭharamudzani mutaladzi uyu u vhe tshirendo.

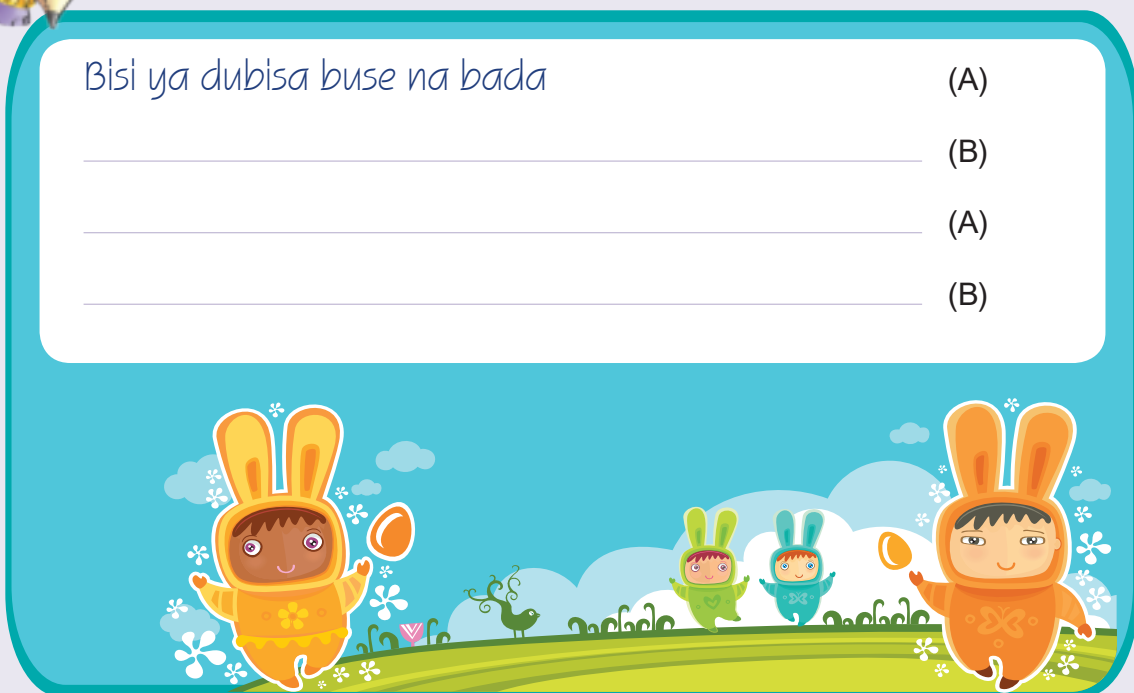
Bisi ya dubisa buse na bada

(A)

(B)

(A)

(B)

Kha ri ambe

Ambani na muñwe nga inwi nga mbudziso dzi tevhelaho.

- Ni a takadzwa nga zwine na vha zwone kana ni a tama u vha muñwe muthuvho? Bulani uri ngani.
- Vhudzani muñwe nga inwi nga muthu ane a ni p̄sesa tshoṭhe.
- Diṭalutshedzeni kha muñwe nga inwi. Ni nga amba nga mafhungo a uri ni vhone na nga ṅḍilade na uri ni muthuḍe.
- Zwino ṭalutshedzani mvumbo ya khonani yaṅu ya mbiluni. Ni vhona u nga a nga tendelana na ṭalutshedzo ye na ṅea? Bulani uri ngani.
- Humbulelani ni na lutamo lwa u vha muñwe muthuvho. Ni nga tama u vha nnyi? Bulani uri ngani.

Kha ri vhaḷe Vhalani tshirendo itshi.

Vhañwe vhatu vha humbula uri vha a ṅḍivha

Vha humbula uri vha ṅḍivha u fhira vhañwe
Fhedzi ndi vhona u nga vhoṭhe a vha ṅḍivhi.Tshiñwe tshifhinga ndi mulapfu
Tshiñwe tshifhinga ndi mupfufhi
Tshiñwe tshifhinga ndi na muvhili
Tshiñwe tshifhinga ndo sekana.Fhedzi vha ḡi ri vha a ṅḍivha
Fhedzi a vha ṅḍivhi
Ngauri a thi khou ḡiamba
Ndi khou amba murunzi wanga.

Joe Mhlontlo

Kha ri ṅwale

Neani tshirendo
itshi ṭhoho.

Ndi nnyi ane a khou amba tshirendoni itshi?

Vhathu vha anzela u ṅwala tshirendo arali
vho nyanyulwa nga tshiñwe tshithu kana tsho
vha humbudza tshiñwe tshithu. Ni vhona u
nga ndi mini tsha ṭuṭuwedza murendi uri
a ṅwale tshirendo itshi?

Talutshedzani uri zwi da hani uri murunzi wa muthu u none, u sekene, u lapfe, u pfufhifhale?

Tshirendo itshi a tshi na raimi. Vhalani tshi no nga tshenetsho tshi re afho fhasi, tshi re na raimi. Ni vhona u nga itshi tshi khwiṅe? Bulani uri ngani.

Vhaṅwe vhathu vha humbula uri vha a nḽivha

Tshiṅwe tshifhinga ndi mudenya

Vha humbula uri vha ḽivha u nḽivha

Tshiṅwe tshifhinga ndi tou ḽenya

Kha ri ḽwale

Tangedzelani madzinakhumbulelwa mafhungoni a re afho fhasi.

Khonani yanga o ri ndi londe vhukonani hashu.

Lufuno lwa mme ndi luhulwane.

Ndi tshi vha sedza maṅoni nda vhona vhuṅungu vhu re mbiluni yavho.

A sedza zwiliwa nga lutamo lu sa timatimisi.

O vhanda zwanda nga dakalo musi vha tshi mu sumbedza rokho ntswa.

Madzinakhumbulelwa ndi madzina a no kwama mihumbulo, vhuḽipfi kwana mvumbo sa lufuno, nyofho, tsinyuwo, vhuhali, dakalo, lunako na vhumvumu. Ha kwamei.

Kha ri ḽwale

Elekanyani nga madzina khumbulelwa a inwi muṅe. A ḽwaleni afho fhasi.

ḽwalani fhungo ni tshi shumisa madzinakhumbulelwa.

Kha ri ñwale

Ñwalani phara ya mitaladzi miṭanu i no ri fha ṭhalutshedzo yaṅu sa muthu. Lingedzani u shumisa madzinakhumbulelwa mavhili kha ṭhalutshedzo iyi.

Kha ri ñwale

Ñwalani tshirendo ni tshi ḡirenda. Shumisani muṭoḡo hoyu.

Mutaladzi wa 1: _____ (Dzina laṅu)

Mutaladzi wa 2: _____, _____, _____

(mvumbo tharu dzaṅu kana nzulele ya muvhili waṅu)

Mutaladzi wa 3: Mukomana/murathu kana khaladzi _____

Mutaladzi wa 4: Ane a funa _____, _____, na _____ (zwiraru: vhatu, zwithu na mihumbulo)

Mutaladzi wa 5: Ane a pfa e na _____ kha _____ (vhuḡipfi ha 1 kha tshithu tsha 1)

Mutaladzi wa 6: Ane a lila _____, _____, na _____ (zwithu zwa 3 zwine na lila)

Mutaladzi wa 7: A fha vhañwe _____, _____, na _____ (zwithu zwa 3 zwine na fha vhañwe)

Mutaladzi wa 8: A no ofha _____, _____, na _____ (zwithu zwa 3)

Mutaladzi wa 9: A no tama u vhona _____ (fhethu ha 1 kana muthu)

Mutaladzi wa 10: A no lora nga _____ (tshithu tsha 1 kana muhumbulo)

Mutaladzi wa 11: Mugudi wa _____ (tshikolo tsha haṅu kana dzina la mudededzi)

Mutaladzi wa 12: _____ (dzina la miswaswo kana ni dovhohole dzina laṅu)

Duvha:

Kha ri ambe

Vhalani tshirendo itshi tshi no shumisa ipfi 'dakalo' sa dzinakhumbulelwa ni kone u n̄wala tshirendo tshaṅu inwi muṅe ni tshi shumisa dzinakhumbulelwa. Ni vhalele k̄lasi tshirendo tshaṅu.

DAKALO

Dakalo ḽi nga mutshelo

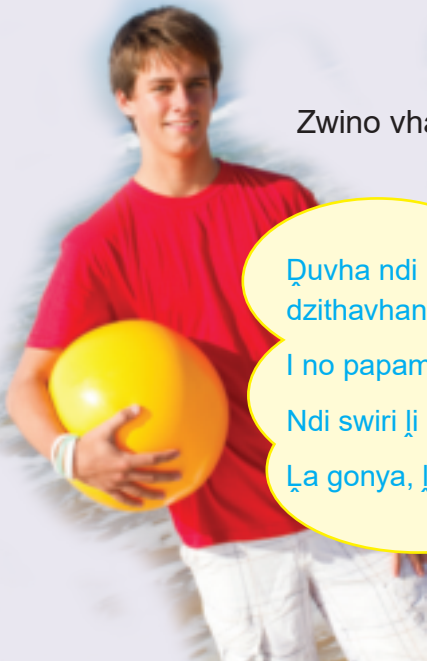
ḽi nukhelela sa maluvha museni

ḽa ḽifha sa tshil̄iwa tshi no ḽifhelela

ḽi nyanyula u fana na tsimbi tshikolo tshi tshi bva

ḽi suvhelela sa vhukuse ha kumangana

Ndi dzula naḽo ha hashu ḽuvha na ḽuvha

Zwino vhalani tshirendo hetshi.

N̄walululani ndima ni shandule mamethafore a vhe mafanyisi.

Duvha ndi khambana tswuku dzithavhani

I no papamala i tshi pfuka maḽanzhe

Ndi swiri ḽi no enda ḽi tshi aṅwa na n̄ḽila

ḽa gonya, ḽa tsa, ḽa nupela.

Blank writing area with horizontal lines.

Kha ri n̄wale

Paḽulani maipfi a bve madungo.

Khethekanyani ipfi nga murahu ha dungo ḽiṅwe na ḽiṅwe, tsumbo, khe-the-ka-nya-ni, ḽi-li-nga, mba-mbe.

Ni songo khethekanya ipfi ḽa dungo ḽithihi.

mu/s̄hu/m̄o

maf̄hungomatsiv̄h̄udzi

k̄humbulelwa

Kha ri n̄wale

murunzi

ngauri

Kha ri ambe

Kha ri vhale

- Ni vhona u nga ipfi tsiko li amba mini?
- No no vhuya na sika tshithu?
- Ndi nnyi ane na vhona u nga o sika shango?
- Ndi nnyi ane na vhona u nga o sika inwi?

- Lushaka luñwe na luñwe lu na zwiṭori zwalo zwi no lu takadza zwine vhatu vha zwi anetshela vha tshi dovholola.
- Zwiṭori izwi zwi pfi ndi ngano.

Lungano lwa tsiko ya Vhasan (Vharwa)

U rangani musi lifhasi li tshi sikiwa, Nyamambeula (Mamambeula) o vha e hone.

Notshi yo mu hwala a pfuka magabelo a maḍanzhe a titaho a re lifhasini loṭhe. Notshi ya pfa yo farwa nga phepho khulu khathihi na u neta. Ya tṱingaṱinga i tshi ṱoḍa fhethu ho omaho, hu re na mavu hune ya nga rula muhwalo wayo hone.

Ya vho fhufha nga u ongolowa tshoṭhe zwino nahone i tsinitini na maḍi.

Ho no vha fhaḷa, ya vhona dzuvha litshena le la vha lo ṱharamuwa lwa hafu (li songo fhelela). Notshi ya vhea Nyamambeula ngomu mbiluni ya dzuvha ha vha u ṱavha mbeu ya muthu wa u thoma ngomu ha Nyamambeula. Mbeu iyi ya dzula yo tsireledzwa kha maḍumbu na maḍi. Ndi fhaḷaha iḷa notshi i tshi mbo ḍi fa.

Nyamambeula a phaphama nga matsheloni lo tsha lo tou kelengende, ha mbo vha hone u bebwa ha Murwa (Musan) wa u thoma. Nyamambeula a no rabela ndi mudzimu wa Vharwa we a sika na u ira madzina zwithu. Ndi Nyamambeula a no nisa mvula na u ita uri vhazwimi vha wane phukha nnzhi. Nyamambeula u tsireledza vhatu kha malwadze na khombo dzine dza nga vha wela. Fhedziha, Vharwa a vha rabeli Nyamambeula. Vha rabela ḍuvha, ṱwedzi na ṱaledzi, hu si Nyamambeula.

- Musi ni sa athu vhalo**
- Lavhelesani zwifanyiso na ṱoho ni lingedze u humbulela uri maḥwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbizani maṱo (u sikima) kha siaṱari ni wane uri ni ḍo vha ni tshi khou vhalo nga mini.

Kha ri ṱwale

No no vhuya na vhona Nyamambeula u no rabela?

Ni nga shumisa ipfi lifhio u ṱalutshedza Nyamambeula u no rabela?

Nyamambeula a no rabela u itela vhatu vha Vharwa zwivhuya zwifhio?

Duvha:

Ndi zwithu zwi hulwane u itela vhathu zwi vhuya?

Ambani nga zwithu zwi vhili zwi vhuya zwe na vhuya na ita.

Liñwe dzina la VhaSan ndi liñhio? Nangani kha maipfi a re afha fhasi:

Vharwa

Xhosa

Zulu

Tsonga

Limethafore ndi figara ya muambo i no thalutshedza zwithu kana tshithu. A li shumisi maipfi sa kana fana na.

Notshi na nyamambeula u no rabela vho vha na vhuñanzi uri ñwana wa u thoma wa MuSan a bebiwe. Ni vhona u nga ndi ngani ho nangwa notshi. Nangani ipfi la khwiñe la u fhedzisa fhungo:

Muñwali o nanga notshi ngauri i a kona u _____ zwiñwe

luma

vhaisa

raha

thavha

Nyamambeula u tsireledza VhaSan kha mini?

Vharwa vha rabela nnyi?

Didzhieni no tangana na nyamambeula kha tari. Ni nga ita mini?

No vha ni tshi nga ita zwifhio arali no vha ni tshikhokhonono tshiñuku sa thunzi? Bulani uri ngani?

Kha ri ñwale

Wanani maipfi kha phara ane a vha na thalutshedzo idzi ni a ñwale zwi khalani zwo teaho. A ñwaleni kha dikishinari yañu.

lavhelesa ngei na ngei
zwithu zwi no konḁa u hwala
zwi no thivhela khombo
tshithu tsho omelelaho
mimuya i re na vuhali

U hambula nga Nyammbeula

Kha ri ñwale

Vhekanyani mafhungo aya nga mutevhe wone uri a ite phara. Ni songo hangwa u thoma mafhungo anu nga legeredanzi na u a fhedza nga tshiga tsha u awela.

Nyammbeula a phaphama nga matsheloni
lo tsha lo tou kelengende, ha mbo vha hone
u bebwa ha Murwa (Musan) wa u thoma

Ndi fhalaha ila notshi i tshi mbo di fa

Ho no vha fhalā, ya vhona dzuvha litshena
le la vha lo tharamuwa lwa hafu

Notshi ya vhea Nyammbeula ngomu
mbiluni ya dzuvha ha vha u tavha mbeu ya
muthu wa u thoma ngomu ha Nyammbeula

U rangani musī lifhasi li tshi sikiwa,
Nyammbeula o vha e hone

Notshi ya mu hwala i tshi pfuka ntha ha
magabelo matswu o tingaho lifhasi liswa

Nyammbeula a no rabela ndi mudzimu wa
vharwa we a sika na u ira madzina zwithu

Ndi Nyammbeula a no nisa mvula na u ita
uri vhazwimi vha wane phukha nnzhi

Kha ri ñwale

Shumisani maipfimaṭalutshedzi na maipfi aya kha u tanganya mafhungo:

wone

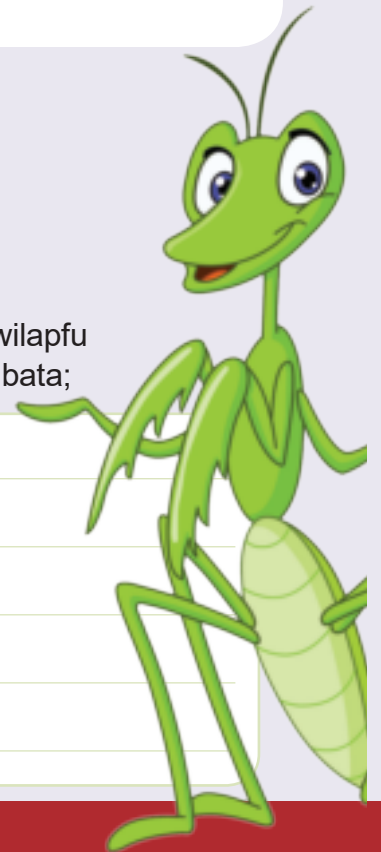
musi

nañone

ene

kana

u rembulusa thoho nga 180°; maṭo a a kona u tala zwipondwa, u lindela
zwipondwa; u zwima zwipondwa; musekene, muvhala mudala; zwanḁa zwilapfu
zwine zwa petetshela phanḁa; mutalo wa mipfa kha milenzhe ya phanḁa; bata;

Kha ri ñwale

Fhedzisani thebuḽu ni tshi shumisa maḽaluli a u vhambedza.

Tsumbo: ndapfu	ndapfusa	ndapfusesa
tsireledzea		
naka		
ḡifha		
tsini		
kule		

Kha ri ñwale

Shandulani mafhungo aya a vhe mbudziso. Fedzisani mbudziso inwe na inwe nga maipfi a re kha zwitange.

Tsumbo

Ḽamusi hu na maḡumbu na mvula. (mini)
Ḽamusi hu na mini?

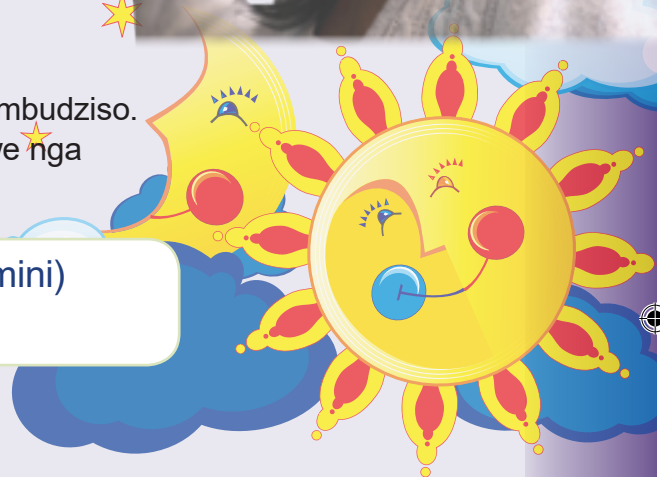
U rangani nyambeula wo vha u hone. (lini)

Ḽotshi i hwala nyammeula nga mulomo wayo. (mini)

Ḽotshi i vhea nyammeula ngomu dzuvhani. (ngafhi)

Mbeu yo tsireledzea kha mutsho u si wavhuḡi. (ufhio)

Nyammeula u tsireledza vhathu kha khombo. (mini)

Kha ri ambe

- Lavhelesani tshifanyiso tsha phikhokho. Ambani nga mithenga, mutshila, milenzhe yayo na ndila ine ya ima ngayo.
- Ni vhona u nga itshi ndi tshinoni tsho nakaho?
- Ho naka mini khatsho?
- Phikhokho ya tshisadzi i pfi mini?

Kha ri vhale

- Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri manwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ḡo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Kalekale, phikhokho yo vha i tshinoni zwatsho.

Mathenga na mutshila zwi

buraweni na u vha na tshika. Yo vha i na milenzhe ya u vhifha yo onyekanaho. L̄inwe ḡuvha musii Phikhokho i tshi khou tshela, Indra mudzimu wa lutombo (ṭaḡulu), a mbo fhira nga luvhilo.

"Ni khou ya ngafhi no tou hwalela?" ndi Phikhokho i tshi vhudzisa. "Khosi ya tshituhu Ravan u khou nngidimedza.

"Naho ndi mudzimu ndi tshi kona u rwa vhathu nga lupenyu, Ravana ene ha kwamei. Tshine nda nga ita uri ndi ḡitsireledze kha Ravana ndi u tou shavha. Fhedzi a huna hune nda nga dzumbama hone hafha fhethu."

"Idani nga u ṭavhanya. Ndi ḡo imisa mutshila wanga inwi na kona u dzumbama nga ngomu."

Ravana a balelwa u vhona he Indra a dzumbama hone a fhiruludza a tshi dzhena vhukati ha ḡaka. "Ndo livhuha vhukuma," ndi Indra. "U tshinoni tsha u vhifha, fhedzi a u ofhi."

Zwino ngauri wo sumbedza u vha muhali, ndi ḡo u ita tshinoni tsho nakesaho shangoni loṭhe.

Musi Indra a tshi khou amba, phikhokho ya mbo ḡi shanduka. Mathenga a vha mivhala ya lutombo ya u naka, mutshila wa nga baphathi lidala la u naka li re na maṭo a zwiñaiñai. Phikhokho ya ḡisedza maḡini ya vhona yo naka vhukuma. Ya thoma u ḡipfa i tshi vho tshimbila yo imisa na mutsinga.

Musi i tshi vhona phikhokho ya phambo, ye ya vha i songo tou naka u yafhi, yo vha i tshi ṭharamudza mutshila u itela u ṭongisa lunako lwa mutshila wayo.

Fhedziha ndi mini tshe tsha kundwa u shanduka? Milenzhe! Tshifhinga tshoṭhe musii phikhokho i tshi sedza milenzhe yayo ya wana yo vhifha, yo vha i tshi mbo ḡi kokodzela mutshila fhasi i tshi lingedza u dzumba iyo milenzhe ya thoma u zhamba.

Kale India ho vha hu tshi pfi musii Phikhokho i tshi lila, zwi amba uri hu ḡo vha na mithathabo, phenyo na mvula.

Indra, mudzimu wa mvula na mithathabo ovha o ita Phikhokho muḡinda wawe.

Duvha:

Kha ri n̄wale Phikhokho yo vha yo tou ita hani musi i sa athu shanduka?

Yo vho vhonala nga ndilade musi yo no shanduka?

Yo difara nga ndilade musi yo no nakesa?

Ni a divha muñwe muthu ane a vhona u nga o nakesa?

U difara nga ndilade?

Nangani thoho yoneyone ya tshitori itshi:

Indra u shavha mudzimu wa vuhali.

Ni vhona u nga mafhungo a phikhokho ndi lungano (febu)u? Ndi ngani ni tshi ralo.

Phikhokho yo wana hani mathenga ayo.

Phikhokho na phikhokho ya phambo

Ndi ngani Indra o shandukisa mathenga na mutshila zwa phikhokho?

Febu u ndi nganetshelo i ne kanzhi ya vha na vhabvubedzwa vha phukha nahone mafhungo ayo a si a vhukuma. Fhedzi i na pfunzo ine ra guda khayoy.

Ni vhona u nga phikhokho yo vha yo naka i sa athu shanduka ya vha tshinoni tsha u naka kana yo naka musi yo no shandukiswa? Tikedzani phindulo yanu.

Kha ri n̄wale

No vhala tshitori tsha phikhokho ya u vhifha ye ya shanduka ya vho naka. Ni vhona u nga uri “u dikukumusa sa phikhokho” zwi amba mini.

Zwino ambani ni kha tshigwada tsha vhoiwe uri ni vhona u nga zwi tevhelaho zwi amba mini ni kone u n̄wala thalutshedzo dza hone.

O tetemela sa lutanga lu madini		O fhufha vhavhili vha sera	
Mulalo o tswuka sa tshiguluzwana		O sekana sa lwatsi	

Kha ri ñwale

Lavhelesani thoho na mutaladzi wa u thoma wa tshirendo tshi re afho fhasi. Zwi ni vhudza zwine tshirendo tsha amba ngazwo. Miñwe mitaladzi i shuma u tikedza mafhungo a re tshirendoni. I ni vhudza zwinzhi nga ha fhungo lihulwane, fhedzi mañwe a mafhungo ha ngo tea tshirendo itshi. Mafhungo aya ha ni vhudzi zwinzhi nga muhumbulo muhulwane. Ñwalululani tshirendo tshi si na mitaladzi i songo teaho u dzhena khatsho.

Phikhokho

Phikhokho, phikhokho, u na mivhala yavhuḁi

ḽitshere ḽituku ḽa u takadza

Muvhala wa lutombo wa u naka, ndi tou tama
arali wo vha u wanga,

Phetheni dzi ngaho musengavhadzimu,

Hu na mivhala midala ya u naka, ya lutombo na ya ḽaḽa,

Ni thamuwa fhano na ya fhaḽa

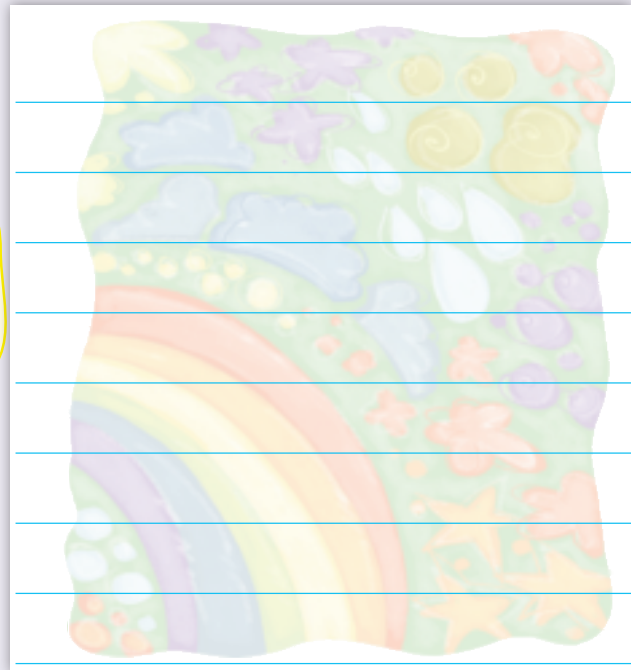
Matshimbilele au a u naka, u tshi ḽenya nga u ḽihudza,

Na lutzhemo lune wa ḽavha,

Maḽo a penyaho, madala a u naka

Tswirr! Tswirr u vhidza khonani dzau

Ni fusha maḽo a muvhoni.

Kha ri ñwale

Fhedzisani thebuḽu i re afho fhasi. Kha khoḽomo ya u thoma, ñwalani vhaanewa vha re kha lungano lwe na vhala ngei nḽha ni ḽalutshedze fhethuvhupo. Kha khoḽomo ya vhuvhili, ñwalani zwiitei zwe zwa ḽisa thaidzo kana khuḽano. Kha khoḽomo ya vhuraru, ambani nga khuḽano kana thaidzo, ni kone u ñwala zwe zwa bvelela zwo vhangwa nga thaidzo. Tsha u fhedza, ñwalani zwine ra khou kaidzwa khazwo kana pfunzo ya lungano ulu.

Vhaanewa na Fhethuvhupo	Zwiitei zwe zwa ḽisa khuḽano	Khuḽano i re tshiḽorini	Zwiitei zwi no vhangwa nga khuḽano	Pfunzo

Duvha:

Kha ri n̄wale

Vhalani t̄halutshedzo ni d̄adze mavhaka nga maipfi a khwiṅesa a no bva kha mutevhe.

dihudza

u vha muhali

vhifha

tzhema

u lilela n̄thesa

u sa naka

u d̄idzhiela n̄tha nga zwine wa vha zwone

u kona u livhana na u lwa na khombo

Kha ri n̄wale

Shumisani maipfi a re tshibogisini ane a t̄alutshedza zwe phikhokho ya vha i zwone musi i sa athu naka na musi yo no naka.

onyana

tshika

seisa

tshiṅoni zwatsho

u naka

muvhala wa lutombo

mudala

buraweni

maṭo a penyelelaho

U rangani

Nga murahu

Kha ri n̄wale

Shandulani mafhungo a tevhelaho a bve kha maambiwa a ye kha maambelwa.

“Ni khou ya ngafhi no tou hwalela?” ndi Phikhokho i tshi vhudzisa.

Phikhokho yo vhudzisa Indra.

“Khosi ya tshiṅuhu Ravan u khou nngidimedza.”

Indra a ri

“Zwino ngauri wo sumbedza u vha muhali, ndi d̄o u ita tshiṅoni tsho nakesaho shangoni loṭhe.”

Indra a ri

Kha ri
ambe

Shumani ni kha zwigwada.

- Lavhelesani ṭhoho ya lungano ulu na zwifanyiso zwalwo ni vhudze tshigwada tshaṅu uri ni vhona u nga tshiṭori itshi tshi ḡo amba nga mini.
- Ni vhona u nga tshi ḡo fhela nga ṅdilade?

Muṅwe musu nga madekwana, buvhi Anasi a dzula fhasi uri a ḡikande nga tshilalelo tsha u ḡifha. Zwenezwi musu a tshi tou thoma u ṅenza genzu la u thoma, ha pfala u ombaomba vothini. A takuwa a ya a vula vothi. A tshi hasha maṭo a wana hu Tshibodempembe, tshe tsha vha tshi tshi vhonala tsho neta vhukuma. Tshibodempembe tsha ri, “Anasi, ndi khou humbela u swielelwa.

Ndo tshimbila lwendo lulapfulapfu ṅamusi, zwino ndo neta nahone ndi na ṅdala.” Fhedzi Anasi o vha e na tseḡa a sa ṭoḡi u la zwiliwa zwawe na muṅwe muthu. A vhamba maano a sa takadzi. Zwenezwi Tshibodempembe tshi tshi tou fhasi ṭhwee ṭafulani uri tshi lekho zwiliwa, Anasi a thoma u zhamba, “Heiwe Mpembe, zwanḡa zwau zwo tswuka nga maanḡa! U nga si le nga zwanḡa zwi re na mashika ngauralo! Tshimbila u yo ṭamba.” Zwanḡa zwa Tshibodempembe zwo vha zwo tswuka nangoho nge tsha vha

tsho fhedza ḡuvha loṭhe tshi ṅdilani. Nangoho ndi fhalaha Tshibodempembe tshi tshi tshimbila nga u ongolowa tsha vhuya tsha swika mulamboni, tsha ṭamba zwanḡa, tsha dovha hafhu tsha tshimbila nga u ongolowa tshi tshi vhuya ṭafulani.

Nga itsho tshifhinga ndi musu Anasi o no thoma kale u kapula zwiliwa. Musu Tshibodempembe tshi tshi sala tshi tshi swika ndi musu zwiliwa zwi tsini na u fhela. Zwenezwi Tshibodempembe tshi tshi ḡa tshi tshi tou fhasi ṭhwee uri tshi thome u la zwiliwa, Anasi a thoma u zhamba hafhu, “Heiwe Mpembe, zwanḡa zwau zwi tshee zwo tswuka! Tshimbila u yo ṭamba hafhu!” Zwanḡa zwa Tshibodempembe zwo vha zwo tswuka nangoho nge tsha tshimbila ngazwo tshi tshi yo ṭamba mulamboni. Tshibodempembe tsha takutshedza hafhu zwi tshi pfisa vhuṭungu tsha vhuvelela u ṭamba zwanḡa hafhu.

Tshi tshi sala tshi tshi kokovha tshi tshi vhuya, tsha wana hu si tshee na zwiliwa.

Tshibodempembe tsha lavhelesa Anasi tsha ri, “Ndo livhuha no mmbidza uri ri lalele roṭhe. Arali liṅwe ḡuvha na ḡiwana ni tsini na muḡi wanga, ni dzhene ri lalele roṭhe” Ha

mbo fhela tshifhinga, buvhi Anasi a thoma u dzulela u humbula zwe Tshibodempembe tsha mu fulufhedzisa uri tshi ḡo mu fha zwiliwa. Zwenezwoha, liṅwe ḡuvha Anasi a mbo ya muḡini wa Tshibodempembe nga tshifhinga tsha tshiswiṭulo, musu ḡuvha li hafhaḡa ṅṅha heneḡho mulamboni. Tshibodempembe tsho vha tsho ḡi ganamela zwatsho ṅṅha ha tombo, tshi tshi khou ṭavhela masana, vhunga zwibodempembe zwi tshi tou ralo. Musu Tshibodempembe tshi tshi tou vhona Anasi tsha mbo ri, “Ri a vusa Anasi! Wo ḡa u lalela na ṅṅe ṅamusi?” Anasi a ri, “Ee, zwi nga vha zwavhuḡi nga maanḡa hezwo, ndi a livhuha.” ṅdala ya Anasi yo vha i tshi khou ṅaṅa tshoṭhe. Ndi fhaḡaha Tshibodempembe tshi tshi dia tshinwi tsha dzhena maḡini, Anasi a sala o lindela heneḡho matomboni khunzikhunzini dza mulambo. Hu si kale Tshibodempembe tsha mbo thunyuwa tsha ri “Khezwoha Anasi. Zwiliwa zwo luga. Kha ri lalele roṭhe” Tshibodempembe tsha mbo dia tshinwi hafhu tshi tshi ya u la maṭari madala e tsha a lugisela tshilalelo. Anasi a lingedza u dia tshinwi uri a tsele fhasifhasi maḡini, zwe vhutoto vhunga buvhi li si tshibodempembe. Zwa konḡa vhukuma u ṅupela ngauri o vha a tshi sokou papamala hu si na hune a ya. A lingedza u tou fhufhela, a lingedza u ita tshinwi,

zwothe zwa kunda. A kundwa u swika hune zwiliwa zwa vha hone. Ho no vha kale fhaļa Anasi a delwa nga muhumbulo.

A panga matombo zwiwamani zwa dzhasi ļawe, u swikela a tshi vho lemela lune a kona u nupela mađini. A vhona ľafula ya tshibodempembe yo ľamiwa nga maľari madaladala na zwińwe zwiliwa zwa u đifha. Fhedziha zwenezwi Anasi a tshi kha đi ri u a hovhelela zwiliwa, Tshibodempembe tsha mu dzivhisa, tsha ri, "Anasi, ngohongoho ni nga si ľe zwiliwa no ambara dzhasi! Fhano muđini a ri iti zwithu ngauralo." Anasi a bvula dzhasi. Zwino khakhathi ya vha uri arali a si na matombo a u mu nupedza, u a papamala a humela nľha nńđa ha mađi.

Tshiřori itshi tshi khou amba nga nnyi? _____

Tshiřori itshi tshi bvelela ngafhi? _____

Tshiřori tshi khou amba nga mini? _____

Pfunzo ya tshiřori itshi ndi ifhio? Itani thiki kha phindulo yoneyone.

	Tshi sa fheli tshi a ľula!
	U tshi lingedza u đi ita muľali, u nga wana uri muńwe o ľalifha u fhira iwe.
	U songo dzikusa tshisima.

Kha ri nńwale

Tshimbidzani maľo kha bugu yańu ya mishumo ni fhindule mbudziso dzi tevhelaho.

Tshiřori tsha Anasi wa Buvhi tshi kha siaľari ľifhio? _____

Ndi nyito ifhio ya u thoma ine na tea u ita? _____

Ndi nyito ifhio ya u fhedza ine na tea u ita? _____

Ndi kha vhege ifhio hune na guda nga thangi? _____

Kha ri nńwale

Shumisani thangi kha u vhumba maipfi maswa:

Thangi ndi zwivhumbi zwine zwa ľumiwa kha mudzi kana tsinde ľa ipfi u itela u shandula zwine ipfi ľa amba na u vhumba ipfi ľiswa.

đi ku ra nya

lunako tshea mabindu tukana

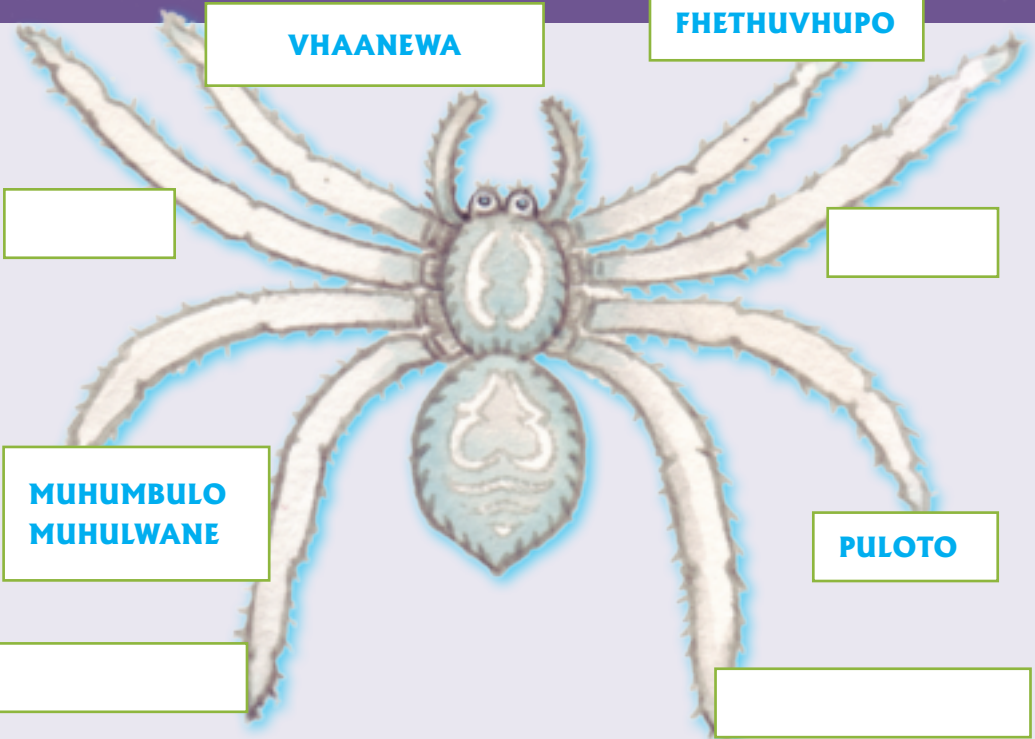
Zwiñwe hafhu nga Anasi

Themo ya 2 – Vhege 7–8

Kha ri ñwale

Itani buvhi ła tshiṭori. Dazani mavhaka a re kha Milenzhe ya Buvhi. Fhedzisani mavhaka a re kha milenzhe ya buvhi nga: muanewa muhulwane/ vhaanewa vhahulwane, muhumbulo muhulwane, fhethuvhuo na puloto.

VHAANEWA

FHETHUVHUPO

MUHUMBULO MUHULWANE

PULOTO

Kha ri ñwale

Ñwalani maṭaluli a no ṭalutshedza mvumbo ya Anasi. Nangani mañwe kha ayo a re tshibogisini.

u na tseḡa	u na mbilummbi	u na vñunwa	u na vñutshivha	o naka	u na vñukwila	u hula
u na nḡala	u na vñulenda	o neta	muswa	o ṭalifha	u na mbilu	o ṭukufhala

Tshikhalani tshi re afho fhasi, ñwalani mafhungo mararu o fhelelaho ni tshi shumisa maipfi ayo a u ṭalutshedza.

Duvha:

Kha ri n'wale

Zwino elekanyani nga muñwe muthu ane na mu ñivha ni ðalutshedze mvumbo yawe ni tshi shumisa maipfi a no bva kha thebuñu iyi.

muswa kana mulala	u na nungo kana ha na nungo	mulapfu kana mupfufhi	u na misipha kana ndi musekene
muñali kana tsilu	u na vhulenda kana u na vhukolikoli	u a ambesa kana o bvuda	u a vhavhalela kana u na vhutshivha

Kha ri n'wale

Nwalani thovhekano ya zwiitei tshiñorini itshi.

Tsha u thoma buvhi ðo dzula fhasi ða ða zwiñiwa zwa u ñivha.

U bva afño

Ha tevhela

Nga murahu

Nga murahu Anasi o ya u dalela tshibodempembe tshi tshi humbula uri tshi ðo wana zwiñiwa.

U bva afño

Ha tevhela

Tsha u fhedzisela

Kha ri n'wale

Kuipfi "u" na maiti zwi vhumba maipfi a no shuma sa madzina. Maipfi ayo a kona u tevhela mañwe maiti na mañaluli. Dzinañiiti/ñiitidzina ndi u + ñiiti.

Nwalani dzinañiiti/ñiitidzina.

Ro mu ñuñuwedza (vhala) ngano nnzhi.

A si zwavhuñi (kombetshedza) muthu

(vhala) nga Anasi arali a sa zwi takaleli.

Ndo vha fulufhedzisa (vhavhalela) mabuvhi fhedzi a thi kholwi uri ndi ðo zwi kona.

Filimu i no amba nga mabuvhi yo vha yo tea (vhonwa) ngauri i a takadza.

Ri ðo ya (renga) mañegere.

(zwifha) a si tshithu tshavhuñi.

Kha ri
ambe

- Ndi tshiḱori tsha kholekhole. Ni vhona u nga tshiḱori tsha kholekhole ndi mini?
- Hu na zwiḱori zwa kholekhole zwine na zwi ḍivha? Huḱwe ḱhamusi makhulu waḱu vho vhuya vha ni anetshela zwone? Arali hu na tshine na tshi ḍivha, tshi anetsheleni tshigwada tsha vhoiwe.
- Ni vhona u nga tshiḱori itshi tshi khou anetshelwa nga huswa?
- Muanewa ndi nnyi?
- Humbulelani uri ni vhona u nga tshiḱori tshi ḍo fhela nga ḱdilaḱe.

Kha ri vhole

- Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na ḱhoho ni lingedze u humbulela uri maḱwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbidzani maḱo (u sikima) kha siaḱari ni wane uri ni ḱo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Kalekale, Pḱeḱe liḱhuluhulu ḱa vuhali ḱo ya ḱa dzula khunzikhunzini dza mulambo. Pḱeḱe iḱi ḱa vusa pḱiriri kha dziḱwe phukha dze dza vha dzi tshi dzula hanefho khunzikhunzini dza mulambo dzo takala. ḱa vshivhedza fhethu hoḱhe u tsa na mulambo ḱa ri ndi haḱo, ḱa ri a huna muthu we a tendelwa u nwa maḱi a mulambo uyu. Dziḱwe phukha dza sinyuwa nga maanḱa nahone dza fa nga ḱora fhedziha hu sa vhe na we a vha muhuli kana a vha na maanḱa a u hanedza Pḱeḱe – nga ḱnḱa ha Mbiḍi. Nga itsho tshifhinga, Mbiḍi ndi musi i tshee na mukumba mutshenatshena nahone i tshi fana na bere tshena.

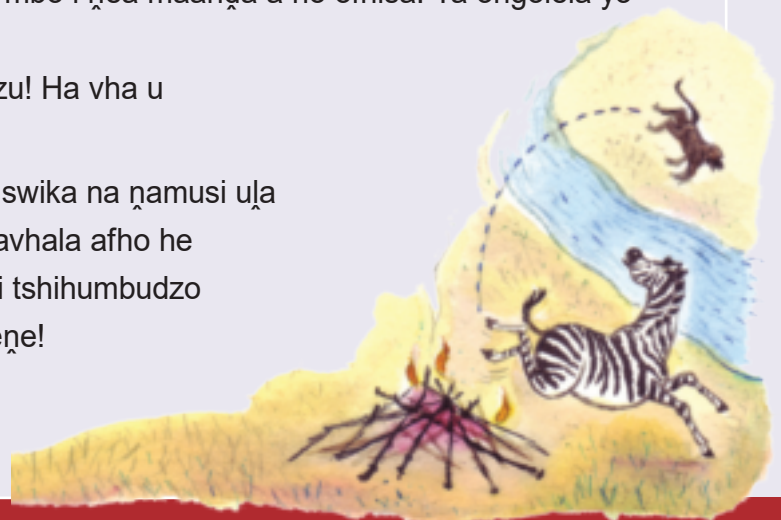
Mbiḍi ya muhali ya wana Pḱeḱe, ḱe ḱa vha ḱo dzula ḱo ḱigedḱa muliloni muhulu, ya itela Pḱeḱe khaedu uri vha lwe. Ha pḱaniwa uri a no ḱo kundwa u tea u pḱuluwa khunzikhunzini ya mulambo. Phukha idzi mbili dza lwa masiari oḱhe na vhusiku hoḱhe.

Ndi musi Mbiḍi i tshi vho thoma u neta ndi he Pḱeḱe ḱa mbo ḱi i sukumedzela muliloni!

Ha bvelela zwiḱwe zwithu zwi no mangadza. Vhuḱungu he Mbiḍi ya vhu pḱa musi i tshi khou fhiswa nga khuni dze dza vha dzi muliloni ha mbo i ḱea maanḱa a no ofhisa! Ya ongolela yo sinyuwa, ya raha Pḱeḱe

ḱa levhuwa ḱa swika ḱe seli ha mulambo vhudzu! Ha vha u ngalangala haḱo.

Mbiḍi yone a yo ngo sala i si na mbonzhe. U swika na ḱamusu uḱa mukumba mutshenatshena wa Mbiḍi u na mavhala afho he wa fhiswa nga khuni dzi no khou nyenga. Ndi tshihumbudzo tsha uri yo vha muhali musi we ya lwa na Pḱeḱe!

Ṭalutshedzani zwe Pfeṇe ḷa ita zwe zwa dina phukha khunzikhunzini dza mulambo.

Kha ri ṅwale

Ndi mini tshe tsha ṅea Mbiḍi maanḍa a u ḍilwela?

Ndi mini tshe tsha ṅea Mbiḍi mavhala?

Ni vhona u nga mbiḍi yo vha i muhali? Bulani uri ngani.

Tshiṭori itshi ndi lungano kana ndi ngoho? Bulani uri ngani.

Kha ri ṅwale

Dzhenisani maipfi oneone a u ṭanganya mafhungo a re afho fhasi. A nangen i kha maipfi a re tshibogisini.

naho

nahone

ngauri

fhedzi

kana

musi

zwino

nga nḍa
ha muṣi

u
swika

ḷifanyisi ḷi vhambedza tshithu na tshiṅwe, hu tshi shumiswa maipfi “sa” kana “u fana na”.

Tsumbo: Ndalamo o takala sa ṭhambelamaḍi, ngauri o phasa.

Nthambeleni o lapfa sa mupapawe.

ḷimethafore ḷi vhambedza zwithu zwivhili hu si na u monamona:

Tsumbo: Nthambeleni ndi mupapawe.

1. Tshikolo tsho vha tshi tsha takadzi ndi tshee muṭuku.
2. Ndi a ita tshuṅwahaya ndi khou ṭoḍou phasa.
3. Makole o swifhadza hoṭhe i ḍo na.
4. I ḍo na makole o swifhadza hoṭhe.
5. Bugu iyi i a ḍura i na mafhungo manzhi.

Kha ri n̄wale

Talelani mafanyisi na mamethafore fhungoni liwe na liñwe.

Nangani t̄halutshedzo yone ya lifanyisi na limethafore liñwe na liñwe afho tshibogisini. Ni kone u n̄wala t̄halutshedzo kha mutaladzi u re nga fhasi ha fhungo liñwe na liñwe.

u shaya nungo

u tshimbila a tshi t̄onga

u sa dina

u hanganea

u sa funa tshika

Zwa u lwala ha Malindi zwo vha zwo fara mme awe t̄haha. Vhañwe vhana vha k̄lasini yashu vha na vhudele hu no nga ha tshimange.

Livhalani u tshimbila nga u tou tepa sa lusengele.

Ndi tshi vhona bugu dzanga dzo kherulwa nda pfa ndo kulekana miraḡo.

Khaladzi a Luvhani ndi phola i sa vhudziswi.

Sandani zwo mu kela maḡari ngauri o hangwa u n̄wala tshuñwahaya yawe.

Nwalani fhungo la inwi muñe line la vha na lipfanisi ngomu li no vhambedza zwithu zwivhili.

Kha ri n̄wale

Shandulani vhuthihi ha madzina vhu vhe kha vhunzhi. Ni vhe na vhuṭanzi uri mapfanisi a madzina a a shanduka na one.

Muthu u fuwa phikhokho uri a i ṭongise.

Vhuṭungu he mbiḍi ya vhu pfa i tshi fhiswa nga tshikuni ho ita uri i wane maanḍa!

Pfeṅe ḷihuluhulu ḷo vha ḷi tshi dzula khunzikhunzini dza mualambo.

Phikhokho ya ḍi sedza maḍini ya vhona i songo naka zwone.

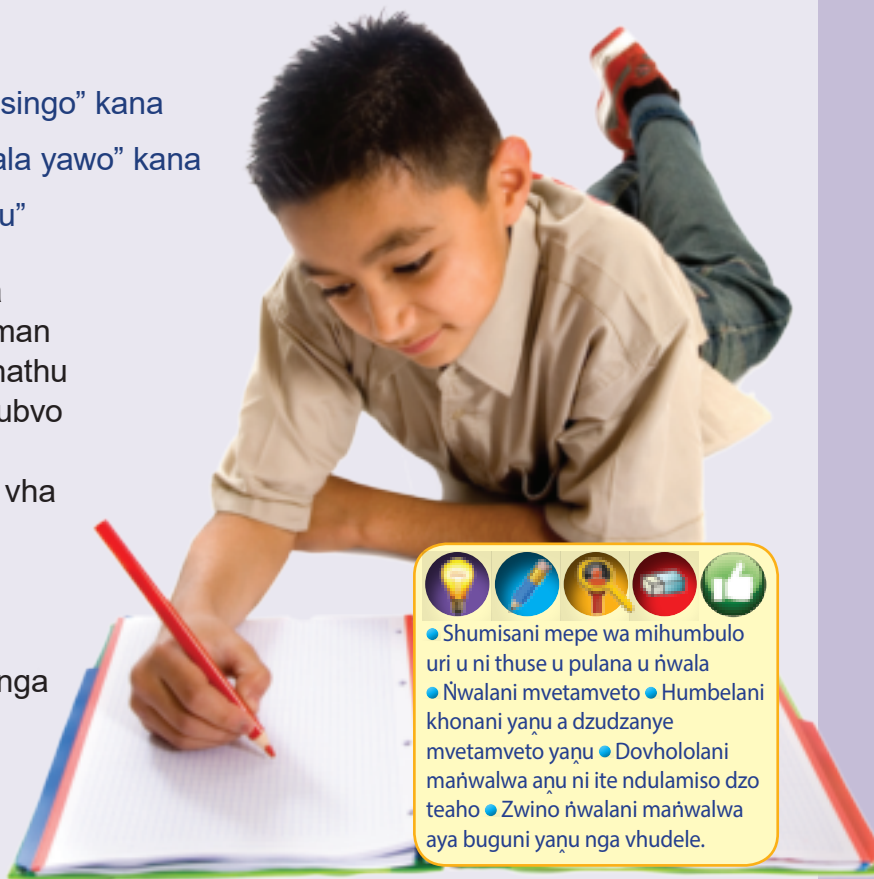
Kha ri n̄wale

Ṇwalani lunganovhubvo (kha siaṭari ḷi tevhelaho). Vhunzhi ha nganovhubvo hu lingedza u ṭalutshedza uri tshithu tsho ḍisa hani shangoni.

Tsumbo khedzi: “Nḍou i tshi wana musingo” kana
 “Musengavhadzimu u tshi wana mivhala yawo” kana
 “Ndi nga mini n̄wedzi u tshi bva musiku”

Vhaanewa vha nganovhubvo vha vha vhathu vha re na maanḍa (sa Spiderman na Superman), kana zwipuka kana vhathu vha manditi. Vhaanewa vha nganovhubvo vha na zwipfi zwi no nga zwa vhathu (vha nga takala, vha ṭungufhala kana vha sinyuwa).

- Ṇwalani phara tharu - mathomo, mutumbu na magumo.
- Ṇwalani tshiṭori tshine vhathu vha nga tama u tshi thetshesha.

● Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulana u n̄wala
 ● Ṇwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yaṅu a dzudzanye mvetamveto yaṅu ● Dovhololani maṅwalwa aṅu ni ite ndulamiso dzo teaho ● Zwino n̄walani maṅwalwa aya buguni yaṅu nga vhudele.

Nwalani lunganovhubvo lwanu hafha:

Empty rounded rectangular box for writing.

Phara ya u thoma:

Large rounded rectangular box with horizontal lines for writing.

Phara ya vhuvhili:

Large rounded rectangular box with horizontal lines for writing.

Phara ya vhuraru:

Large rounded rectangular box with horizontal lines for writing.

Dikishinari yanga

A

a

B

b

C

c

D

d

Dikishinari yanga

E
e

Blank writing area with three horizontal lines.

Blank writing area with three horizontal lines.

F
f

Blank writing area with three horizontal lines.

Blank writing area with three horizontal lines.

G
g

Blank writing area with three horizontal lines.

Blank writing area with three horizontal lines.

H
h

Blank writing area with three horizontal lines.

Blank writing area with three horizontal lines.

Dikishinari yanga

I

i

J

j

K

k

L

l

Dikishinari yanga

M
m

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

N
n

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

O
o

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

P
p

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

Dikishinari yanga

Q
q

R
r

S
s

T
t

Dikishinari yanga

U
u

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

Y
y

V
v

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

Z
z

W
w

Blank writing area with four horizontal lines.

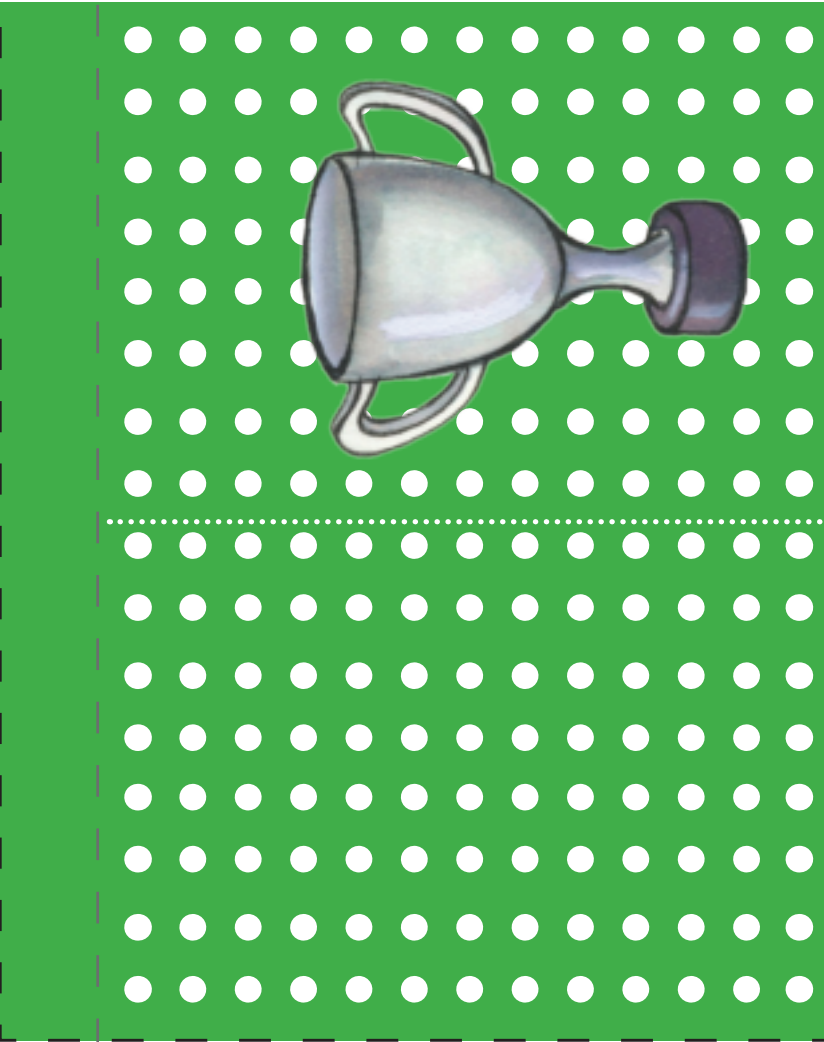
Blank writing area with four horizontal lines.

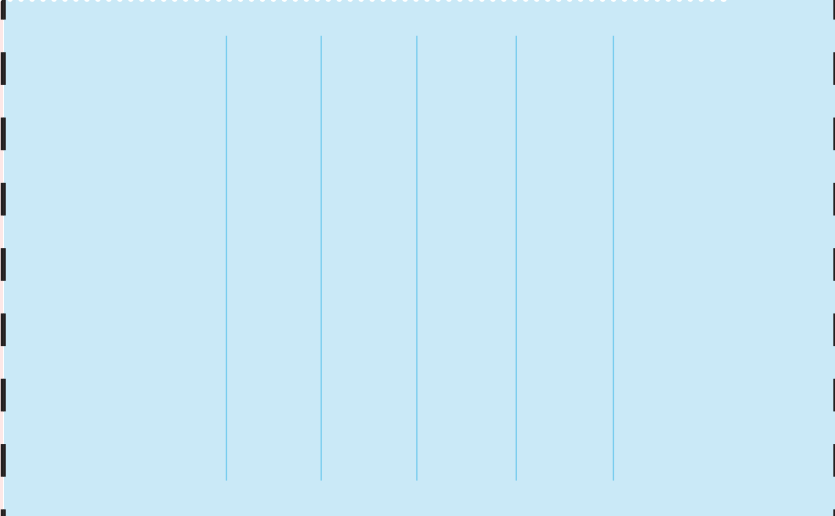
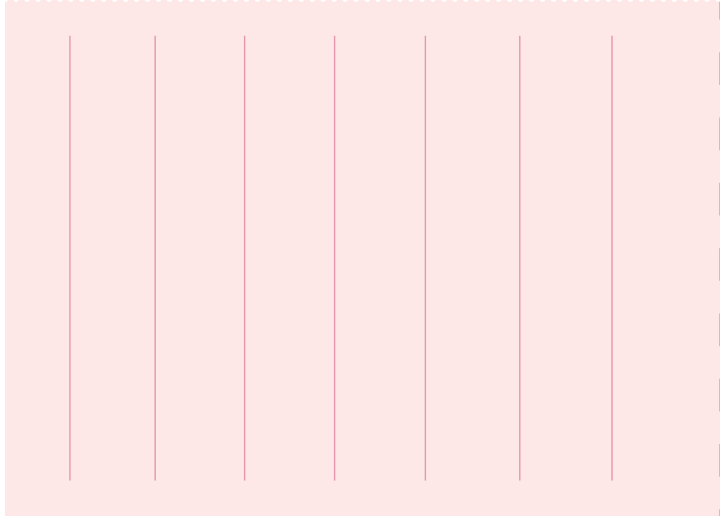
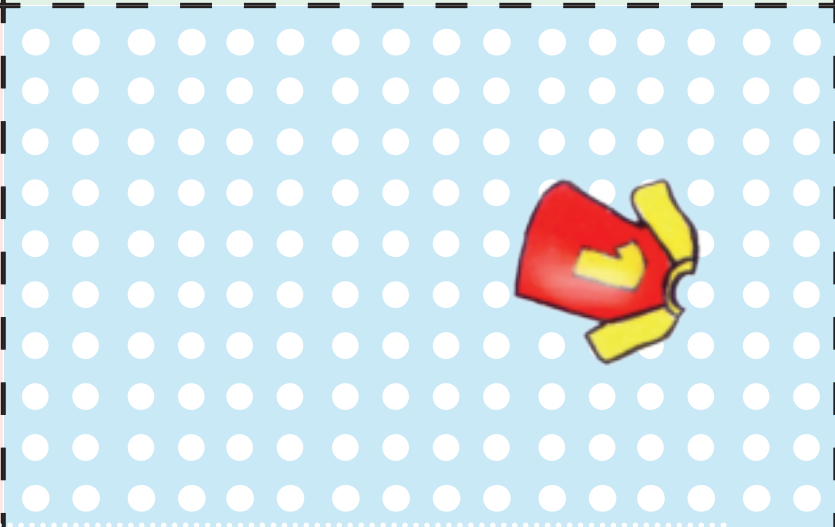
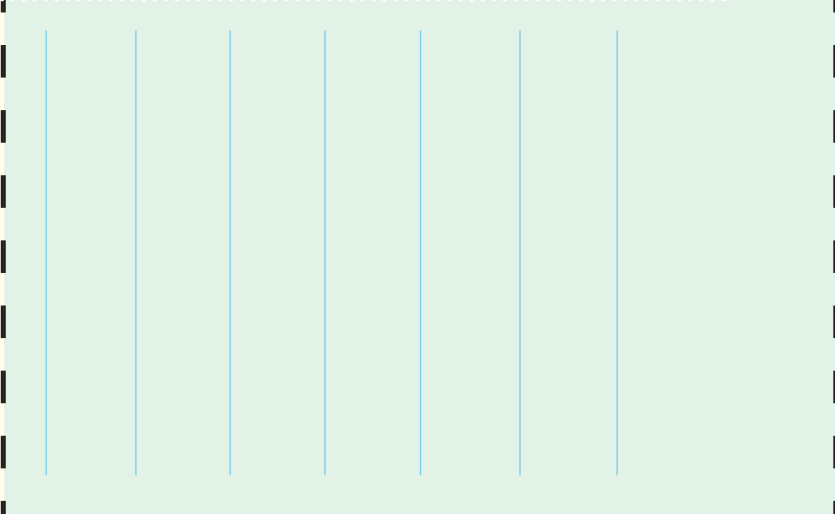
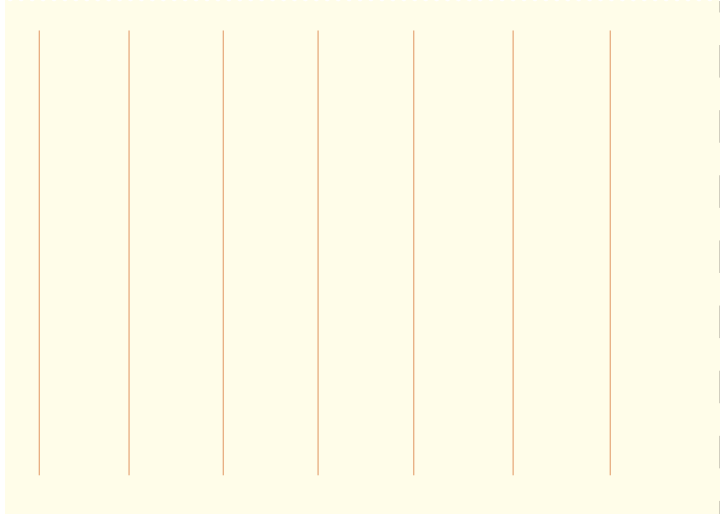

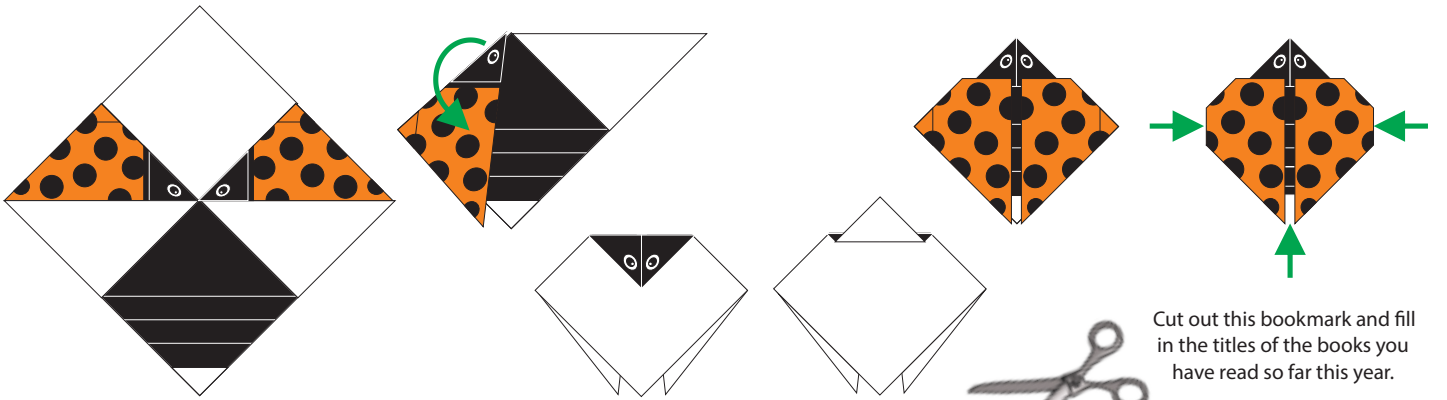
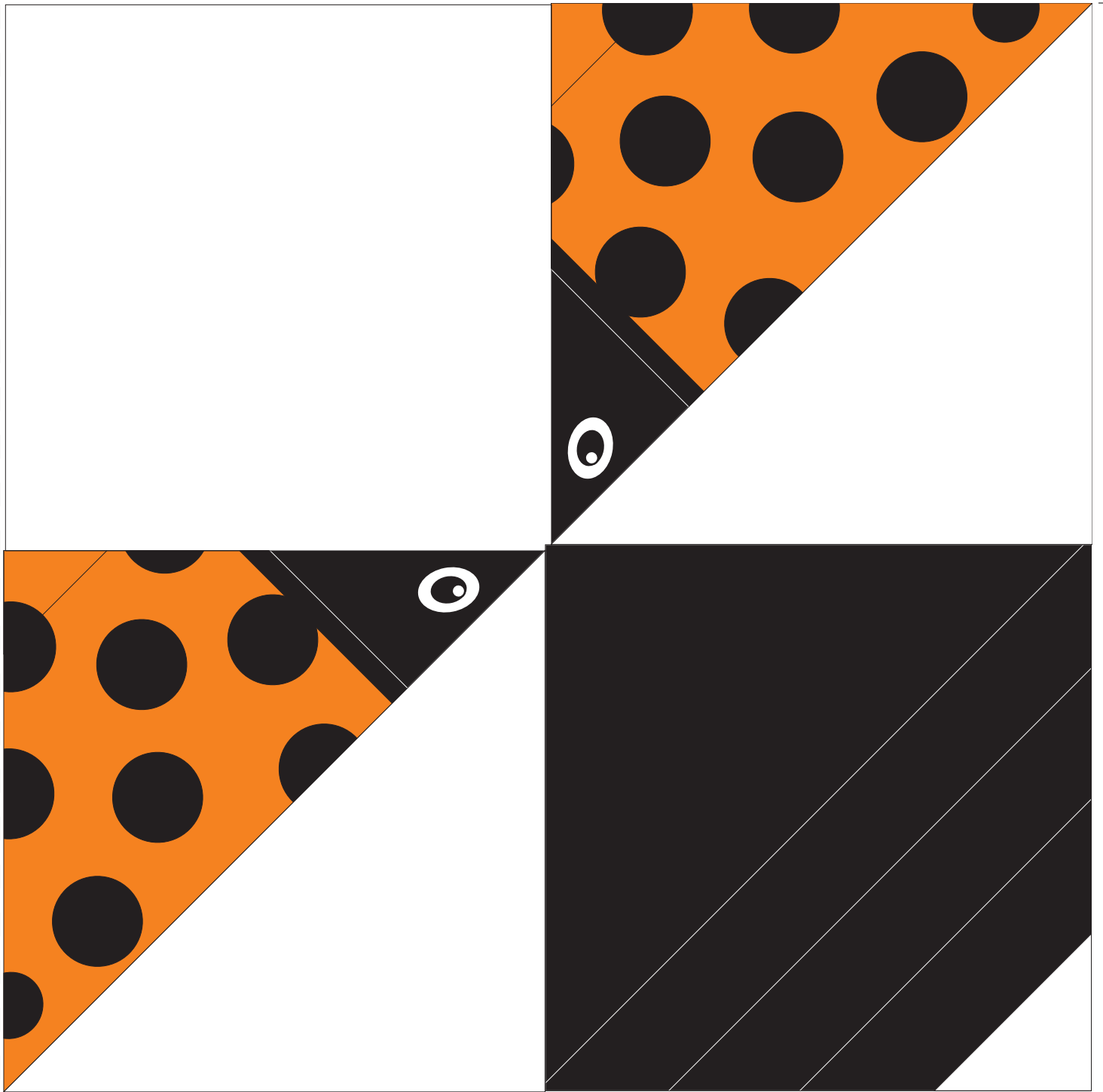
X
x

Blank writing area with four horizontal lines.

Blank writing area with four horizontal lines.

Cut out this bookmark and fill in the titles of the books you have read so far this year.

name:	book 1:	book 2:	book 3:	book 4:	book 5:	book 6:	book 7:
-------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

name:

book 1:

book 2:

book 3:

book 4:

book 5:

book 6:

book 7: